

UDK 374.7

ISSN 1512-8784

OBRAZOVANJE ODRASLIH

Časopis za obrazovanje odraslih i kulturu

ADULT EDUCATION

Journal for adult education and culture

IZDAVAČ:

Bosanski kulturni centar Sarajevo
i

Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza
visokih narodnih škola (DVV International)
Ured u Bosni i Hercegovini

ZА IZDAVAČA:

Mr. Marijo Pejić

REDAKCIJA ČASOPISA:

prof. dr. Jelenka Vočkić-Avdagić, prof. dr. Jusuf Žiga, prof. dr. Šefika Alibabić,
prof. dr. Mirjana Mavrak, prof. dr. Senada Dizdar, Emir Avdagić, M. A.,
Adnana Emirhafizović, dipl. psiholog

POČASNI ČLANOVI REDAKCIJE:

prof. dr. Miomir Despotović, Beograd, prof. dr. Sava Bogdanović, Zagreb,
prof. dr. Radivoje Kulić, Kosovska Mitrovica

GLAVNA I ODGOVORNA UREDNICA:

prof. dr. Mirjana Mavrak

LEKTOR:

Srđan Arkoš, prof.

PRIJEVOD NA ENGLESKI I NJEMAČKI JEZIK:

Aida Fatić
Ajla Sijerčić, prof.

DTP:

Indira Isanović

ŠTAMPA:

Forma Graf, Sarajevo

ADRESA IZDAVAČA:

Bosanski kulturni centar,
Branilaca Sarajeva 24, 71000 Sarajevo, BiH
tel/fax: +387 33 586-777
e-mail: bkc@bih.net.ba
web: www.bkc.ba

DVV International – Ured u Bosni i Hercegovini
Kulovića 8, 71000 Sarajevo, BiH
tel: +387 33 552-291; telefax: +387 33 552-290
e-mail: info@dvv-international.ba
web: www.dvv-soe.org; www.dvv-international.de

Časopis izlazi uz finansijsku potporu Ministarstva za privrednu saradnju i razvoj SR Njemačke.
Časopis izlazi dva puta godišnje u tiražu od 300 primjeraka.

Rješenjem Federalnog ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta broj: 02-15-6646/01,
od 29. 10. 2001. godine, časopis «Obrazovanje odraslih» je oslobođen poreza na promet i upisan je u
registrovani mediji.

Sadržaj:

ČLANCI

Samir Hodžić i Kristinka Ovesni

Andragoški aspekti menadžmenta ljudskih resursa 11

Fahira Fejzić Čengić

Medijsko opismenjavanje odraslih u funkciji cjeloživotnog učenja:
loše strane vremenskih prognoza 37

Čustović Enita i Osmić Amer

Uloga i značaj medijske pismenosti u savremenom
bosanskohercegovačkom društву 49

Vesna Varunek i Mirjana Mavrak

Andragoški susret medicine i odgojnih znanosti:
Edukacija edukatora na Medicinskom fakultetu u Mostaru 67

PRIKAZ KNJIGE

Jelenka Voćkić Avdagić

Medijska pismenost – preduvjet za odgovorne medije 85

Lejla Turčilo

Informacijska i medijska pismenost: diskurs prilike vs. diskurs opasnosti 91

Mirjana Mavrak

Obrazovanje i zaposlenost 50+ 99

IZ PRAKSE

Amra Muratović

Pasoš kompetencija: Identificiranje i prepoznavanje
informalno stečenih znanja 107

Content:

ARTICLES

<i>Samir Hodžić and Kristinka Ovesni</i>	
Andragogical aspects of human resource management	11
<i>Fahira Fejzić Čengić</i>	
Media literacy of adults in the function of lifelong learning: the bad sides of the weather forecast	37
<i>Čustović Enita and Osmić Amer</i>	
The role and importance of media literacy in the modern society of Bosnia and Herzegovina	49
<i>Vesna Varunek and Mirjana Mavrak</i>	
Andragogical meeting of medicine and educational sciences: Training of Trainers at the Medical Faculty in Mostar	67

BOOK PRESENTATION

<i>Jelenka Vočkić Avdagić</i>	
Media literacy – prerequisite for responsible media.....	85
<i>Lejla Turčilo</i>	
Information and media literacy: discourse opportunities vs. discourse hazards	91
<i>Mirjana Mavrak</i>	
Education and employment 50+	99

FROM THE PRACTICE

<i>Amra Muratović</i>	
Competences pass: Identifying and recognizing of informally acquired knowledge	107

Inhalt:

ARTIKEL

<i>Samir Hodžić und Kristinka Ovesni</i>	
Andragogische Aspekte des Personalmanagements	11
<i>Fahira Fejzić Čengić</i>	
Medienkompetenz von Erwachsenen in der Funktion des lebenslangen Lernens: die schlechten Seiten der Wettervorhersagen.....	37
<i>Čustović Enita und Osmić Amer</i>	
Die Rolle und die Bedeutung der Medienkompetenz in der modernen bosnisch herzegowinischen Gesellschaft.....	49
<i>Vesna Varunek und Mirjana Mavrk</i>	
Anragagogische Begegnungen der Medizin und der Erziehungswissenschaft: Ausbildung von Ausbildern an der Medizinischen Fakultät in Mostar	67

BUCHPRÄSENTATION

<i>Jelenka Vočkić Avdagić</i>	
Medienkompetenz – die Voraussetzung für verantwortungsbewusste Medien ...	85
<i>Lejla Turčilo</i>	
Informations- und Medienkompetenz: Diskursgelegenheiten vs. Diskursgefahren.....	91
<i>Mirjana Mavrk</i>	
Bildung und Beschäftigung 50+	99

AUS DER PRAXIS

<i>Amra Muratović</i>	
ProfilPASS: Identifizierung und Erkennung von informell erworbenen Kenntnissen.....	107

ČLANCI

Samir Hodžić¹

Kristinka Ovesni²

UDK : 331.101.262:37.013.83
37.013.83: 005.96

ANDRAGOŠKI ASPEKTI MENADŽMENTA LJUDSKIH RESURSA³

- Sažetak -

Menadžment ljudskih resursa je primenjena disciplina koja integriše sva saznanja o ljudskoj dimenziji organizacije, među kojima su i saznanja iz oblasti andragoških naučnih disciplina, koja rasvetljavaju i objašnjavaju obrazovanje i učenje kao ključnu strategiju razvoja, kako ljudi tako i organizacije. Namera ovog rada je da kritički analizira i objasni menadžment ljudskih resursa (u teorijskoj i praktičnoj ravni) u andragoškoj perspektivi, podrazumevajući pod andragoškim aspektima mogućnosti i načine obrazovnog delovanja na zaposlene i organizaciju. Istraživanje i dijagnostikovanje andragoških aspekata razvoja ljudskih resursa u funkciji je unapređivanja razvoja zaposlenih i organizacije, te je stoga u radu posebna pažnja usmerena na teorijsku osnovu mogućnosti i načina andragoškog delovanja, koja može biti osnova budućih empirijskih istraživanja elaboriranih aspekata.

**Ključne reči: andragogija, menadžment, andragoški aspekti
menadžmenta ljudskih resursa, mogućnosti i načini
andragoškog delovanja.**

-
- 1 Samir Hodžić, M.A. andragog, Centar za kontinuirano obrazovanje odraslih, Tehnička škola Novi Beograd. E-mail: samir_nbg@yahoo.com.
  - 2 Doc. dr Kristinka Ovesni, andragoškinja, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu. E-mail: kovesni@gmail.com.
  - 3 Rad je nastao u okviru projekta „Modeli procenjivanja i strategije unapredivanja kvaliteta obrazovanja u Srbiji“ (br. 179060, 2011-2015), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Uvod

Velike i brze promene su osnovna karakteristika savremenog sveta, u sadašnjosti, a još više će biti u budućnosti. One su prisutne u svakoj pori života i rada te je tako talas promena zahvatio nauku, praksi i filozofiju menadžmenta. Danas se u menadžerskoj i poslovnoj filozofiji menjaju pristupi, odnosi i vrednosti. Takoreći, kapital i vrednost nisu više sinonimi za novac i materijalne vrednosti – kapital i vrednost čine ljudi sa svojim znanjima, kreativnim i razvojnim potencijalima. Glavno oruđe konkurentске sposobnosti i prednosti na globalnom svetskom tržištu danas su ljudi i njihov razvoj (Bahtijarević-Šiber 1999). Rezultati promena u pristupima i koncepcijama menadžmenta koje su nastale kao odgovor na izazov konkurentnosti jeste nova filozofija i praksa menadžmenta pod nazivom *menadžment ljudskih resursa* (engl. *human resource management*). Primeri dobre menadžmentske prakse pokazuju da svi aspekti menadžmenta ljudskih resursa (načini i pribavljanje, selekcija, motivisanje, nagrađivanje, posredovanje, obrazovanje i razvoj...) pomažu organizaciji da uvećava svoju konkurentsku vrednost (isto).

Ljudski resursi nisu samo realnost prakse savremenih organizacija već su respektabilno i relevantno naučno istraživačko područje, u poslednjoj deceniji sve više istraživano. No, treba reći da su ljudi i njihovo radno ponašanje u organizaciji, kao i činioци koji ga određuju i usmeravaju, naučno istraživani još u prvoj polovini dvadesetog veka. Danas se na menadžment ljudskih resursa ne gleda samo kao na značajnu menadžersku funkciju (ili kompleksnu menadžersku ulogu), niti kao na nezaobilaznu poslovnu funkciju u organizaciji, već kao na posebnu naučnu disciplinu. Brojni su argumenti u prilog tezi da menadžment ljudskih resursa ima status naučne discipline. U kontekstu ovog rada je neophodno objasniti njen naučni status i tako sagledati njen odnos sa andragoškim saznanjima, odnosno andragoškim naučnim disciplinama. Zastupljenost menadžmenta ljudskih resursa u akademskim studijskim programima, broj objavljenih knjiga i članaka iz ove oblasti, ukazuje da se radi o veoma rastućem akademskom i naučnom području (Robbinson 1992; Bahtijarević-Šiber 1999). Međutim, specifikum menadžmenta ljudskih resursa kao naučne discipline jeste činjenica da njen sadržaj čine teorije, koncepcije i principi nastali u okvirima drugih disciplina.

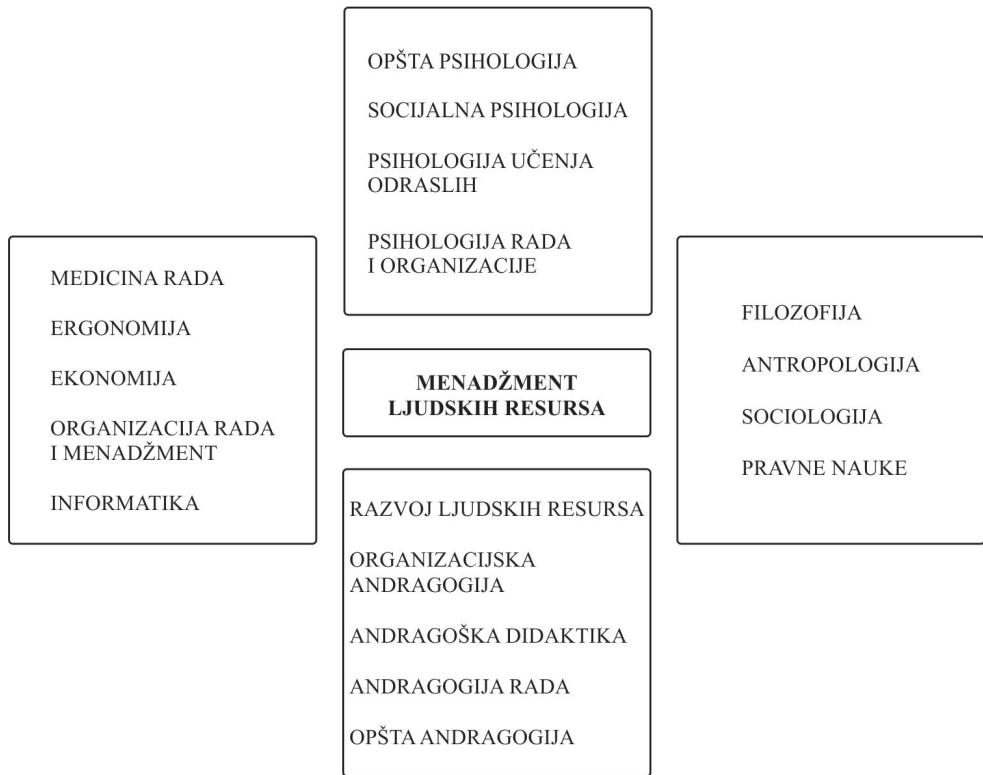
Danas se kao posledica eksplozije saznanja javlja novo reintegriranje naučnih disciplina. Tako su se u tom kontekstu, kao specifična područja istraživanja i organizovanja znanja, javile tzv. menadžmentske discipline kao što su strategijski menadžment, organizaciono ponašanje, menadžment ljudskih resursa... Iako je osamdesetih godina dvadesetog veka dostigao

svoju „naučnu moć”, menadžment ljudskih resursa i dalje traga za svojim naučnim identitetom. U tom traganju poseban značaj su imali i andragoški diskursi kojima je ukazivano na dehumanizaciju i utilitarističku orientaciju menadžmenta ljudskih resursa, što je rezultiralo novim pristupima zasnovanim na humanističkim osnovama, koji se uslovno nazivaju „kritičkim”, „fukoovskim”, „sinergetskim”. Nakon njih razvili su se i drugi, andragoški oplemenjeni pristupi kao što su menadžment znanja (engl. *knowledge management*) i koncepcija „organizacije koja uči” (engl. *learning organization*) (Ovesni 2014).

Naučna disciplina pod nazivom menadžment ljudskih resursa odnosi se na područje istraživanja i organizovanja znanja koje je usmereno na razumevanje, predviđanje, usmeravanje, menjanje i razvoj ljudskog ponašanja i ljudskih resursa u organizacijama (Bahtijarević-Šiber 1999). Bratton smatra da je menadžment ljudskih resursa naučna disciplina koja se bavi proučavanjem prirode rada i regulisanja odnosa među zaposlenima, a obuhvata „funkcionalna područja” zapošljavanja, nagrađivanja, razvoja, zaštite i odnosa među zaposlenima (Bratton & Gold 1999). Prema shvatanju Matisa i Džeksona, menadžment ljudskih resursa je naučna disciplina koja se bavi proučavanjem „dizajniranja sistema menadžmenta kojim se obezbeđuje efektivno i efikasno korišćenje ljudskih potencijala radi postizanja ciljeva organizacije” (Mathis & Jackson 2011: 4). Cilj ove discipline je otkrivanje zakonitosti i stvaranje prepostavki, načela, modela, metoda i postupaka uspešnog upravljanja i razvoja ljudskih resursa u organizacijama (Bahtijarević-Šiber 1999).

Menadžment ljudskih resursa je disciplina koja pripada korpusu društvenih nauka, nastala integrisanjem saznanja iz brojnih drugih nauka u čijem je fokusu izučavanja čovek (shema br.1).

Shema br. 1: Naučna saznanja integrisana u menadžment ljudskih resursa

S obzirom da je ljudsko ponašanje centralni fenomen menadžmenta ljudskih resursa, mnogi autori naglašavaju da psihološke discipline pružaju ključnu teorijsku i metodološku osnovu za razvoj ove menadžmentske discipline. Menadžment ljudskih resursa integriše i crpi saznanja o strukturi i karakteristikama ličnosti, sposobnostima, motivaciji, učenju, o činiocima ljudskog ponašanja, o emocijama – drugim rečima, integriše saznanja iz opšte psihologije i psihologije ličnosti; saznanja o teorijama socijalizacije, grupi i grupnoj dinamici, moći i liderstvu, stavovima i konfliktima, mehanizmima socijalnog ponašanja – iz socijalne psihologije; teorije i principe učenja – iz psihologije učenja odraslih; teorije i metode selekcije, motivacije, zadovoljstva poslom, radnih vrednosti, analize posla i radnih mesta, profesionalne orijentacije, apsentizma, procene uspešnosti, nezgoda na radu, umora i stresa – iz psihologije rada i organizacije.

Sledeći izvor ili oslonac menadžmentu ljudskih resursa kao naučnoj disciplini predstavlja grupa nauka koju čine filozofija, antropologija,

sociologija i pravne discipline. Filozofija obezbeđuje „saznajni prostor” koji promoviše humanizaciju menadžmenta (koji je dugo bio dehumanizovan) i ljude kao ključnu vrednost. Saznanja o uticaju kulturnog konteksta i kulturoloških razlika na razumevanje individualnog, grupnog i organizacijskog ponašanja, menadžment ljudskih resursa preuzima iz antropologije, posebno kulturne antropologije, dok iz sociologije preuzima teoriju socijalnih sistema i institucija koja se reflektuje na ponašanje zaposlenih. Iz okvira pravnih nauka posebno je značajna oblast radnog prava, koja pruža odgovore na pitanja o institucionalnim pravima zaposlenih kao segmenta posebnih odnosa, kao podlogu zapošljavanja i otpuštanja.

Treći korpus saznanja koji integriše menadžment ljudskih resursa čine saznanja iz oblasti medicine rada (o fiziološkim promenama u toku rada, o zaštiti na radu, profesionalnim bolestima...), kao i iz oblasti ergonomije (saznanja o odnosu čoveka i rada i prilagođavanja rada čoveku). Izuzetno važan korpus saznanja pruža ekonomija sa svojim disciplinama unutar kojih se razvija koncept „ljudskog kapitala”, usmeravajući pažnju na ljudske i socijalne aspekte u ekonomskom razvoju. Za menadžment ljudskih resursa posebno su važna saznanja iz oblasti organizacije i menadžmenta (interdisciplinarna područja koja se uglavnom svrstavaju u naučni sistem ekonomije). Teorije organizacije rada, saznanja o organizacijskoj okolini, strukturi i kulturi, teorije, modeli i funkcije menadžmenta i liderstva u organizaciji, menadžerske i liderske veštine... – to je saznajni korpus koji definiše menadžmentsku orientaciju discipline pod nazivom menadžment ljudskih resursa. Saznanja iz oblasti informatike (posebno saznanja o odnosu čoveka, rada i informaciono-komunikacione tehnologije) od ključnog su značaja za razvoj savremenih tendencija u oblasti menadžmenta ljudskih resursa (menadžment znanjem, organizacija koja uči).

Značajna saznanja inegrirana u menadžment ljudskih resursa potiču iz andragoških disciplina. Uz psihologiju i andragogiju gradi naučni temelj menadžmenta ljudskih resursa. Andragoški naučni temelj menadžmenta ljudskih resursa čine saznanja iz opšte andragogije, koja se odnose na koncept celoživotnog učenja i obrazovanja, funkcije obrazovanja odraslih, učenje u odrasлом dobu, obrazovne potrebe, prirodu participacije odraslih u obrazovanju i učenju. Iz andragogije rada kao izvora relevantnih saznanja, menadžment ljudskih resursa integriše pre svega saznanja o fazama andragoškog ciklusa i o karijernom razvoju. Na pitanja kako i šta učiti i podučavati, odgovore pruža andragoška didaktika i kao takvi ulaze u saznajni pul menadžmenta ljudskih resursa. U menadžment ljudskih resursa inkorporirana su saznanja o oblicima

obrazovanja, o upravljanju obukom, o organizacionom učenju i organizacijikoja uči – saznanja koja pripadaju naučnom korpusu „organizacijske andragogije” ili, pak, „andragogije organizacije”. Temelj humanizacije menadžmenta ljudskih resursa čini andragoška naučna disciplina pod nazivom *razvoj ljudskih resursa* (engl. *human resource development*) (saznanja o radnom mestu kao kontekstu za individualno, kolektivno, kolaborativno i organizaciono učenje odraslih, o kulturi učenja u kontekstu organizacije, o organizacionoj performansi, o performansama zaposlenih, etičkim dimenzijama razvoja ljudskih resursa) (Marsick, Nicolaides & Watkins, In: Chalofsky, Rocco & Morris 2014). Saznanja iz oblasti andragogije i njenih disciplina u funkciji su objašnjenja *andragoških aspekata menadžmenta ljudskih resursa pod kojima podrazumevamo mogućnosti i načine andragoškog delovanja na zaposlene i na organizaciju*.

Može se zaključiti da je menadžment ljudskih resursa izrazito multidisciplinarno istraživačko područje, odnosno primenjena disciplina koja integriše saznanja o ljudskoj dimenziji organizacije, među kojima su i saznanja iz oblasti andragoških naučnih disciplina koja rasvetljavaju i objašnjavaju obrazovanje i učenje kao ključnu strategiju razvoja kako ljudi tako i organizacije.

Zanimljivo je gledanje na menadžment ljudskih resursa kao na specifičnu filozofiju menadžmenta koja ljudi vidi kao najvažniji resurs i ključnu konkurentsку prednost. Ljudi predstavljaju srž nadležnosti organizacije. „Srž nadležnosti je jedinstvena sposobnost organizacije da stvara visoke vrednosti, koje je izdvajaju od konkurenčije” (Mathis & Jackson 2011: 4). Visokih vrednosti nema bez kvalitetnih ljudi, a u analizi pojma kvalitetni ljudi, svi putevi vode do znanja kao indikatora kvaliteta ljudi, a potom do obrazovanja i učenja kao puteva koji vode do znanja. Stoga se može reći da menadžment postaje humanistička disciplina, znanje jedini smisleni resurs (Drucker 1992), a *andragoško delovanje ključna strategija investiranja u ljude*.

Važnost ljudi za organizacijsku uspešnost i razvoj

Isticanje važnosti ljudi za organizacijsku uspešnost nije tekovina današnjice. Rezultati istraživanja sprovedenih još u prvoj polovini dvadesetog veka na kojima se temelji menadžmentska teorija međuljudskih odnosa, naglasili su važnost stavova, grupe, neformalnih odnosa, stila vođstva i međuljudskih odnosa na individualnu i grupnu uspešnost. U tom kontekstu se prvi put ističe značaj treninga za razvoj socijalnih veština bitnih za radnu efikasnost, a sistem vrednosti označava važnim činiocem organizacijske uspešnosti, čime

se implicite uvodi pojam organizacione kulture u koncepcije menadžmenta. Zanimljiv je Likertov koncept „računovodstva ljudskih resursa” (human resource accounting), nastao pre pola veka, sa ciljem da ukaže na potrebu računanja troškova i gubitaka koje organizacija ima zbog negativnih stavova zaposlenih, niske motivacije, nezadovoljstva zaposlenih i sličnih subjektivnih (teško uhvatljivih) varijabli o kojima se nije vodilo računa (Bahtijarević-Siber 1999). Na važnost ljudi se ukazivalo više u teorijskoj ravni. Danas organizacije i njihov menadžment iskazuju praktični interes za ljude i njihov razvoj, jer od njih zavisi uspešnost organizacije pa čak i njen opstanak. Radikalnu promenu odnosa prema ljudima u organizaciji i njihovom razvoju determinisali su brojni činioци, među kojima posebno ističemo aktuelnost *koncepcije ljudskog kapitala, tehnološki razvoj, promene okoline i promene u organizaciji*. Svaki od ovih činilaca naglašava moć obrazovanja i učenja.

Koncepcija ljudskog kapitala

Globalna istraživanja su rezultirala saznanjem o značaju ulaganja u ljude i o uticaju njihovih sposobnosti na društveni i proizvodni razvoj. Takva saznanja grade koncepciju ljudskog kapitala koji se danas smatra najvažnijim segmentom koncepcije intelektualnog kapitala. Sve je to uticalo na menjanje odnosa prema ljudima u smislu njihove ekonomske valorizacije, odnosno dovelo je do novog pristupa koji podrazumeva usmerenost interesovanja ekonomije za ljudsko ponašanje. Visoka povezanost između obrazovanja i privrednog rasta, dokazana nizom istraživanja, empirijska je potvrda uloge ljudskog kapitala (i investiranja u njegov razvoj) u ostvarivanju društvenih i proizvodnih ciljeva. Doprinos obrazovanja ekonomskom razvoju su naglašavali i naglašavaju mnogi autori, od klasičnih ekonomista poput Smita, preko Marksа, Maršala i Šulca – začetnika koncepta ljudskog kapitala, pa do brojnih, gotovo svih ekonomista – naših savremenika. Smatrujući obrazovanje najznačajnijim oblikom ljudskog kapitala, Schultz naglašava da upravo investiranje u obrazovanje donosi nekoliko puta veće efekte od investiranja u opremu (Schultz, prema: isto).

Posle kratkog osvrta na isticanje značaja ljudskog kapitala za organizacijsku uspešnost, za društveni i proizvodni razvoj – može se zaključiti da je obrazovanje u stvari strategija (pre nego oblik) razvoja ljudskog kapitala, odnosno da je obrazovanje investicija u kvalitet koji se temelji na znanjima i veštinama kao elementima ljudskog kapitala. Istraživački rezultati i saznanja koja grade koncept ljudskog kapitala (čiji su elementi, obrazovanje, učenje, znanje, veštine, sposobnosti, stavovi, vrednosti) orijentisali su ekonomiju ka

izučavanju i sagledavanju relevantnosti ljudskog ponašanja za ekonomski razvoj. U ovom kontekstu treba naglasiti da ekonomska valorizacija značaja ljudi, njihovih znanja i obrazovanja, ne bi trebala biti opozit obrazovanju kao osnovnom ljudskom pravu, bar sa humanističke tačke gledišta. Ljudski kapital je primaran za ekonomiju, ali i za kvalitet života uopšte te je stoga neophodno stvarati uslove za njegov razvoj, a jedan od tih uslova je upravo stav da je obrazovanje osnovno ljudsko pravo.

Tehnološki razvoj

Brze promene u tehnološkom domenu direktni su inicijator promene u menadžmentskoj filozofiji čiju suštinu čini orientacija na čoveka i njegove kreativne potencijale, odnosno na znanje kao najvažniji razvojni i proizvodni resurs, koji se obnavlja, a i sam sebe proizvodi. Brojni autori naglašavaju da je inteligencija, odnosno ljudski um snaga svake vrste razvoja. Primer potvrde takvog stava je Japan. Svako japansko dostignuće i svaka japanska pobeda je rezultat „eksplozije” zvane inteligencija (Servan – Schreiber 1981). Usled tehnološkog razvoja, razvoj ljudskih resursa mora biti ključna strategijska delatnost svake organizacije. A na pitanje šta to veže tehnologiju i ljude, dobar odgovor je dao Drucker – to je *znanje*, ono se nalazi u ljudima, a teče kroz tehnologiju (Drucker 1994).

Promene u okolini organizacije

Turbulentnost okoline savremenih organizacija dovela je do njihove usmerenosti na ljude. Stalne, sve radikalnije i svakodnevne promene u okolini organizacije traže veću senzibilnost, umešnost i sposobnost prilagođavanja. Turbulentna okolina nosi neizvesnost, što predstavlja veliki problem za odlučivanje. Mnoštvo informacija koje takva okolina emituje onemogućava pravovremeno donošenje odluka i predviđanje njihovih posledica. Sve to predstavlja velik problem za menadžment organizacije. Jedino na šta se organizacija može osloniti u takvim uslovima jesu ljudi, sposobni, vešti, informisani i kompetentni, koji su spremni reagovati na promene i preuzeti akcije koje zahteva okolina.

Vrlo važan činilac neposredne okoline organizacije jesu *konkurenti*. Konkurenca postaje globalna. Svaka akcija konkurenata od organizacije zahteva promene, odnosno prikladne odgovore koji mogu održati željene međusobne odnose. Upravo je konkurenca inicijator razvoja i podizanja kvaliteta. Za povećanje organizacijske konkurentske sposobnosti presudan je kvalitet ljudi, njihova znanja i kreativni potencijali usmereni ka inovacijama.

Povećanje konkurenčije promoviše važnost ljudi, njihovog učenja i obrazovanja kako bi odgovarajuće reagovali na izazove konkurentnosti.

Posebno bitna karakteristika najšire okoline (društva) je odnos prema znanju zasnovan na sve većem broju obrazovanih ljudi, te se stoga ta okolina i imenuje kao *društvo znanja* (Drucker 1992). Uz to, danas se govori i o ekonomiji znanja u kojoj je znanje najvažnija ekonomska sirovina i proizvod. U društvu i ekonomiji znanja dobro obrazovanje (znanje) je dobar kapital organizacije, istovremeno i „viza” za dobro zaposlenje i karijeru.

Promene u organizaciji

Osnovna promena u savremenoj organizaciji odnosi se na pomeranje naglaska sa strukture na procese, sa organizacije na pojedince, sa velikih strukturalnih jedinica na male. Promene koje se dešavaju danas u organizaciji izraz su najvećeg globalnog paradoksa našeg vremena – što je veća svetska ekonomija to su moćniji njeni najmanji igrači. Stoga velike kompanije postaju konfederacije malih kako bi preživele. U prvom planu su ljudi i timovi, a u drugom pravila, postupci i procedure. Umesto u opremu i proizvodne pogone, sve se više ulaže u ljude, njihovo znanje i obrazovanje, u baze podataka i softvere. Danas vredi pravilo *organizacije su ljudi*, a njihov kvalitet zavisi od *kvaliteta ljudi* koji ih čine (Bahtijarević-Šiber 1999).

Sve navedene promene u organizaciji (ali i u njenoj okolini) dovode do bitnih promena u menadžmentu. Filozofija menadžmenta se menja. Dešava se nezamislivo – važan razvojni resurs postaju emocije i iracionalno (inače nespojivi sa samim konceptom organizacije). Sve više se aktualizuje teorija menadžmenta koja počiva na sledeća četiri elementa:

1. potrebe ljudi za smisлом i značenjem;
2. potrebe ljudi za autonomijom i kontrolom;
3. potrebe ljudi za pozitivnim podsticajima i doživljajem sebe kao pobednika;
4. sagledavanje uticaja ponašanja i akcije na stavove i uverenja (isto).

Upravo takva teorija označava kraj dominacije tvrdih elemenata u postizanju uspešnosti i orijentaciju na meke elemente. Nekad dominirajući princip menadžmenta se menja, od menadžmenta koji kontroliše ka vođству, koje podstiče najbolje u ljudima kako bi brzo reagovali na promene. Promena celokupne poslovne filozofije, orijentacije i stila menadžmenta, potrebnih znanja i veština menadžera, ima veliki uticaj na razvoj ljudskih resursa (kojima pripadaju i menadžeri) i na kvalitet organizacijskog ponašanja.

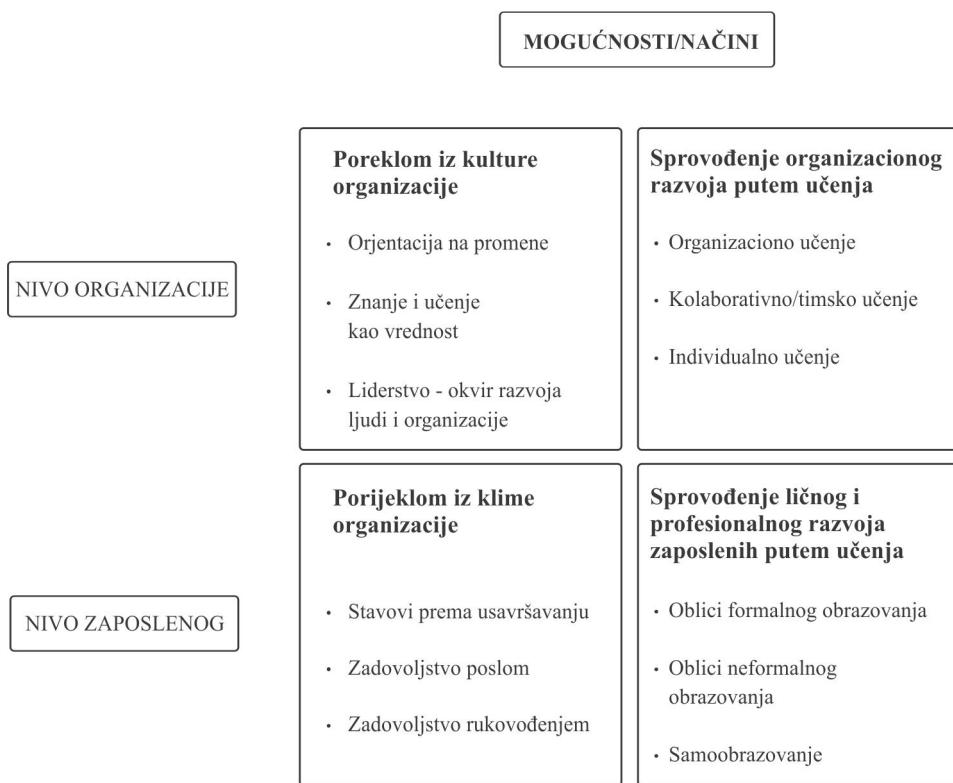
Andragoški aspekti menadžmenta ljudskih resursa u organizaciji

Andragoške aspekte menadžmenta ljudskih resursa nalazimo u disciplini/oblasti razvoja ljudskih resursa. Bez obzira na to da li se shvata kao zasebna andragoška disciplina, ili kao oblast ili (pod)disciplina menadžmenta ljudskih resursa, razvoj ljudskih resursa se veže uz posao i organizaciju u kojoj ljudi rade te se tako može reći da se odnosi na, ili da obuhvata, dve komponente – razvoj ljudi (individualni i profesionalni) i razvoj organizacije. Stoga neki autori razvoj ljudskih resursa definišu kao „*organiziranu aktivnost učenja pokrenutu u organizaciji za poboljšanje performanse i osobnog razvoja s ciljem unapređivanja rada kako pojedinca tako i čitave organizacije*“ (Topolovec, Žugaj 1990: 291). Analizirajući navedenu definiciju, možda bi trebalo dodati da iako je aktivnost pokrenuta u organizaciji ne znači da je pokreće samo menadžmentski tim (kao vrh organizacije) već i pojedinci, čije inicijative organizacija može prihvati ili odbiti. Uz to, treba naglasiti da je aktivnost učenja usmerena na lični razvoj svakog zaposlenog, što ne podrazumeva samo profesionalni već razvoj celokupne ličnosti zaposlenog. Navedena definicija potpuno andragoški zasniva i usmerava razvoj ljudskih resursa, jer apostrofira organizovanu aktivnost učenja.

Međutim, iako u osnovi razvoja stoji učenje i obrazovanje, razvoj ljudskih resursa (kao područje ili disciplina) integriše i druge aktivnosti (osim organizovanih aktivnosti učenja) putem kojih se može obezbediti kvalitet rada i života zaposlenih, kao što su aktivnosti usmerene na razvoj i kvalitet zdravlja, bezbednosti, prava, životnog standarda... U uvodnom delu ovog rada smo istekli da je menadžment ljudskih resursa izrazito multidisciplinarno istraživačko područje, odnosno primenjena disciplina koja integriše sva saznanja o ljudskoj dimenziji organizacije, među kojima su i saznanja iz oblasti andragoških naučnih disciplina, koja rasvetljavaju i objašnjavaju obrazovanje i učenje kao ključnu strategiju razvoja kako ljudi tako i organizacije. U tom kontekstu smo sagledali razvoj ljudskih resursa, kao područje andragoškog delovanja ili andragošku disciplinu, a potom pokušali definisati andragoške aspekte menadžmenta ljudskih resursa. Tako smo pod andragoškim aspektima menadžmenta ljudskih resursa u organizaciji podrazumevali mogućnosti i načine andragoškog delovanja (učenja i obrazovanja) na zaposlene i organizaciju, preciznije rečeno, na njihovo ponašanje (shema br. 2). Mogućnosti andragoškog delovanja mogu imati dvostruko značenje, kao omogućavanje i podsticanje obrazovanja u organizaciji (determinante ili uslovi ili prepostavke obrazovnih aktivnosti), ali i kao snagu i moć obrazovanja u unapređivanju ponašanja zaposlenih

i organizacije. U ovom radu pod mogućnostima se podrazumevaju oba određenja. Treba reći da se mogućnosti na nivou organizacije mogu sagledavati istovremeno kao pretpostavke načina andragoškog delovanja, kako na nivou organizacije tako i na nivou zaposlenog. Isto se može reći i za mogućnosti na nivou zaposlenog, jer mogu imati implikacije i na andragoško delovanje na organizaciju. Pod načinima andragoškog delovanja se podrazumevaju oblici i programi sprovođenja organizacijskog i ličnog razvoja putem učenja. Očigledno je da mogućnosti pa i načini andragoškog delovanja, najvećim delom vode poreklo iz kulture i klime organizacije. S druge pak strane, svako andragoško delovanje utiče ili doprinosi razvoju organizacione kulture i klime.

Shema br. 2: Andragoški aspekti menadžmenta ljudskih resursa

Koncepti organizacione kulture i organizacione klime su preneti u organizacioni kontekst iz antropologije i sociologije kako bi pomogli boljem razumevanju ponašanja ljudi u organizacijama. Organizaciona kultura i klima se ubrajaju u „meke” nevidljive činioce organizacijske uspešnosti, utkane u sve aktivnosti organizacije. Njima su determinisani praksa i ponašanje

organizacije, ali one nisu samo uzrok već i posledica ponašanja. Organizaciona kultura i klima mogu inicirati i podržavati razvoj ljudskih resursa, ali mu mogu biti i barijera. Zbog toga, a pre određenja svakog od indikatora andragoških aspekata menadžmenta ljudskih resursa (predstavljenih na shemi br. 2), sledi kratak osvrt na fenomene organizacione kulture i klime.

U mnoštvu različitih određenja i definisanja organizacione kulture, najčešća su ona koja je određuju kao niz ključnih vrednosti, normi i uverenja zajedničkih svim članovima neke organizacije, odnosno kao odgovarajući sintezu verovanja, stila ponašanja i delovanja; ili najkraće rečeno – sklad zajedničkog znanja i zajedničkih spoznaja članova organizacije (Sikavica i drugi 2008). „Kultura je relativno trajan i specifičan sustav temeljnih vrijednosti, uvjerenja, stavova, normi i običaja koji određuje organizacijsko ponašanje i usmjerava sve aktivnosti pojedinaca i grupa koje ih sačinjavaju“ (Bahtijarević-Šiber 1999: 109). Dok su navedene definicije više filozofsko-psihološki orijentisane, Šein svoju definiciju više andragoški orijentise smatrajući da je organizaciona kultura *sistem temeljnih pretpostavki (vrednosti i verovanja)* koje je grupa otkrila ili razvila *kroz proces učenja*, a sa ciljem adekvatne integracije u okruženje (Schein 1992).

Neki autori organizacionu kulturu posmatraju kao *okolinu (kontekst) radnog mesta* koja nastaje iz interakcija na radnom mestu, a određuju je iskustva, snage, slabosti, obrazovanje i vaspitanje (Yukl 2006). Organizaciona kultura je kompleksan konstrukt koji objedinjuje „emocije i razum“ organizacije, ili drugim rečima, objedinjuje emocionalnu osnovu organizacije (organizacionu klimu) sa njenom ideološkom (filozofskom), vrednosnom – svesnom osnovom (Alibabić 2010). Temelj organizacione kulture su vrednosti koje se manifestuju kroz vidljive činioce (koji čine sadržaj organizacione kulture – priče i anegdote, rituali, jezik i žargon, način oblačenja zaposlenih, izgled radnog prostora i dr.). Prema značenjima kao osnovnoj supstanci kulture, sadržaj organizacione kulture se deli na dva dela, na kognitivni i simbolički deo. Kognitivni elementi su one kategorije koje čine da situacije, pojave i stvari u organizaciji imaju isto značenje za sve njene članove, dok simbolički elementi manifestuju ta zajednička značenja. Putem kognitivnih elemenata kreira se zajedničko mišljenje i ponašanje u organizaciji. Simbolički sadržaj, vidljiv u svakodnevnom životu organizacije, nastaje kao rezultat zajedničkog mišljenja i ponašanja članova organizacije (Janićijević 1997).

Organizaciona kultura i klima imaju sličnosti, ali su u suštini dva različita fenomena. Povezuje ih predmet interesovanja – socijalni kontekst organizacije, jer i kultura i klima u žiži svog interesovanja imaju socijalne interakcije

zaposlenih. Kultura je grupni fenomen, a klima individualni. Kultura se izgrađuje kroz međusobne interakcije i postoji samo na kolektivnom nivou, a klima predstavlja individualnu percepciju karakteristika organizacije.

Stvaranje odgovarajuće organizacione kulture i klime podsticajne za razvoj ljudskih resursa vrlo je važan zadatak menadžmenta. Odgovarajuća organizaciona kultura je ne samo prepostavka već i rezultat andragoškog delovanja. Treba naglasiti da na organizacionu kulturu utiče kultura njenog okruženja, odnosno kultura društva, što ne znači da ne postoje bitne razlike u kulturama organizacija u istom društvu, a te razlike izražavaju specifične poslovne i socijalne vrednosti usmerene na ostvarivanje ciljeva i misije konkretnе organizacije.

Mogućnosti andragoškog delovanja na organizaciju

Pod mogućnostima andragoškog delovanja na organizaciju podrazumeva se, kako je ranije u tekstu naglašeno, omogućavanje i podsticanje obrazovanja u organizaciji, drugim rečima, to su uslovi i prepostavke obrazovnih aktivnosti. Treba posebno naglasiti da su mogućnosti, odnosno indikatori mogućnosti, koji su navedeni na shemi br. 2, ne samo prepostavke za obrazovnu intervenciju već na neki način i posledica obrazovne intervencije u organizaciji. Svi navedeni indikatori mogućnosti su poreklom uglavnom iz kulture organizacije, ali su u bliskoj vezi sa filozofijom i modelima menadžmenta u organizaciji:

- *Orijentacija organizacije na promenu/inovaciju – menadžment promene*

U literaturi koja proučava menadžment promena, ovaj koncept se povezuje sa inovativnim organizacijama, koje se menjaju pod uticajem okoline. U takvim organizacijama se od rukovodstva i zaposlenih zahteva neprestana inovativnost, stalno učenje i poučavanje. Vođstvo je u ovakvim organizacijama usmereno na kritičko istraživanje šablonu i stereotipa koji štete razvoju, na promociju i realizaciju potrebe za organizacionim i kolaborativnim učenjem u kojem ljudi zavise jedni od drugih i odgovorni su za zajedničko učenje (Alibabić 2010).

Menadžment promene je složen, multifaktorski koncept koji obuhvata brojne elemente i pristupe upravljanju promenama. Ključni elementi etapnog ili faznog pristupa su istraživanje okoline (dijagnostikovanje potrebe za promenom), planiranje, sprovođenje planova i vrednovanje – tipične faze strategijskog menadžmenta (isto). U najvećem broju modela upravljanja promenama značajno mesto zauzimaju stvaranje

i razvijanje kulture za promene i liderstvo usmereno na promene. U bilo kom pravcu da je usmerena promena, *učenje i obrazovanje je njena „pogonska energija”* (isto). Uspešnost menadžmenta promene je determinisana valjanim kompetencijama svih aktera sprovođenja promene, stoga je menadžment promene pretpostavka, ali i rezultat učenja i obrazovanja u organizaciji.

- *Znanje kao vrednost – menadžment znanja i koncept „organizacije koja uči“*

Na osnovu teorijskih znanja o menadžmentu grupisanih u okvire brojnih „škola mišljenja“ može se zaključiti da se pod menadžmentom uglavnom podrazumeva integrativni i kontinuirani proces kontrole ljudskog ponašanja koji se ostvaruje kroz različite aktivnosti pružanja pomoći, radi poboljšanja performanse organizacije. U tom kontekstu i menadžment znanja se često određuje kao proces kontrole znanja (korišćenja i prenošenja znanja i veština) koje stoji u osnovi ponašanja članova grupe kojom se upravlja, u cilju poboljšanja performanse. Stavljanje u fokus kontrole ponašanja ili znanja dehumanizovano je stanovište, opterećeno utilitarnim ciljevima. Humanizacija menadžmenta znanja pokušavana je kroz više pristupa, od kojih je posebno zanimljiv „sinergetski pristup“ nastao integrisanjem i sinergijom opšte teorije menadžmenta i andragogije. Sinergetski gledano, *menadžment znanja je kontinuirani proces podsticanja učenja, razvoja određenih sposobnosti i kapaciteta u cilju napredovanja organizacije*. U okviru njega se organizacija posmatra kao dinamični sistem koji otvara prostor za aktivno učenje, a ne samo kao mesto na kome se primarno vrši određena produkcija (Alibabić, Ovesni 2007).

Sinergetski pristup je kompleksan za praktičnu primenu, jer se u okviru njega razvoj shvata kao aktivna razmena obrazaca mišljenja o raznovrsnim problemima i u raznovrsnim situacijama. Akcenat se stavlja na interaktivno rešavanje problema, na iskustvo i znanje aktivno uključenih pojedinaca, na menadžera znanja kojem su neophodne andragoške kompetencije. Njegova uloga je usložnjena prihvatanjem andragoškog shvatanja da je učenje uvek u funkciji rasta i razvoja. U tom kontekstu orientacija menadžmenta znanja postaje vrlo bliska andragoškom shvatanju mogućnosti delovanja u organizaciji, te tako u literaturi susrećemo preplitanje uloga menadžera znanja i andragoga zaposlenih u organizacijama/kompanijama (Ovesni 2001).

U organizacijama u kojima je znanje visoko pozicionirano u vrednosnom sistemu kao stožeru organizacione kulture, menadžment znanja i razvoj ljudskih resursa su strateški imperativi. Intelektualni kapital koji integriše tri komponente, ljudski kapital (znanje i iskustvo zaposlenih), strukturalni kapital (organizacioni sistemi, politike i procesi) i kapital korisnika (sistem odnosa klijenata sa organizacijom i zaposlenima), predstavlja ne samo oslonac menadžmenta znanja već i njegov rezultat, jer menadžment znanja mora permanentno uvećavati taj kapital, što znači da podstiče, podržava i omogućava kontinuirano učenje.

Kako je ranije naglašeno u ovom tekstu, menadžment znanja i koncept „organizacije koja uči” su savremeni menadžmentski pristupi andragoški oplemenjeni i suštinski povezani. „Organizacija koja uči” je „kuća u kojoj rastu i ljudi i organizacija” (Alibabić 2010), stoga je koncept „organizacije koja uči” predmet proučavanja brojnih disciplina koje se bave i ljudima i organizacijom. Danas, kada su stalne samo promene, tradicionalni „faktori proizvodnje” (ili prirodni resursi) postaju sekundarni, jer se lako mogu pribaviti, dok se primarni nalaze u neopipljivoj aktivi organizacije, a među njima posebno mesto pripada iskustvu, znanju i sposobnostima. Suštinu (jezgro) kompetentnosti organizacije čine veštine, tehnologije, učenje i njihova sinergija. Učenje je imperativ, a brzina učenja mora biti veća od brzine promena u organizaciji i njenom okruženju, te tako učenje nije samo posledica promena već i njihov anticipator (Kulić, Despotović 2004).

Brojna određenja „organizacije koja uči” uglavnom polaze od stava da je učenje „utkano” u život takve organizacije. Senge navodi da „organizacija koja uči” podstiče kontinuirano učenje i generisanje znanja, omogućava protok znanja u organizaciji i njegovo brzo transformisanje u (planiranu) promenu, u njoj se gradi nov i fleksibilan način razmišljanja i kolektivne aspiracije slobodno definišu, u njoj ljudi uče kako da uče zajedno (Senge, prema: Ovesni 2014). „Organizacija koja uči” je sposobna da stvara i vrši transfer znanja, da modifikuje svoje ponašanje reflektujući nova znanja. Ona je rezultat učenja na celokupnom organizacionom nivou, što omogućava učenje svih i permanentnu transformaciju organizacije (Pedler i dr., prema: Alibabić 2010). Organizacija koja poseduje organizacionu infrastrukturu za unapređenje i razvoj svojih članova,

a u funkciji postizanja organizacijskih ciljeva i ciljeva okruženja/zajednice – jeste „organizacija koja uči” (Kulić, Despotović 2004). Na osnovu preduzete analize brojnih definicija „organizacije koja uči”, Ovesni (2014) je izdvojila najzastupljenije perspektive. U prvoj perspektivi dominira tendencija da se „organizacija koja uči” odredi kao organizacija u kojoj postoji kompleksni sistem podržan od menadžmenta, sistem koji podstiče i omogućava različite vrste učenja (individualnog i kolektivnog), pomaže integriranje i/ili modifikovanje ponašanja i transformaciju zaposlenih i/ili organizacije na osnovu naučenog, omogućava stvaranje, upravljanje i širenje kolektivnog znanja u organizaciji. Potom je autorka izdvojila sledeće perspektive: naglašavanje procesa kontinuiranog učenja kao ključnog elementa „organizacije koja uči”; isticanje da je „organizacija koja uči” ishod procesa organizacionog učenja; povezivanje koncepcata menadžmenta znanja i „organizacije koja uči”; ukazivanje na to da je „organizacija koja uči” ishod delovanja podsticajnog menadžmenta. Iz perspektive andragogije i teorije kompleksnosti, Ovesni određuje „organizaciju koja uči” „kao kompleksni sistem koji podstiče i omogućava kontinuirano učenje na individualnom, organizacionom i timskom/grupnom nivou, koji pomaže integriranje i/ili modifikovanje ponašanja zaposlenih i transformaciju organizacije na osnovu naučenog, i koji omogućava stvaranje, upravljanje i širenje kolektivnog znanja u organizaciji” (isto: 68).

Ovaj kratki osvrt na fenomen „organizacije koja uči” može biti osnova za zaključak da je „organizacija koja uči”, istovremeno i prepostavka i ishod andragoškog delovanja u organizaciji.

- *Liderstvo – okvir razvoja ljudi i organizacije*

Najopštije rečeno, liderstvo ili vođstvo (engl. *leadership*) je proces uticaja na druge ljude tako da oni teže ostvarivanju zajedničkih (grupnih) ciljeva. U literaturi o organizacionom ponašanju, većina autora se slaže s najmanje dva zajednička elementa – vođenje je grupna funkcija, pojavljuje se samo u procesima interakcije dvoje ili više ljudi i lideri teže da utiču na ponašanje drugih ljudi (Staničić 2011). Primarni zadaci uspešnog lidera prema Velču su: da omoguće da zaposleni shvate misiju, da «žive i dišu» u skladu sa misijom organizacije; da *unapređuju svoj tim obučavajući ga i izgrađujući samopouzdanje članova tima*; da stvaraju poverenje u organizaciji pomoći iskrenosti i otvorenosti; da «odišu pozitivnom energijom i

optimizmom»; da budu hrabri i da čine smele poteze (Velč, prema: Alibabić 2008). Skrivenu moć lidera Goleman vidi u vladanju emocijama, svojim i tuđim. Veliki lideri su oni koji su u stanju da opčine svojim idejama i privlačnom vizijom, da probude strast, snažne emocije, ljubav, optimizam i nadu, te tako *usmere celokupnu energiju grupe (zaposlenih) ka zajedničkom cilju* (Goleman, prema: Alibabić 2008). Liderstvo koje unapređuje tim i izgrađuje samopouzdanje njegovih članova, koje usmerava grupnu energiju ka zajedničkim ciljevima – to je liderstvo koje obezbeđuje kontekst za razvoj organizacije i ljudi.

Još jedanput se može zaključiti da liderstvo karakteriše uticaj na ljude kako bi se podstakli na aktivnost, kako bi se povezali oko ključnih vrednosti i pridobili za ostvarivanje vizije organizacije. Pod pretpostavkom da je ključna vrednost organizacije znanje, liderstvo povezuje i podstiče zaposlene na aktivnosti usmerene tom vrednošću – tako je liderstvo kontekst za razvoj organizacije i zaposlenih.

Zadaci liderstva i uloge lidera promovišu razvoj, a da li zaista tog razvoja može i biti zavisi od liderskih „alata”, odnosno načina i stilova, koji mogu biti kako podsticaji tako i barijere razvoju organizacije i zaposlenih. Različiti lideri opredeljuju se za različite stlove i njihovu kombinaciju. U osnovi tog opredeljenja stoje karakteristike ličnosti lidera, obrazovanje (znanje), odnosno njegove stručne kompetencije, osobenosti i zadaci grupe/organizacije koju vodi, karakteristike situacije... (isto).

Mogućnosti andragoškog delovanja na zaposlene

Pod mogućnostima andragoškog delovanja na zaposlene podrazumevaju se uslovi ili prepostavke obrazovnih aktivnosti zaposlenih. Treba reći da su mogućnosti, odnosno indikatori mogućnosti koji su navedeni u shemi br. 2, ne samo prepostavke za obrazovnu intervenciju već mogu biti i posledica ili produkt obrazovnih aktivnosti zaposlenih. Kao indikatore mogućnosti andragoškog delovanja na zaposlene izdvojili smo *stavove prema usavršavanju, zadovoljstvo poslom, zadovoljstvo rukovođenjem*. Očigledno je da su indikatori mogućnosti andragoškog delovanja na zaposlene istovremeno i indikatori organizacione klime:

- *Stavovi prema usavršavanju*

S obzirom da su stavovi iskazi koji sadrže procenu, bilo povoljnu ili nepovoljnu, u vezi stvari, ljudi ili događaja (Robbins 1992), stavovi

prema stručnom usavršavanju mogu biti indikator mogućnosti andragoškog delovanja na zaposlene. Brojna istraživanja su ukazala na postojanje jače ili slabije veze (ali ipak postojeće) između stavova i ponašanja. Stavovi koje ljudi imaju određuju ono što rade, te se stoga može i očekivati da zaposleni koji imaju pozitivne stavove prema usavršavanju, to i čine – usavršavaju se. Pozitivne stavove prema usavršavanju mogu da inspirišu i podstiču organizaciona klima i organizaciona kultura u kojoj su učenje i znanje vrednosti.

- *Zadovoljstvo poslom*

Zadovoljstvo poslom (ili u poslu) se odnosi na opšti stav zaposlenog prema njegovom poslu. To je individualna percepcija karakteristika posla i zadovoljstvo njima. Zadovoljstvo poslom je suštinski element organizacione klime. U literaturi se susrećemo sa različitim pristupima u istraživanju organizacione klime i zadovoljstva poslom, odnosno sa različitim aspektima posla s kojima zaposleni može biti manje ili više zadovoljan ili, pak, nezadovoljan. Zadovoljstvo svakom grupom aspekata ili svakim aspektom ponaosob može predstavljati mogućnost za andragošku intervenciju, kao što iz drugog ugla gledano, nezadovoljstvo različitim aspektima posla može biti prepreka za participaciju u obrazovnoj aktivnosti.

- *Zadovoljstvo rukovođenjem*

Zadovoljstvo rukovođenjem je stav zaposlenih prema načinima rukovođenja, odnosno individualna percepcija modela ili stila rukovođenja i zadovoljstvo njime. Različiti rukovodioci se opredeljuju za različite stilove i njihovu kombinaciju, što utiče na kvalitet organizacione klime. U literaturi susrećemo različite klasifikacije stilova (ruko)vođenja kao što su demokratski, autokratski i liberalni; stilove usmerene na ljude i na zadatke; direktivne, participativne i transformativne; rezonantne i disonantne... (Alibabić 2008). Svi navedeni stilovi su teorijski konstrukti i u praksi retko egzistiraju kao „čisti” i samostalni. Zadovoljstvo rukovođenjem (u praksi se najčešće svodi na zadovoljstvo rukovodiocem) jedan je od vrlo značajnih indikatora mogućnosti obrazovnog delovanja na zaposlene, jer ako zaposleni percipiraju rukovođenje kao aktivnost koja podstiče učenje i razvoj, vrlo je verovatno da će imati pozitivan stav prema učenju i razvoju i ponašati se u skladu sa svojim stavom.

Načini andragoškog delovanja na organizaciju

Pod načinima andragoškog delovanja na organizaciju se podrazumevaju oblici sprovodenja organizacijskog razvoja putem učenja. U ovom kontekstu su odabrana tri načina andragoškog delovanja, odnosno tri vrste učenja – organizaciono, kolaborativno/timsko i individualno učenje (kako je prikazano na shemi 2):

- *Organizaciono učenje*

Organizaciono učenje kao svojevrstan i dominantan oblik sticanja znanja je čvrsto povezano sa organizacijom koja uči i neodvojivo je od nje. U literaturi susrećemo brojna određenja organizacionog učenja. Neki autori ga određuju kao proces otkrivanja i ispravljanja grešaka, ukazujući da se greške mogu otkrivati i ispravljati na dva načina (Ovesni 2014), što znači da u okviru organizacionog učenja postoje dve „varijante“. Prva se odnosi na otkrivanje i ispravljanje grešaka unutar postojećeg sistema normi i pravila (engl. *single loop learning*) s ciljem da taj sistem i dalje ostane da egzistira. Ovaj način učenja obezbeđuje sticanje znanja kako bi se rešio specifičan problem koji proizlazi iz postojećih premissa i tako stvorili uslovi da organizacija nastavi kretanje ka trasiranoj politici i definisanim ciljevima. Druga „varijanta“ organizacionog učenja se odnosi na otkrivanje i ispravljanje grešaka kroz procese preispitivanja samih normi i pravila (engl. *double loop learning*) s ciljem modifikacije organizacionih normi, pravila, politike i ciljeva organizacije. Ova „varijanta“ učenja omogućava istraživanje i kreiranje novih strategijskih područja za razvoj organizacije.

Organizaciono učenje se određuje kao razvoj novog znanja koje može uticati na promene ponašanja u funkciji poboljšanja performanse. Kao kolektivni fenomen, organizaciono učenje se izražava u dve osnovne forme, „u formi eksplicitnog znanja koje postoji u normama, pravilima, ugovorima, dokumentima, priručnicima, bazama podataka, i formi tacitnog znanja, ‘najveće baze podataka koju poseduje svaka organizacija’, koja se ‘nalazi u umovima zaposlenih‘“. Kroz ove dve forme znanja – eksplicitnu i tacitnu – organizacija direktno utiče na ponašanje i performansu na individualnom, grupnom i na nivou sistema“ (isto: 41).

- *Kolaborativno/timsko učenje*

Pored organizacionog učenja, na organizacioni razvoj utiče i kolaborativno/timsko učenje i smatra se ključnim činiocem razvoja

organizacije. Ova vrsta učenja omogućava transfer znanja i iskustva među članovima unutar jedne grupe zaposlenih (tima), ili između više grupa (timova). Grupe (timovi) rešavaju probleme i odgovaraju na izazove, a uspešnost tih rešenja i odgovora zavisi ne samo od procesa rada već i od učenja. Rešavanje problema unutar grupe se bazira na različitim mišljenjima članova, što omogućava kritičko mišljenje i zajedničko učenje. Unutar grupe se znanja obogaćuju i razmenjuju kroz dijalog i razumevanje, a „tako stečeno znanje usmereno je i oblikovano jedinstvenom vizijom i posvećenošću ostvarivanju zajedničkih ciljeva” (isto: 52).

- *Individualno učenje*

S obzirom da organizacije uče kroz pojedince/zaposlene, individualno učenje je u samom centru organizacionog razvoja. Prema tome, andragoške intervencije u procesu razvoja ljudskih resursa, a u cilju organizacionog razvoja, nisu usmerene samo na organizaciono i timsko učenje već i na individualno učenje. To podrazumejava sticanje i proširivanje individualnog znanja, razvijanje veština za efikasnije i efektivnije obavljanje posla, razvijanje socijalnih i komunikacionih veština, kao i veština rešavanja problema.

Načini andragoškog delovanja na zaposlene

Pod načinima andragoškog delovanja na zaposlene se podrazumevaju oblici sprovođenja ličnog (individualnog i profesionalnog) razvoja putem učenja. Učenju u organizacijama se pristupa uglavnom s aspekta odgovora na profesionalne izazove. U literaturi i praksi učenja i obrazovanja zaposlenih se diferenciraju dve grupe modela učenja odraslih koji su primenjivi u savremenim organizacijama – modeli zasnovani na grupnoj interakciji i saradnji u socijalnom/radnom kontekstu i modeli zasnovani na informaciono-komunikacionim tehnologijama – IKT (Alibabić i drugi 2011). U prvu grupu spadaju tradicionalni modeli školskog tipa, model studije slučaja i model učenja orijentisanog na problem. Osnovna jedinica oko koje je organizovano učenje je različita u navedena tri modela. U centru tradicionalnog modela je sadržaj ili objašnjenje tehnika rešavanja problema; model studije slučaja promoviše učenje orijentisano na primer rešenja nekog problema/slučaja; dok u okviru modela učenja orijentisanog na problem, projekat rešavanja problema predstavlja osnovnu jedinicu učenja. Drugu grupu čine modeli zasnovani na IKT-u. Primena informaciono-komunikacionih tehnologija promenila je mnoge sfere života i rada – e-obrazovanje, e-učenik, e-predavač,

e-student, e-mentor, e-tutor postali su deo našeg kako virtuelnog tako i realnog okruženja (isto).

Andragoško delovanje na zaposlene uključuje sve obrazovne aktivnosti, odnosno aktivnosti usavršavanja u organizaciji i van nje, koje mogu doprineti ličnom i profesionalnom razvoju zaposlenih, organizovane po tradicionalnim ili po modelima zasnovanim na IKT-u, ili kombinovano. Te aktivnosti mogu biti realizovane putem brojnih oblika formalnog i neformalnog obrazovanja i samoobrazovanja:

- *Oblici formalnog obrazovanja*

Participacija zaposlenih u programima višeg nivoa formalnog obrazovanja je u funkciji njihovog individualnog i profesionalnog razvoja. Rezultati istraživanja su pokazali da se odrasli zaposleni neretko uključuju u dalje formalno obrazovanje (u škole i fakultete na različitim nivoima studiranja) kako bi unapredili svoj lični razvoj (Alibabić 2008).

- *Oblici neformalnog obrazovanja*

Kada se govori o neformalnom obrazovanju i usavršavanju zaposlenih, najčešće se misli na obuku i obučavanje zaposlenih kroz razne kurseve, seminare, radionice... Termin obuka i obučavanje potiču od engleske reči *training* i glagola *to train*, što prevodimo kao „obučavati“. Pod obukom Desler podrazumeva vrstu učenja i razvoja pojedinca u okviru njegovog posla, odnosno radne uloge, s ciljem poboljšanja performanse (Dessler 2007). Međutim, obuke ne treba sužavati samo na zadovoljavanje potreba vezanih za neposredne radne zadatke i uloge, jer se, iskustveno gledano, realizuju brojne obuke za razvoj veština koje ne moraju biti u direktnoj funkciji obavljanja radnih zadataka, a mogu uticati na lični razvoj zaposlenih. Najjednostavnije a istovremeno i najpreciznije određenje obuke nalazimo kod Despotovića, koji obuku određuje kao vrstu obrazovanja usmerenu prvenstveno na sticanje veština (Despotović 2010). Dok brojni autori vide obuku kao okvir za razvoj veština, ima i onih koji je gledaju mnogo šire – kao okvir koji integriše sve vrste učenja. Međutim, mi pod obukom podrazumevamo posebno organizovan proces poučavanja znanjima, veštinama i proces razvijanja stavova, koji imaju za cilj lični (individualni i profesionalni) razvoj zaposlenih. Ti procesi se mogu odvijati u formi seminara, radionica, kurseva i drugih obrazovnih oblika.

- *Samoobrazovanje ili samousmereno učenje*

Smoobrazovanje ili samousmereno učenje može imati odliku permanentnosti i stoga ga je neophodno uvažavati u procesu ličnog razvoja zaposlenih. Postoje različita određenja samousmerenog učenja i ona uglavnom zavise od filozofsko-teorijskih polazišta autora. Noulš ga definiše kao proces u kojem pojedinac pokreće inicijativu za učenje, dijagnostikuje potrebu, formuliše cilj, pribavlja resurse i vrši izbor strategije učenja i na kraju evaluira njegove rezultate (Knowles 1998). To sve ukazuje da odrasli učenik ima potpunu slobodu i kontrolu nad svojim učenjem, što on u suštini i želi.

Kroz samoobrazovanje ili samousmereno učenje odrasli/zaposleni savladavaju brojne probleme iz oblasti individualnog, porodičnog, društvenog i profesionalnog života. Fenomen samoobrazovanja ili samousmerenog učenja se sve više vezuje za radno mesto i profesionalni razvoj, jer omogućava zaposlenima da nauče ono što je neophodno za obavljanje posla, za kvalitet rada i života, pri čemu sami određuju tempo, stil i vreme učenja (Kulić, Despotović 2004). Stoga treba istaći da je samoobrazovanje ili samousmereno učenje strategija ili način celoživotnog učenja, a u njegovom kontekstu i ličnog razvoja zaposlenih.

Zaključna razmatranja

Ljudski resursi i njihov razvoj nisu samo realnost prakse savremenih organizacija, već su respektabilno, relevantno i multidisciplinarno naučno istraživačko područje. Menadžment ljudskih resursa je primenjena disciplina koja integriše sva saznanja o ljudskoj dimenziji organizacije, među kojima su i saznanja iz oblasti andragoških naučnih disciplina, koja rasvetljavaju i objašnjavaju obrazovanje i učenje kao ključnu strategiju razvoja, kako ljudi tako i organizacije. Saznanja iz oblasti andragogije i njenih disciplina u funkciji su objašnjenja andragoških aspekata menadžmenta ljudskih resursa. Andragoški aspekti se odnose na razvoj zaposlenih i organizacije. Drugim rečima, razvoj ljudskih resursa se vezuje uz posao i organizaciju u kojoj ljudi rade, te obuhvata dve komponente – razvoj ljudi (individualni i profesionalni) i razvoj organizacije. U tom kontekstu je moguće razvoj ljudskih resursa definisati kao *organizovanu aktivnost učenja pokrenutu u organizaciji za poboljšanje performanse i ličnog razvoja s ciljem unapredavanja rada kako pojedinca tako i čitave organizacije*. Treba naglasiti da je aktivnost učenja usmerena i na lični razvoj, što ne podrazumeva samo profesionalni već razvoj

celokupne ličnosti zaposlenog. Andragoški aspekti menadžmenta ljudskih resursa u organizaciji podrazumevaju mogućnosti i načine andragoškog delovanja (učenja i obrazovanja) na zaposlene i organizaciju, preciznije, na njihovo ponašanje. Dijagnostikovanje i istraživanje andragoških aspekata menadžmenta ljudskih resursa u funkciji je unapređivanja razvoja zaposlenih i organizacije te je u radu posebna pažnja usmerena na teorijsku elaboraciju mogućnosti i načina andragoškog delovanja koja može biti osnova empirijskog istraživanja elaboriranih aspekata.

Mogućnosti andragoškog delovanja mogu imati dvostruko značenje, kao omogućavanje i podsticanje obrazovanja i učenja u organizaciji (u smislu determinanti, uslova ili prepostavki obrazovnih aktivnosti), ali i kao snaga i moć obrazovanja u unapređivanju ponašanja zaposlenih i organizacije. Na osnovu teorijskog proučavanja fenomena razvoja ljudskih resursa, izdvojeni su sledeći indikatori mogućnosti andragoškog delovanja na nivou organizacije:

- orijentacija organizacije na promenu – menadžment promene,
- znanje kao vrednost – menadžment znanja i koncept „organizacije koja uči”,
- liderstvo – okvir razvoja ljudi i organizacije.

Kao indikatori mogućnosti andragoškog delovanja na zaposlene izdvojeni su:

- stavovi prema usavršavanju,
- zadovoljstvo poslom,
- zadovoljstvo rukovođenjem.

Mogućnosti na nivou organizacije mogu se istovremeno sagledavati kao prepostavke načina andragoškog delovanja na nivou organizacije i na nivou zaposlenog. Isto važi i za mogućnosti na nivou zaposlenog, jer mogu imati implikacije i na andragoško delovanje na organizaciju.

Pod načinima andragoškog delovanja se podrazumevaju oblici sprovođenja organizacijskog razvoja:

- organizacionim,
- kolaborativnim/timskim i
- individualnim učenjem,

kao i ličnog razvoja putem:

- oblika formalnog obrazovanja,
- oblika neformalnog obrazovanja i
- samoobrazovanja/samousmerenog učenja.

ANDRAGOGICAL ASPECTS OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT⁴

- Abstract -

Human resource management is an applied discipline which embraces a body of knowledge about the human dimension of organization. Andragogy, with its main focus on learning and education of adults, and with a body of knowledge which explain the learning and education of adults as a core strategy of organizational development with implications in theory and practice of human resource and organizational development, is one of the major theoretical foundations, and one of the fundamental theoretical perspectives of human resource management. The main purpose of this paper was a critical analysis of human resource management literature, and based on it, the exploration of contribution of andragogy to human resource management. We considered that the andragogical perspective, in practice, provides a variety of possibilities and types of andragogical interventions in the domains of human resource and organizational development, therefore the researching and diagnosing of andragogical aspects of human resource development is a function of enhancing organizational performance. Hence, the additional focal point of our research was a theoretical exploration of possibilities and types of andragogical interventions in the domains of human resource and organizational development, as a possible base for future empirical researches of andragogical aspects of human resource management.

Key words: andragogy, management, andragagogical aspects of human resource management, possibilities and types of andragagogical interventions in the domains of human resource and organizational development.

---

⁴ This article is a result of the project "Models of evaluation and strategies for improvement of education quality in Serbia", No 179060 (2011-2014), financially supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development, Republic of Serbia.

Literatura

- Alibabić, Š. (2008). Razvijanje liderskih kompetencija. *Andragoške studije*, 2, 250 – 265.
- Alibabić, Š. (2010). Change management – andragogical professional challenge, in: S. Medić, R. Ebner, K. Popović, (Eds.): *Adult Education – The response to Global Crisis: Strengths and Challenges of the Profession*. Belgrade and Brussels: University of Belgrade, Faculty of Philosophy, Department for Pedagogy and Andragogy, Institute for Pedagogy and Andragogy, European Association for Education of Adults, Adult Education Society, 109 – 126.
- Alibabić, Š.; Miličević, V.; Drakulić, M. (2011). Modeli učenja u korporacijama, *Andragoške studije*, 2, 65 – 82.
- Alibabić, Š.; Ovesni, K. (2007). Andragozi – menadžeri znanjem. U: A. Klapan, M. Matijević (ur.): *Zbornik radova sa treće međunarodne konferencije „Obrazovanje odraslih za ekonomiju znanja“*, Šibenik, Hrvatska, 3 – 4. juna 2007. godine. Zagreb: Hrvatsko andragoško društvo, 9 – 16.
- Bahtijarević-Šiber, F. (1999). *Menadžment ljudskih potencijala*. Zagreb, HR: Golden marketing.
- Bratton, J. & Gold, J. (1999). *Human resource management: theory and practice*. Basingstoke and London, GB: Macmillan Press LTD.
- Chalofsky, N. E.; Rocco, T. S.; Morris, M. L. (Eds.). (2014). *Handbook of human resource development*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Despotović, M. (2010). *Razvoj kurikuluma u stručnom obrazovanju: pristup usmeren na kompetencije*. Beograd, SRB: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Dessler, G. (2007). *Osnovi menadžmenta ljudskih resursa*. Beograd, SRB: Data status.
- Drucker, F. (2001). *Managerski izaziv 21. stoljeću*. Ljubljana, SI: Založba.
- Drucker, P. (1992). *Nova zbilja*. Zagreb, HR: Novi liber.
- Drucker, P. (1994). *Towards the New Economy*. London, GB: Heinemann.
- Janićijević, N. (1997). *Organizaciona kultura – Kolektivni um preduzeća*. Beograd, SRB: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Knowles, M.; Holton, E. F. III, Swanson, R. A. (1998). *The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development (5th edition)*. Houston, TX: Gulf Publishing Company.
- Kulić, R.; Despotović, M. (2004). *Uvod u andragogiju*. Beograd, SRB: Svet knjige.
- Mathis, R. L. & Jackson, J. H. (2011). *Human Resource Management, 13th Edition*. Mason, OH: South-Western Cengage Learning.
- Ovesni, K. (2014). *Organizacija koja uči: andragoška perspektiva*. Beograd, SRB: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Ovesni, K. (2001). *Obrazovanje andragoških kadrova (Evropska iskustva)*. Beograd, SRB: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Robbins, S. P. (1992). *Bitni elementi organizacijskog ponašanja*. Zagreb, HR: MATE, d. o. o.

- Schein, E. H. (1992). *Organizational Culture and Leadership*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Servan-Schreiber, J. J. (1981). *Svjetski izazov*. Zagreb, HR: Globus.
- Sikavica, P.; Bahtijarević-Šiber, F.; Pološki-Vokić, N. (2008). *Temelji menadžmenta*, Zagreb, HR: Školska knjiga.
- Staničić, S. (2011). *Menadžment u obrazovanju*. Gornji Milanovac, SRB: Centar za marketing u obrazovanju.
- Topolovec, V.; Žugaj, M. (1990). Stanje i trendovi korištenja informacijske tehnologije u razvoju ljudskih resursa. *Produktivnost*, XXX, 1 – 2, 285 – 291.
- Yukl, G. (2006). *Rukovodjenje u organizacijama*. Zagreb, HR: Naklada Slap.

Fahira Fejzić-Čengić¹

UDK: 551.509:[316.77:621.397.13
551.509:115(497.6)

MEDIJSKO OPISMENJAVANJE ODRASLIH U FUNKCIJI CJELOŽIVOTNOG UČENJA: LOŠA STRANA VREMENSKIH PROGNOZA

- Sažetak -

Unašemu dobu, masmedijskoj epohi, najjednostavnija i najsloženija znanja i iskustva sve češće prezentiraju ili suočuju mladi novinari, mlađi urednici ili relativno mlađi vlasnici medija. Stanje mladosti u pravilu korespondira sa još nedovoljno artikuliranim širokim i klasičnim, takoreći knjiškim i neprolaznim znanjima. Također, stanje mladosti koja dominira masmedijskom scenom u našem okruženju ne donosi dovoljno iskustvenog polja, kao važne odrednice dobrog profesionalizma. Dobre informacije, teorijski, nastaju u susretu triju iskustava novinara: iskustva konkretne poruke (događaja) i ranijeg iskustvenog polja te prethodnog nivoa obrazovanja. Kako nadomještati, svaki dan, izostanak nekog od ovih elemenata? Primjer koji će analizirati je vrlo jednostavan, općepoznat i nadasve bitan u „svijetu života” – pitanje obrade tzv. „prognoza vremena” ili „meteo-informacija”. Postaju bitne, ali i sve više senzacionalne. Za medijsku vjerodostojnost, čak i ovih poruka, neizmjerno su važna klasična i iskustvena znanja, ne samo moderni pogledi „kroz teleskope-satelite”.

Ključne riječi: vremenska prognoza, medijska pismenost, takvim, mjeseceve mijene, smisao prirode.

---

¹ Prof. dr. Fahira Fejzić-Čengić, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
E-mail: fejzicengicf@fpn.unsa.ba.

Kako socijalni kapital ili javno dobro naših bogatih lokalnih kultura kvalitetno pretočiti u medijatizirani sadržaj svima na korist?

Kako u savremenosti termini i značenja medijske pismenosti osvajaju bez zadrške ne samo svijet stručnjaka i znanstvenika već i svijet prosječnog građanina tako se o kontekstu medijskog opismenjavanja ne može ne govoriti bezmalo svaki dan. Nema sumnje, stajališta sam da nema medijske pismenosti kao općeg dobra, javnog dobra, bez klasične pismenosti. Također, nema medijske pismenosti bez posjedovanja i nakupljanja klasičnih znanja kao integralnih i cjelovitih spoznaja o Postojanju. Znanja su ovdje, u ovom tekstu, shvaćena kao dubinska, klasična, univerzalna, općevrijednosna dostignuća koja je ljudski rod kao vrsta, kao znalački i upućeni subjekt povijesti dosegao. I koja vrijeme i prostor, promjenljive ideje i ideologije ne sputavaju da znače okosnicu življenja. To su sva ona pregnuća koja ljudski duh drže na kvalitetnom okupu i sprečavaju ga da klone i bude doveden u pitanje. Kako je nekoć, sad već možemo reći davne 1993. godine *Dennis*² sjajno konstatirao da je danas svaka medijska nepismenost po duh štetna i otrovna kao što su štetni zagađena voda i hrana po naše fizičko zdravlje (Potter 2011: 32). Loše medijske prezentacije zagađuju našu kulturu. Shvaćenu kao kulturu življenja, kulturu ponašanja, kulturu razumijevanja, kulturu općeg dobra ili javnog dobra. Dakle, dobra za svakoga ko diše, a ljudsko biće je.

Sretno spojiti tradiciju i savremenost

Za ovaj tekst sam se malo više pozabavila time kako danas u većini izgledaju prognoze vremena i koliko su, ako jesu, opće dobro za sve građane koji ih odgledaju, odslušaju ili pročitaju. Slična metodologija promatranja mogla bi se odnositi na velik broj, ako ne i na sve teme koje masmediji medijatiziraju ili jednostavno – medijski prezentiraju. A meteorološka prognoza je naizgled najlakša, najjednostavnija pa i najpotrebnija svakodnevna poruka koja nas se tiče. Vrijeme, kosmos, nebo, zemlja, vode, mora, oceani, rijeke, poplave, vulkani, vjetrovi, oblaci, te tako naizgled jednostavne i podrazumijevajuće činjenice su osnova geografije već u sedmom razredu osnovne škole. Posebice kasnije, kad već završimo srednju školu, potom fakultet, pa magistriramo, pa doktoriramo pa želimo svakoga dana napredovati. Ili, želimo i drugima

---

2 O jednoj od najčitanijih knjiga cijelovito posvećenoj fenomenu medijske pismenosti, James Potter sakuplja mnoštvo definicija i autora koji su podvodivi pod ovaj atraktivni naziv. No, za potrebe ovoga teksta najzanimljivija je pomalo ekološka definicija medijske pismenosti kao nastavka zdravlja ili bolesti društva, za ovakav tekst preuzeala sam upravo definiciju Everettea Dennis-a iz 1993. godine (32. strana), Medijska pismenost, 2011., Izdavačka kuća Clio, Beograd.

pripomoći u napredovanju i jednostavnom dnevnom trajanju. Šta se ovim jednostavnim artefaktima dogodi kad se nađu na medijskim postavkama? To veoma zanimljivo pitanje i odgovore na njega pokušala sam što slikovitije predočiti u ovome izlaganju. Posebno imajući u vidu da je vrijeme „staro koliko i čovjek”, naravno i starije može biti, da je planeta s nebom i zvijezdama opće mjesto naših egzistencija i da nema sumnje da su ove činjenice zaokupljale *homo sapiensa* oduvijek. Pošto me je ova tema zaokupljala i kao segment kulturnih utjecaja i međuprožimanja, morala sam uključiti i pretpostavku da su ova pitanja, prognoze vremena, nekad bila bolje postavljena i bila tačnija no što to mi današnji činimo, uz sva tehničko-tehnološka pomagala koja kao tehnička civilizacija imamo. Naime, u pedantnom iskustvenom taloženju znanja, a ona su iznicala na iskustvima svakodnevlja, prognoza vremena je bivala posve lahko pojmljiva, jasna, ugravirana u socijalni genom određene klimatske i usput kulturne zajednice. Sa odmakom od ovih korisnih iskustava, moderne mlade generacije novinara, a daleko češće novinarki ili saradnica³, ne poznajući ništa od kulturnih i tradicijskih znanja i postavki integralnog znanja kao javnog dobra, prognoze vremena objavljaju i pripremaju bez elementarne epistemičke uključenosti u dijahroniju i sinhroniju znanja i iskustva. Danas mi se čini da sretan spoj *tradicije* i dobrih strana *savremenosti* traže integraciju!

Šta to znači na primjeru BiH? To znači da je narod u BiH šesto godina računao vrijeme paralelno po dva kalendara ili dva načina mjerjenja vremenskih kao sunčevih i mjesecnih mijena. I računanja vremena kao solarnih, sunčevih mijena. Dvostruko kosmološko kao praktično vrijeme i odnos prema vremenu kao nadasve odgovoran čin prakse i teorije ili iskustva na njoj izniklog, dalo je nebrojene prednosti tome kako se vrijeme prognozira i proračunava na „debelom iskustvu”, koje se potpuno zanemaruje. Zapravo, ovdje komotno možemo koristiti perfekt glagola, ogromna znanja su zanemarena. Zašto? Iz posve *pomodarskih razloga* – jednostavnije je prepisati nečiju vremensku prognozu i uklopiti je u lokalni prostor, iz razloga lijenosti uma – zašto bi se

---

3 Nepisano je pravilo da vremenske prognoze u bh. masmedijima, ako su sačinjene kao prezentacije, obavlaju žene, mlade novinarke, spikerice, često manekenke, pjevačice ili jednostavno voditeljice. To obično biva njihovo prvo masmedijsko javno i radno iskustvo i njihova naivnost, nekompetentnost, jednostavno: nesnalaženje na ekranima su veoma vidljivi. I čim se mlade saradnice izvješte u obavljanju svoga posla, pomjera ih se na neko zahtjevnije radno mjesto, a na ekranu se ukazuje novo, posve nepoznato i neiskusno lice. Ovo je najčešća pojava kod javnih emitera, prednjači Federalna TV, slijede je BHT1 i RTVRS. Kod privatnih kanala ili regionalnih inozemnih mreža u Bosni i Hercegovini, vremenske prognoze se češće daju audio-vizualno bez prezenterki, tek sa rotiranjem satelitskih snimaka i objavljuvanjem toponima, njihovih temperaturu i prezentiranjem naoblake, kiše, snijega ili sunca, uz prepoznatljivi džingl, obično vrlo nekreativne vrste (Al-Jazeera, N1, Sahar TV, Hayat TV, FACE TV, TV1 su samo neki od TV-kanala koji ovo potvrđuju...).

ikakva prethodna kao iskustvena znanja uvažavala, proučavala, upoznavala kad je sve to prošlost. Također, ni moderni trendovi meteorologije kao primijenjene znanosti nisu skloni uvažavati ono što je unutar ove znanosti dijahronijsko utemeljenje postojanja. U svakom slučaju, moderni trend vremenskih prognoza na medijima u BiH je vrlo nestalan, površan, često senzacionalistički. Određeni broj medija, posebno televizija i dnevnih novina istih izdavača, daju senzacionalističke i posve *prijeteće* vremenske prognoze. Poput ovakvih: „Spremajte se. Nevrijeme za vikend. Nema šale sa prolomom oblaka koji nas očekuje”, „Uključen meteo-alarm”, pa da se bira – žuti, narandžasti ili crveni. Zatim, pesimistički i senzacionalistički naslovi i objave tipa „Toplo se obucite, ponesite kišobrane i ostavite nadu” (depo.ba)⁴, zatim „Ne prepustite ništa slučaju, spremite se za nestalne vremenske prilike”. Kao da svakodnevница nema sama po sebi dovoljno elemenata za opreznost, strah i zebnju kao dominantna svojstva života.

Svako od nas, najprije osobno ja, potom vi koji čitate ovaj tekst, svjedoci smo koliko smo puta „prevareni” vremenskom prognozom. Koliko puta ste ponijeli kišobran na nagovor spikera/spikerice, a sunce sijalo cijeli dan, koliko puta vas je pljusak polio, jer ste poslušali vremensku prognozu o „lijepom i suhom vremenu”. Ali, ima nešto poraznije u posljednjih nekoliko godina u tzv. *neselektiranom senzacionalizmu* vezanom za vremenske prognoze. Senzacionalizam je moguće uočiti kao interventno djelovanje na široke slojeve građana, na ljudske mase izrazima poput „spremite se za nevrijeme koje stiže”, ili „od ponедjeljka olujno nevrijeme, kiša, snijeg na planinama narednih pet dana”, ili „nakon sunčanog vikenda ne radujte se, nema više sunca”, sve u stilu blago apokaliptičnih iskaza, najava ili izjava. S jedne strane, s ciljem zastrašivanja i *obeshrabrivanja javnosti*, a s druge strane kao izraz *infantilizacije javnosti*, ili najmanje s ciljem pretvaranja dnevnog raspoloženja u nelagodu.

Kako smo inače kao civilizacija postali ovisni o medijskim sadržajima, velika većina će prije no što otvorí prozor ili vrata da ustanovi kakvo je realno vrijeme napolju, empirijskim ili iskustvenim putem, okom, uhom ili vlastitom kožom, obavijest o vremenu potražiti u nekom od medija, što je naša sve češća, uvećana ovisnička potreba da čujemo preko medija vremensku prognozu i kakvo je napolju jutro. I tako se, prema spikeru/voditelju ili urijetko meteorologu u svojstvu voditelja, spikera i slično i ponašamo – uzimamo

---

4 Najveći broj ovakvih poruka meteo-naravi pojavljuje se na nekoliko portala u BiH, a najčešće je to portal depo.ba (ovo su dvije objave od 30. i 31. marta/ožujka 2015. godine), koji je inače veoma neselektivno senzacionalan, potom portal klix.ba, kao i oni koji i denotativno i nazivom asociraju na senzacionalizam, poput ekskluziva.ba i slično.

kišobran ili ne, obuvamo čizme ili ne, ogrćemo se kaputom ili ne. Ova vrsta već sad izražene, a u budućnosti svakako prekomjerne ovisnosti, vjerujem da će biti izraženija. I to tim više i tim prije u medijski više razvijenim i više urbaniziranim sredinama. Masmediji će u ovom pogledu postati naš sudbonosniji posvemašnji *makluanovski produžetak našem tijelu i umu* u njegovom elementarnom smislu – kao dodatna koža, dodatno iskustvo, dodatni vid.

Šta je to Takvim?

Barem hiljadu godina u Bosni i Hercegovini postoji znanje, iskustvo lokalnog prirodnog promatranja vremena. Toliko dugo postoje ostaci tragova u kulturi pismenosti i kulturi kamena kao dokumentarni dokazi o lokalnom bosanskom stanovništvu i (paleo)bosanskom jeziku (Povelja Kulina bana Dubrovčanima 1189., Humačka ploča, Ahdnama iz 1456. i stotine takvima /kalendara/ iz osmanskog perioda vlasti, stotine novina iz austrougarskog perioda vlasti, kraljevskojugoslavenske vlasti, eksjugoslavenske vlasti...). Najmanje petsto godina se i po solarnom tipu računanja vremena (i vremenskih prognoza) i po lunarnom (mjesečevom) tipu računanja vremena određuje uspješno početak svakog godišnjeg doba, početak i kraj zime, početak proljeća, pola ljeta, dvije ravnodnevnicе... Posve mirno, stabilno i iskustveno utemeljeno, bez filozofije šoka, doktrine straha, infantilije. Kako je zaborav svega starog, kao klasičnog i kao arhe-kulturnog, postao temeljni moderni zahtjev u svijetu masovnih medija i živih ideologija našeg trajanja tako se širi i svekoliko neznanje bilo kojeg ritma prirode u kojoj živimo i čiji smo sastavni dio.⁵ No posvemašnji zaborav i samozaborav nas pretvaraju u puke konzumente najosnovnijih, elementarnih znanja o Prirodi bez koje naprsto ne možemo živjeti. A ako je fragmentirano, izlomljeno i nevješto pretočeno u parcijalne prognoze vremena pratimo, onda ostajemo posve otuđeni od

---

5 *Hamsini* je termin ili riječ koju je svaka bezmalo osoba u Bosni i Hercegovini znala sve do Drugog svjetskog rata, i označavala je period od 31. januara/siječnja do 30. marta/ožujka svake kalendarske godine, odnoseći se na najvažnijih 50 dana zime, do početka proljeća. Svima je bilo prirodno jasno da u vrijeme hamsina nema šale sa neadekvatnom odjećom, ogrjevom i načinom ishrane svakog člana zajednice, stanovnika Bosne. Pola zime je uvijek padalo kao uostalom i danas što pada u terminu 4. februara/veljače. Potom stižu tri značajna i vrlo u prirodi prepoznatljiva vjesnika proljeća. Mimo visibaba, kukurijeka i podbjela, koji se vide druženjem sa šumom i čulom vida. Jednostavno i šarmantno. Ta tri termina su se zvala i zovu se još uvijek *džemreta*. Prvo *džemre* u zrak nastupa 19. februara/veljače, za sedam dana poslije dolazi drugo *džemre* i pada u vodu, dok treće *džemre* pada nakon još jedne sedmice i pada u zemlju. Označavaju precizno stanje kada Sunce na našoj polutki Zemlje ulazi u sazviježđe Ribe. Džemreta uistinu, pratim to godinama, na dan svoga „udaranja“ otplovjavaju najprije zrak, potom vodu i na koncu zemlju. Graduirano prema agregatnim stanjima osnovnih pratićaca naših života: zraku – vodi – zemlji.

Prirode, posvemašnje neznalice samih sebe i svijeta u koji smo neminovno uronjeni svakoga svoga dana.

Takvim je naziv za umjesni prirodni kalendar ili sinonim za kvalitetnu orijentaciju u vremenu. Kako kažu znanstvenici, „muslimanski kulturni genije je kroz stoljeća kretanje Sunca i Mjeseca vremenom postavio u vrlo malu i praktičnu spravu označivši jednom većom kazaljkom Sunce a drugom manjom kazaljkom Mjesec koje udruženo tačno pokazuju protok ili širenje Vremena”.⁶ Podsjećanja radi, još je 1202. godine astronom *Nesi Tusi* u prvoj poznatoj ljudskoj opservatoriji u Meragi u današnjem Azerbejdžanu promatrao Kosmos, kretanja nebeskih tijela i nacrtao prvi heliocentrički sistem. Nakon toga, tri stotine godina poslije, njegove je nacrte proučavao našavši ih u kordobljanskoj biblioteci u Endeluzu, u današnjoj Španiji, proslavljeni astronom *Nikola Kopernik*, koji je Tusijeve nacrte prepisao, usavršio i potpisao te se s njima proslavio u obrisima savremene znanosti. U Bosni su još u 15. stoljeću postojali lokalni, varoški ili seoski, mini-takvimi kao kalendari vremena. Mnogi od njih još se čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Zna se tako da je svaka naseljena čaršija imala svoj takvim. No, tek sa reis-ul-ulemom *Fehimom ef. Spahom* uspostavljen je 1934. godine jedinstveni Takvim za prostor tadašnje Kraljevine Jugoslavije koji je obavezivao svako naseljeno mjesto da se stanovništvo po njemu ravna te su lokalni mini-takvimi prestali izlaziti. Još je tada uspostavljeno trostruko metodološko klatno validnosti izračunatog i prognoziranog vremena: astronomsko viđenje mlađaka, optičko viđenje mlađaka i faktičko viđenje mlađaka. Tek tad, kad bi se sva tri metodološka klatna poklopila, prognoza vremena i računanje lunarnih mjeseci smatralo se validnim. Savremena Islamska zajednica Bosne i Hercegovine je u nedavnim izmjenama svoga Ustava ugradila ovaj stavak u svoju obligaciju kao obavezni član da se računanje vremena uspostavlja kao istraživačko-epistemički zahtjev, što je vrlo korisno.

Termin *Babine huke* ili *Babe* je uobičajeni naziv za drugu sedmicu marta mjeseca u Bosni vijekovima. Otprilike, uz minimalne promjene *Babe* padaju u drugu heftu marta, 10. 3. do 17. 3., kada se obavezno povrati nešto od zimske studeni, hladnoće, padavina i vjetra, i bude nešto hladnije... Niko normalan ne mijenja odjevne predmete jer zna da zima još traje i da se proljeće

---

6 Ovo je između ostalog kazao akademik *Enes Karić* povodom promocije Bibliografije objavljenih radova u *Takvimima Islamske zajednice Bosne i Hercegovine*, u martu 2015. godine uz jubilej 80-godišnjice od izlaska prvog službenog *Takvima* za prostor tadašnje Kraljevine Jugoslavije, autora prof. *Osmana Lavića*, starijeg bibliotekara Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, 31. 3. 2015.

samo najavilo. Naravno, ovaj ritam i ovo iskustveno i kulturno znanje ne priznaju, jer ga ne znaju samo uobičajene vremenske prognoze razasute po svim medijima. One ova elementarna znanja pretaču u *medijske spektakle*. Tipa: „Čuvajte se novih padavina”, ili „Zima još pokazuje zube”, „Oprez sa novim iznenadnim zahlađenjem”, ili slično. To elementarno neznanje starih znanja uzima danak, mali broj osoba razmišlja o toj činjenici, ili pokušava živjeti staloženo, homeostatično, uravnoteženo i lijepo.

Novi termin iz istog ambijenta je *Goveda zima*, koja pada svake godine u posljednju heftu aprila, najčešće od 20. 4. do 25. 4. Tada se lokalne medijske vremenske prognoze naročito učine spektakularnim, jer je to već period prije maja, koji se već računa za ljetni mjesec. Tada medijske prognoze vrve od histerije i senzacionalizma. A iskustvo lokalne kulture dobro zna i prati vijekovima kako Sunce ulazi u sazviježđe Bika i da drukčije ne može biti. Narod zna i kaže da je to posljednji trzaj zime, ali savremene trendi vremenske prognoze ne znaju i stoga se pretvaraju u spektakl.⁷ Lokalna tradicijska kultura također prepoznaje da počev od druge sedmice maja, od 6. 5. na *Jurjev* ili *Durđevdan* ili na *Rozi Hidra* počinje stopljavanje ili toplota u punom smislu riječi počinje osvajati ovaj prostor, i *de facto* je to narodno znanje o ljetu, čija se prva polovina naziva proljeće i širi se prostranošću sve do 2. augusta i do karakterističnog dana dvojnog naziva *Ilindan – Aliđun*, koji se smatra, i često je tako, najtopljjim danom u godini na balkanskom prostoru, u njegovom središtu Bosni i Hercegovini. Potom, kroz još jednu heftu, počev od 14. 8. biva označena formalna a počesto i suštinska polovina ljeta.

I umjesto da se ova tako lahka, lijepa i provjerena znanja koja su nastajala na stoljetnom iskustvu primjenjuju, zanavljaju, obnavljaju i s radošću i mudrošću prihvataju kao slobodna, kulturna i specifična iskustva, kao izvanredne komparativne prednosti i pozitivni kulturni obrasci znanja sebe i svijeta oko sebe na ovim prostorima, naši meteorolozi, još gore i još češće naši novinari, spikeri, od svake vremenske mijene prave senzaciju. Time svakoga dana doprinose povećanju inače vrlo prisutne *medijske lakovljernosti i površnosti* lokalnog živљa, pa stanovišta u kreativnoj ulozi publike kao člana javnog mnijenja postaju ovisna o formama koje su preterane i nanovo povećavaju

---

⁷ Zanimljivo je da je na ovom stoljetnom prirodnom fenomenu i prepoznavanju samoga fenomena nastala u tradiciji bosanskog naroda jedna krasna sevdalinka pod naslovom meteorološke naravi, „senzacionalističkog karaktera”: *Snijeg pade na behar na voće*, kako bi se i pjesmom i njenom specifičnom elegičnom emocijom potvrdilo bivanje iz prirode da može pasti pokoja pahulja na već probiharalo voće, drveće i cvijeće, i da to nije predmet spektakla, već pristojna i prirodna konstatacija koju dobro znamo, vrijedno prepoznajemo i s njom umijemo živjeti... No, nakon tri džemreta nema više strašnih mrazeva i mrzlina koje bi dokinulo prirodni, savršeni sklad funkcioniranja i prepoznavanja prirode u svoj njenoj neponovljivosti, šarolikosti i originalnosti.

svoju lakovljnost i odsustnost iskustvenog stava, koji je uistinu vrijedan i koristan. Umjesto da savremena individua bude originalna, smirena, staložena i stabilna u svakodnevnom ritmu života, vremenskom prognozom biva sluđena, uznemirena, preplašena i razočarana.

Dvije dnevne i noćne ravnodnevnice padaju u Bosni 22./23. septembra kao *jesenji ekvinocij* i 20./21. marta kao *proljetni ekvinocij*. Dakle, dva puta godišnje padaju Sunčeve zrake na Zemljin ekvator okomito i prouzrokuju ovo stanje iste dužine dana i noći u godini. Tada su dan i noć iste dužine i traju po dvanaest sati. Ovakva minimalna znanja o vremenu svoga podneblja za razvoj zdravog razuma i čistog uma i normalnog života svake osobe u društvu je potrebno obnavljati. Edukativno, prosocijalno kad god je to moguće, te smanjenje senzacionalizma iz naših svakodnevnih vremenskih prognoza smatrati strateškom antisocijalnom i štetnom pojmom u našem svakodnevnom medijskom životu. Tako će se doprinositi općem miru, općem uravnoteženom ritmu trajanja i općoj životnoj pismenosti.

Velika vrijednost poznavanja mjesecnih mijena

Kao što danas gradska djeca, većinom, misle da mlijeko proizvodi fabrika, pošto ga piju iz tetrapaka, a ne da ga prerađuje i daje krava, tako današnje generacije imaju osjećaj da vrijeme „nastaje i nestaje” u meteorološkim stanicama koje rade vremenske prognoze, a ne da je vrijeme rezultat procesa i zakonitosti koje se događaju u Prirodi i čiji smo mi ljudi sastavni dio, poput trave, kamena, drveta, svijeta, ptice, Sunca ili oblaka, svih onih procesa kojima upravlja *Tvorac i Ekselencija Svemira* a koji se svi zajedno odvijaju uz sve nijanse razlika „od pamтивјека”. Slično je i sa spoznajom da je čovjek dio svijeta, ukorijenjen i utemeljen, stabilan i čvrst s „obje noge na zemlji” a nije igračka ili igrač, nije „barbika” bez oslonca i prirodnog utemeljenja, bez samopouzdanja, bez raspoznavanja budućnosti, već je upravo mjesto uvezivanja sa budućnošću koju prima i razumije.⁸

Umjesto takvog stanja, naši su životi ispunjeni jeftinim senzacijama, zlogukim i bezmalо prijetećim porukama čak i u vremenskim prognozama. Široke narodne mase postaju svojevrsni tupoglavi konzumenti poruka, ovisni o TV-u, internetu, android-ekranima, čekajući poruku ili još bizarnije, čekajući boju poruke – kojom bojom je obojena karta Bosne, kao žuti meteoalarm, kao narandžasti meteoalarm ili kao crveni meteoalarm. Tako da kada stanju

⁸ Čini se da bi bilo posve uputno i mudro u školama naučavati ove osnovne klasične episteme o pojавama iz iskustva vremena i postojanja, sva brojna kulturna znanja o klimi, vremenu, računaju vremena, smjeni dana i noći, a koji su izrasli na prekrasnom stablu kulturnih i iskustvenih poimanja vremena i prostora, tih veličanstvenih uporišnih tačaka koji ukazuju na Dubinu Postojanja.

Prirodi uistinu bude alarmantno, neće se moći pojmiti da je tako, od otupjelosti čula mase recipijenata u prethodnim, navedenim senzacionalističkim načinima prezentiranja tako elementarnih, a tako važnih poruka – kakvo nas vrijeme očekuje danas ili sutra... Šta također reći za period tradicionalno poznat kao period *zemherija*, koje, rekosmo već, padaju u posljednju sedmicu ili heftu decembra i završavaju sa 30. januarom. Označavaju najhladniji zimski period u Bosni, što je toliko logično, zorno, tih četrdesetak najhladnjih dana u jednoj godini su upravo posljednja ili eventualno pretposljednja hefta decembra i cijeli januar. To je istovremeno i period najkraćih dana, a najdužih noći u jednoj godini dana i s tim svako normalan računa. Bilo da tada planira raditi velike projekte, preuzimati teže obaveze ili putovati. Naime, sve što bi se moglo planirati unaprijed treba podvesti pod ove elementarne konktekstualne poruke vezane za prognoze vremena i znanja stanja vremena. Lokalne vremenske prognoze otprilike glase: „Spremite se za nečuvene minuse”, ili: „Oko Nove godine najniže temperature u posljednjih nekoliko godina”, ili neko tome slično dramatično medijsko prezentiranje najnormalnije prirodne pojave sa ovih prostora.

Nakon *zemherija* su na našem zavičajnom prostoru prisutni još i *erbeini*, koji predstavljaju četrdeset dana zime brojeći ih od zimskog solsticija. Tako jednostavnog događaja koji utječe na vremenske prilike, pa i vremenske prognoze.

Šta tek reći o nemanju znanja, a prevelikoj važnosti tzv. *Mjesecčevih mijena*? Mjesec je Zemljin satelit koji postoji zato baš da bi se rotirao oko nje, mijenjao svoje putanje svake dvije sedmice i da bi diktirao najvažnije vremenske radnje važne za Zemlju, Nebesa, Sunce, ljude, biljke, životnjе, mora, stijene i minerale. Pun Mjesec nastupa onog trenutka kad Mjesec, kružeći oko Zemlje, dosegne središte njene sjene i kada ga Sunčeva svjetlost ne može osvijetliti ni u najmanjoj njegovoj veličini, da bi mogao biti vidljiv makar kao najtanji srp. To je tzv. nulta minuta i taj tren se naziva *mijena Mjeseca*. Od tog momenta pa nadalje, po astronomskom proračunu, svaki slijedeći moment je vrijeme novog stanja Mjeseca po tzv. hidžretskom ili lunarnom kalendaru. Mjesec je za Zemlju i ljude, pa tako i za nas ovdje živuće, prevažan – naime, prema ovim mijenama se odvija ritam disanja, ritam otkucanja srca, ritam plime i oseke, ritam dana i noći, ritam mjesecnica ili menstrualnih ciklusa kod svih fertilnih žena i ženkih sisara iz životinjskog svijeta, mijena Mjeseca pored Sunčeve rotacije određuje dužinu dana i noći, period trudnoće, vrijeme sjetve, žetve, klijanja bilja i sjemenki, vrijeme svih važnijih pčelinjih aktivnosti, periode opršivanja biljaka, cvjetova i behara,

Mjesečeva mijena utječe na ritam kruženja vode u prirodi, određuje količinu vode u svim vlažnim organizmima, čak i u čovjeku, i niz drugih prirodnih i iznimno važnih procesa u Prirodi i Čovjeku. Nevjerovatno je onda koliko se malo ili nimalo pažnje posvećuje svim tim činovima, događajima u našim meteopronazama svakoga dana. Što je više ovih prognoza to su plića i senzacionalnija stvarna znanja o njima. Naime, trajna, općenita znanja, postaju sve dalja, manje postojeća, manje ponavljana i rjeđe zanavlјana znanja. A upravo su vremenske prognoze kao servisne i svakodnevne informacije beskrajno pogodne za očuvanje ovih iskustvenih znanja i poruka. U tom procesu istinsko neznanje je jedino stvarno. Naime, ta bitna znanja su posve odbačena, zaboravljena, omalovažena kao da i ne postoje. I kao da vrijeme i priroda odnekud iz senzacijskih izvora, iznebuha i nikad prije i nikad tako ne nastaju. Zamjenjuju se senzacionalizmom, prepadanjem, zastrašivanjem, za proširenje uobičajene *medijske nelagode* koju prenose na masovnu publiku.

A upravo je sva ova raznovrsna oblast sfera *javnog dobra*, a tako se već poodavno ne prepoznaje astronomija kao nauka, tačno toliko koliko je u ne tako davnoj prošlosti predstavljala vodeća nauka, kosmologija, astronomija, toliko je danas nestala i kao minimalna aplikativna naznaka pojedinačnih ili zbirnih informacija o svijetu koji nas okružuje. Na njenom mjestu, ili na njihovim mjestima su izrasle senzacije, gatanja, promocija sujevjerja, horoskopa kao sindroma zavođenja i zaglupljivanja najšireg tipa.

Faze mjeseca su veoma važne bolesnicima i bolestima. A to su toliko bitne i upotrebljive činjenice. Počev od obične spoznaje da je za vrijeme punog Mjeseca važno piti vodu, a malo ili nimalo jesti, štaviše: postiti, što donosi redovitom aplikacijom neizmjernu i jednostavnu pomoć ozdravljenjima.⁹

---

9 Nije teško naučiti da je, npr., ove godine 12 punih Mjeseca: 5. januara/siječnja, 3. februara/veljače, 3. marta/ožujka, 4. aprila/travnja, 4. maja/svibnja, 2. juna/lipnja, 2. jula/srpnja, 31. augusta/kolovoza, 29. septembra/rujna, 27. oktobra/listopada, 25. novembra/prosinca i 25. decembra/studenog. Svako pametan ili bar razuman ili još bolje reći svako mudar u te dane može planirati radne ili neradne obaveze, mogao bi izbjegavati teže obaveze, konferencije, okrugle stolove, naporna istraživanja, putovanja, operacije, ako ih već može predvidjeti, jer je period punog Mjeseca zahtjevan period. Mnogo je lakši za rad i počinjanje radnih i inih obaveza period mlađaka, ili mladog Mjeseca, npr. za šišanje kose, sadnju, obrezivanje voća, za teže akcije, i on je također svodiv na 12 termina u 2015. godini. Mlađaci padaju: 20. januara/siječnja, 18. februara/veljače, 20. marta/ožujka, 18. aprila/travnja, 18. maja/svibnja, 16. juna/lipnja, 16. jula/srpnja, 14. augusta/kolovoza, 13. septembra/rujna, 13. oktobra/listopada, 11. novembra/prosinca i 11. decembra/studenoga. Zar samo ovo jednostavno podsjećanje na važne datume Mjesečevog ciklusa ne bi bilo pažnje vrijedno kao tradicijsko, korisno, kulturno znanje svakoga od nas?

Umjesto zaključka

Uzrok tjeskobe je uvijek u suprotstavljanju Prirodi i zakonitostima prirodnim datim od Boga, veli jedan klasični mistički mislilac (*Mujjiddin Ibni Arebi*), tako da je prihvativši ovo njegovo ispravno stajalište moguće utvrditi kako je ljudsko suprotstavljanje naše moderne civilizacije dubinskim i holističkim poimanjima vremena/Vremena, pa i kroz prognoze vremena i meteorološke zakonitosti kao univerzalno date, rezultiralo ne samo tjeskobom u ljudima već i kolosalnim neznanjem, duševnim tjeskobama i tjelesnim bolestima i neprihvatanjem tako jednostavnih i tako logičnih prirodnih zakona. U kojima nema promjena, jer su vječito takvi. Vrh ledenog brijega ovih naših primordijalnih neznanja ocrtao je jako zorno u sve brojnijim vremenskim prognozama u masmedijima u Bosni! Na kraju, da završim sa *Konfučijevim* mudrim principom iz njegovih Razgovora (VII, 1): „Nisam stvorila ništa novo, samo sam prenijela učenje naših starih”.

MEDIA LITERACY OF ADULTS IN THE FUNCTION OF LIFELONG LEARNING: THE BAD SIDES OF THE WEATHER FORECAST

- Abstract -

In our era, the epoch of the mass media, the simplest and the most complex knowledge and experience is being increasingly presented or jointly shaped by young journalists, junior editors or relatively young media owners. The state of youth generally corresponds with more insufficiently articulated bright and classic, literary and timeless knowledge. Furthermore, the state of youth, which dominates the mass media scene in our environment, does not have enough field of experience as important guideline of a good professionalism. In theory, good information is a result of three journalist's experience: the experience of a specific message (event), the earlier experience and previous level of education. Now, how to compensate the leak of one of those elements on everyday basis? I am going to analyse a very simple, generally known and very important example in the „world of life” – the matter of „weather forecast” or „weather information”. It is becoming important yet even more sensational. For media credibility, even regarding this information, the classic

and background knowledge is exceedingly important in addition to modern views „through telescopes-satellites”.

Keywords: **weather forecast, media literacy, takvim/Islamic calendar, phases of the moon, sense of nature.**

Literatura

- Debray, Regis (2000.), *Uvod u mediologiju*, Clio, Beograd.
- Eriksen, Thomas Hylland (2002.), *Paranoja globalizacije*, Izdavačka kuća Sejtarija, Sarajevo.
- Ibni Arebi, Muhjuddin (2005.), *Mekkanska otkrovenja*, tekija Čeljigovići, Sarajevo.
- Kečo-Isaković, Emina (2006.), *Izazovi mas-medija*, Sarajevo.
- Kellner, Douglas (2004.), *Medias Culture (Medijska kultura)*, Clio, Beograd.
- Lavić, Osman (2015.), *Bibliografija Takvima*, povodom 80 godina izlaženja, Sarajevo 2015.
- Liber Scale Mahometi (2007.), *Noćno putovanje Poslanika Muhammeda*, V.B.Z., Zagreb, prijevod s latinskog Sinan Gudžević.
- Potter, W. James (2011.), *Media Literacy (Medijska pismenost)*, Multimedia, Clio, Beograd.
- Takvim za (2015.) godinu, izdavač Udruženje Ilmije IZBiH, El Kalem.
- Takvim za (2014.) godinu, izdavač Udruženje Ilmije IZBiH, El Kalem.
- Takvim za (2013.) godinu, izdavač Udruženje Ilmije IZBiH, El Kalem.
- Takvim za (2012.) godinu, izdavač Udruženje Ilmije IZBiH, El Kalem.

Enita Čustović¹

Amer Osmić²

UDK: 001.102:004[37(497.6)
316.77:004(497. 6)

ULOGA I ZNAČAJ MEDIJSKE PISMENOSTI U SAVREMENOM BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU

- Sažetak -

Rad prikazuje rezultate istraživanja do kojih se došlo analizom medijskih sadržaja plasiranih na portalima velike posjećenosti – klix.ba i pressrs.ba, a s ciljem ispitivanja razine medijskog odgoja i medijske pismenosti posjetilaca ovih portala. Posebna pažnja posvećena je načinu na koji posjetioci ovih portala čitaju, razumijevaju i proniču u srž aktualnih medijskih informacija i sadržaja, odnosno, načinu na koji ih percipiraju i interpretiraju. Osim analize plasiranih medijskih sadržaja i medijskog odgoja posjetilaca pomenutih portala, istraživanjem su obuhvaćeni i ispitani stavovi recipijenata o načinu na koji sagledavaju, analiziraju i evaluiraju medijske poruke. Ovim radom se nastojala prikazati trenutna situacija u vezi sa medijskom pismenošću savremenog bosanskohercegovačkog društva te snaga utjecaja medijskih poruka na građane, ali i značaj i neophodnost medijskog opismenjavanja građana Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: bosanskohercegovačko društvo, građani, medijska pismenost, medijski odgoj, mediji u Bosni i Hercegovini.

---

1 Enita Čustović, mr. sc., Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
E-mail: enita_kapo@hotmail.com.

2 Amer Osmić, mr. sc., Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
E-mail: amerosmic@gmail.com.

Mediji – „krojači duhovnih odijela”!?

Mediji su važan dio svakog društvenog sistema, kao komunikaciona tehnologija (sredstvo), budući da *priroda medija* vrši snažan utjecaj na organizaciju društva (Innis 1951)³, ali i kao „prostor” u kojem se komunicira jer *priroda medija* koji postoje u jednom društvu više utječe na njegovu strukturu negoli poruke ili sadržaji koji se tim medijima prenose (Mekluan 1964). „Tako televizijske vesti prenose informacije istovremeno do miliona ljudi širom sveta. Elektronski mediji, prema tvrđenju Mekluana, stvaraju globalno selo – ljudi iz celog sveta gledaju događaje prikazane na vestima i u njima zajednički učestvuju” (Gidens 2007: 464). Definicija medija (engl. *media* ili *medium*) kaže da je to „svaki način, posredovanje ili oruđe, a posebno način komunikacije koji doseže opću javnost i sadrži reklame” (Webster’s 1982: 882). Masovni mediji obuhvataju brojne različite forme i dopirući istovremeno do velikog broja ljudi, zadovoljavaju potrebu društva za javnom komunikacijom (u kojoj, dakle, mogu učestvovati svi pripadnici društva). Četvrta sila, četvrta vlast, četvrti stalež ili ponekad i sedma sila, kako se sve nazivaju mediji (aluzija na njenu moć), postali su tako svojevrsne „institucije” upravljanja. Masovna komunikacija, kao društveni proces i potreba, institucionalizirana je u masovnim medijima (upor. McQuail 2007: 24–46). Kao organizovano prenošenje svih oblika informacija, masovna komunikacija u uskoj je vezi s medijskom pismenošću, a njen sastavni, gotovo neizostavni dio, jeste (ili bi trebala biti) – medijska kultura. „Sintagma medijska kultura predstavlja trajniji, dinamičan odnos medija prema kulturi, tradiciji, vjeri, literaturi, etici, identitetu na načine stalne redefinicije, redeskripcije, obnavljanja, zanavljanja i selekcije ovih elemenata društvenosti i sebe samih. U medijsku kulturu bi, konsekventno općoj definiciji kulture, spadale i međuljudske interakcije, kolektivni i zajednički, na tom iskustvu proizašli, organizacijski i duhovni sadržaji poput novih (medijskih) profesija i specijalnosti, poput novih jezičkih termina i naziva (koji dotad nisu postojali i nisu se mogli pojaviti), poput novih međuljudskih odnosa i novouspostavljenih relacija među kolektivitetima i grupama, a također, i među pojedincima koji su se unutar njih, upravo zahvaljujući medijskom faktoru u kulturi, izdiferencirali” (Lavić 2014: 450).

---

3 „Primer hijeroglifa urezanih u kamen, koji su pronađeni u nekim drevnim civilizacijama. Hijeroglifi dugo ostaju urezani u kamen, ali ih nije lako prenosići pa nisu pogodan način za komuniciranje sa udaljenim mestima. Stoga, društva koja se oslanjaju na takav oblik komunikacije nisu u stanju da se razvijaju” (Gidens 2007: 464).

Medijska edukacija kao preduvjet medijske pismenosti

Pojmu medijske pismenosti se posljednjih decenija užurbanog aktualiziranja ove problematike pristupa iz nekoliko potpuno različitih uglova – tehničko-tehnološkog, odgojno-obrazovnog, komunikološkog, estetskog, kulturnog, političkog itd. U užem smislu, „medijska pismenost je skup gledišta koja u korišćenju medija aktivno primenjujemo da bismo protumačili značenje poruka koje primamo” (Poter 2008: 47), a „funkcija je medija društvena odgovornost, djelovanje u interesu javnosti i potreba pojedinaca, društva u cjelini i posebno manjih i slabijih skupina, kao što su to djeca, pa u tom smislu moraju promovirati raznolikost i kvalitetu programa” (Potter 2001: 187). Na taj način, savremeni koncept medijske pismenosti uključuje različita načela, no saglasnost u induktivnom pristupu ovom problemu gotovo je univerzalna, budući da tzv. individualna medijska pismenost vodi ka posve novim društvenim kompetencijama. S druge strane, svako demokratski osviješteno društvo podrazumijeva i sposobnost pojedinaca da pristupe, analiziraju, valoriziraju, pa čak i sami odašilju, odnosno proizvode medijski sadržaj. Uzimajući u obzir prethodno navedeno, postavlja se pitanje u kojoj mjeri građani BiH, postajući medijski pismeni, mogu doprinijeti vjerodostojnosti medija i koliko ta vjerodostojnost medija (u kontekstu bosanskohercegovačke stvarnosti) može ojačati društvo!?

Iako mediji, uvjetno kazano, datiraju otkad i sam čovjek (sa pojavom prvog čovjeka imamo i pojavu prvi crteža/poruka, a „*slika govori više od hiljadu riječi*” i „*medij je poruka*”), čini se da značaj njihovog proučavanja nikada nije dosegao toliku važnost kao danas. Rasprave o utjecaju medija na ljudi, njihovom tumačenju i razumijevanju, bilo da su one zdravorazumske ili znanstvene, sve su učestalije, a rezultati u okviru istih paradigmi sve su različitiji, nerijetko i kontradiktorni. „Demokratija je svojevrsna otvorena država u kojoj je ljudima dopušteno učešće u odlučivanju, slobodan pristup medijima i drugim informacijskim sistemima kroz koji se odvija komunikacijski proces. Taj komunikacijski prostor prepostavlja i ‘publiku koja je dovoljno obrazovana i upućena da se može racionalno i učinkovito koristiti informacijama što kruži javnom sferom’” (McNair 2003: 29) (Nuhanović 2005: 288).

Umjesto „straha od medija” ili gledanja na medije kao na pojavu opasnu po društvene vrijednosti i interesu (loši vaspitači djece, omladine, odraslih, društva u cjelini), demokratska društva, kakvim teži i bosanskohercegovačko, posljednjih decenija užurbanog razvoja i kreiranja (uspješne) medijske politike insistiraju i na razvoju različitih medijskih strategija. Pri tome bi se,

nužno, velika pažnja trebala posvetiti i medijskoj pismenosti, i to prije svega razumijevanju samoga pojma, budući da se pojam „medijska pismenost” nerijetko tumači kao „*pismenost medija*”, odnosno „*pismenost novinara neke medijske kuće ili portala*”.

Provodenje medijskog odgoja, stjecanje medijske kulture (usko povezani pojmovi) počinje još u najranijoj dobi (razvijanje kritike od same podjele na dobre i loše medijske sadržaje). Posebno je važno imati na umu nerazdvojivost medijske edukacije i medijske pismenosti. Medijska pismenost je bez medijske edukacije nemoguća, a medijska edukacija bez medijske pismenosti (bez svoga ispoljavanja, realizacije) – praktično mrtva.

Medijska edukacija je proces čiji je rezultat medijska pismenost, ali i odgoj koji se, kao i svaka druga vrsta odgoja, mora njegovati i razvijati, u ovom slučaju putem medijskog opismenjavanja. „Mediji emitiraju mnogobrojne i raznolike sadržaje, jer moraju zadovoljiti ukuse raznolikog, heterogenog auditorija. Medijski su sadržaji posebno organizirani zvukovi i slike primjereni tehnološkim karakteristikama i institucionalnim okvirima medija, a počivaju na ekonomskim uvjetima proizvodnje” (Zgrabljić Rotar 2005: 20).

Kako se „medijska pismenost bavi pitanjima utjecaja medijskih sadržaja kao važnim načinom razumijevanja posljedica izloženosti medijima (Zgrabljić Rotar 2005: 27) i „osim reflektivne razine, potiče i produktivnu razinu” (Košir 1999: 123, u: Košir, Zgrabljić i Ranfl 1999) jasno je i koliki je značaj medijske pismenosti za društvo u cjelini i, s druge strane, koliko je zahtjevno (pravilno) razumijevanje i provođenje medijske pismenosti. Međutim, medijska (ne)pismenost u kontekstu savremenog bosanskohercegovačkog društva još je složenija, uvjetovana različitim faktorima (postkomunističkim, tranzicijskim, multietničkim, (nacionalno) jezičkim, itd.), što dodatno komplicira implementaciju medijske pismenosti u Bosni i Hercegovini. Tako bi aktualna (bh.) situacija u vezi sa medijskom pismenošću, osim već pomenutoga, podrazumijevala i:

- individualne efekte medija,
- analizu medijskog sadržaja i medijskih poruka i
- sadržaj i društvene posljedice.

Metodološki okvir istraživanja

Okosnica ovog istraživanja bilo je pitanje: Koliki je nivo medijskog odgoja i medijske pismenosti posjetilaca portalata klix.ba i pressrs.ba? Glavna **zadaća** rada je bila ispitati stavove recipijenata o načinu na koji sagledavaju, analiziraju i evaluiraju medijske poruke. **Cilj** rada bio je utvrditi na koji

način posjetioc i ovih portala čitaju, razumijevaju i proniču u srž aktualnih medijskih informacija i sadržaja, odnosno kako ih percipiraju i interpretiraju. Iz pomenutih **ciljeva** izvedena je polazišna hipoteza koja glasi: Posjetioc portal *klix.ba* i *pressrs.ba* najčešće ne evaluiraju aktualne medijske poruke i sadržaje, te ih dominantno percipiraju kroz etnopolitičku prizmu. Dakle, istraživanje koje je provedeno imalo je pet osnovnih zadataka sa ciljem provjeravanja polazišne hipoteze i to:

1. Kakvi su upotreba, način i svrha korištenja interneta?
2. Kakav je odnos istine i laži na web portalima?
3. Koliko ispitana populacija ima povjerenja u objavljene medijske sadržaje na portalima *klix.ba* i *pressrs.ba*?
4. Kakve su reakcije posjetilaca na pročitane informacije?
5. Koji se sadržaji web portala najčešće komentiraju i kakav utjecaj imaju komentari koje ostavljaju čitaoci na uređivačku politiku web portala?

Na osnovu ciljeva istraživanja i polazne hipoteze, odabran je kvantitativno-kvalitativni pristup istraživanju problema. Kao relevantne metode i tehnike odabrane su metoda analize sadržaja i tehnika ankete, koju Slavo Kukić definira „kao pismeno prikupljanje podataka o stavovima i mišljenjima, koje se uz pomoć upitnika provodi na reprezentativnom uzorku“ (2006: 143). Vujević, pak, pravi razliku između ankete u užem i ankete u širem smislu. Pri tome, pod anketom u širem smislu podrazumijeva svako prikupljanje podataka uz pomoć postavljenih pitanja (anketa u užem smislu, intervju i test). Tako je u ovom istraživanju, a prema Vujeviću, korištena anketa u užem smislu, koju definira kao pismeno prikupljanje podataka o stavovima i mišljenjima na reprezentativnom uzorku ispitanika uz pomoć upitnika, dok Mesihović smatra da je ona „zbir logički poredanih pitanja pomoću kojih tražimo određene informacije relevantne za pojavu ili problem koji istražujemo“ (2003: 165).

Konstruiran je anketni upitnik koji je ukupno imao 23 pitanja. Budući da su ciljna skupina ovog istraživanja građani koji se aktivno koriste internetom, neminovan je bio izbor načina prikupljanja podataka, te je anketa provedena on-line. Na anketni upitnik ukupno je odgovorilo 449 ispitanika spolne strukture 67 % žena i 33 % muškaraca, prosječne starosti od 27 godina (17 – 70 godina), te dominantne obrazovne strukture – srednja stručna spremna (SSS) 39 % i visoka stručna spremna (VSS) 37 %. Analiza je podrazumijevala statističku obradu dobivenih podataka i prezentirani su najdominantniji odgovori (deskriptivna statistika). Kada je riječ o analiziranim sadržajima (pojam *sadržaj* podrazumijeva vijesti i informacije koje su objavljene i imale

su veliki broj komentara/reakcija čitalaca na portalima pressrs.ba i klix.ba⁴) dva najposjećenija portala⁵ (jedan iz Federacije Bosne i Hercegovine, drugi iz Republike Srpske) koji imaju mogućnost ostavljanja anonimnog komentara na ponuđeni sadržaj. Iako postoje dvojbe o tome da li je metod analize sadržaja kvantitativni (Lasswell, Berelson) ili kvalitativni pristup istraživanju problema, ovdje će u obzir biti uzeta definicija Ritserta, koji analizu sadržaja tretira više kao kvalitativnu metodu, te je smatra „istraživačkom tehnikom ili instrumentom za analizu društvenog sadržaja tekstova” (Kukić 2006: 219). Također, Adorno ne poriče dimenziju kvantitativnosti ove metode, jer kaže da je „znanstvenost ipak mjerjenje uz dodatak da kvalitativna analiza sadržaja dekodira društveni sadržaj, a da je svaka kvantifikacija nužno simplifikacija” (Kukić 2006: 219). Prema svemu navedenom, i prema Krippendorfovog definiciji, analiza sadržaja određena je kao „istraživačka tehnika za izvođenje ponovljivih i valjanih zaključaka iz podataka, prema njihovom kontekstu” (Krippendorf, 1980).

Analiza i interpretacija rezultata istraživanja

Upotreba, način i svrha korištenja interneta

Rezultati istraživanja ukazuju na to da je uzorak s aspekta ciljne skupine reprezentativan, jer su ispitanici na pitanje *da li imaju internetsku konekciju u vlastitom domu*, u 98 % slučajeva potvrđeno odgovorili, što je bilo očekivano zbog načina provođenja istraživanja. Dakako, i neka druga istraživanja⁶ provedena u BiH govore da građani, a naročito mladi (15 – 29 godina), sve više koriste savremene načine dolaženja do informacija, odnosno kontinuirano se bilježi rast upotrebe interneta i news portalata kao izvora informiranja. Zanimljiv podatak je i vrijeme koje ispitanica populacija proveđe „na internetu”. Tako se internetom koriste najčešće između dva do tri sata dnevno, dok je čak 17 % ispitanih navelo da je na *world wide webu* dnevno pet i više sati.

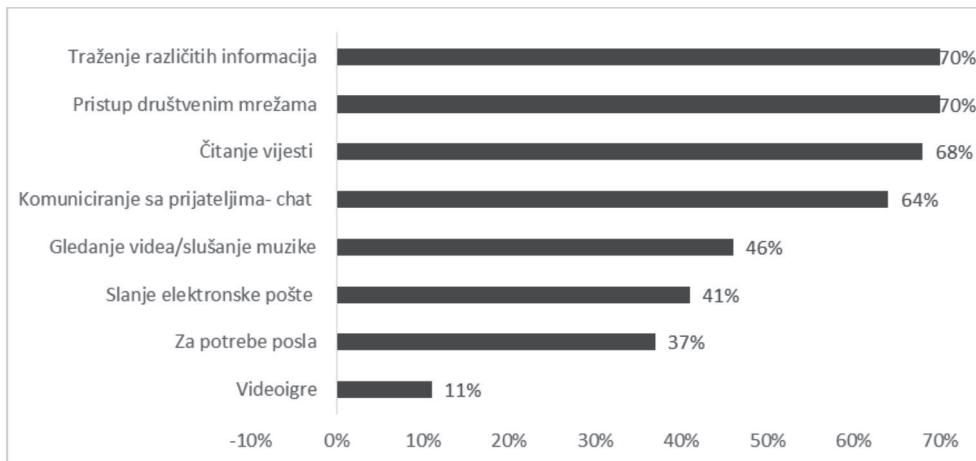
Kada je riječ o načinu i svrsi korištenja interneta, odgovori su prilično disperzirani, što je vidljivo iz sljedećeg grafikona.

---

4 Razlog zbog kojeg su izabrani upravo ovi news portalii jeste što je jedan ubjedljivo najposjećeniji news portal u BiH (klix.ba) i ima mogućnost ostavljanja anonimnog komentara na objavljeni medijski sadržaj, dok je drugi jedan od najposjećenijih news portala u Republici Srpskoj (pressrs. ba) sa mogućnošću anonimnog postavljanja komentara.

5 Prema: <http://www.gemiusaudience.ba/real-users> (17.10.2014.)

6 Npr. istraživanja „Na putu ka politici prema mladima FBiH: analiza stanja i potrebe mladih u Federaciji Bosne i Hercegovine” (2013) i „Glasovi Mladih; istraživanje o mladima u BiH” (2012).

Grafikon br. 1: Način i svrha korištenja interneta (%)⁷

Grafikon br. 1 pokazuje da se ispitanici internetom najčešće koriste za traženje različitih informacija (u vezi sa školom/poslom/radoznalošću itd.), pristup društvenim mrežama, te čitanje vijesti i komuniciranje s prijateljima. Gledanje videa odnosno slušanje muzike te slanje elektronske pošte, u odnosu na dominantne modalitete, nije toliko zastupljeno. Tek svaki deseti ispitanik koristi se internetom, između ostalog, za videoigre. Gotovo 70% ispitanika internetom se koristi za čitanje vijesti, što je adekvatan indikator da populacija koja je odgovorila na postavljena pitanja može biti tretirana kao kompetentna. Stavovi recipijenata o značaju pravilnog načina sagledavanja, analiziranja i evaluiranja medijskih poruka, kao i svjesnost stanja medijske pismenosti, ukazuju na visok stepen upućenosti u medijsku situaciju u Bosni i Hercegovini. Kako je uočeno, (samo)procjena građana o učešću u kulturnom i društvenom životu, razvijanju kritičkog stava i mišljenja o važnim temama bosanskohercegovačke svakodnevnice pokazuju da medijska pismenost još uvijek nije na zadovoljavajućem nivou.

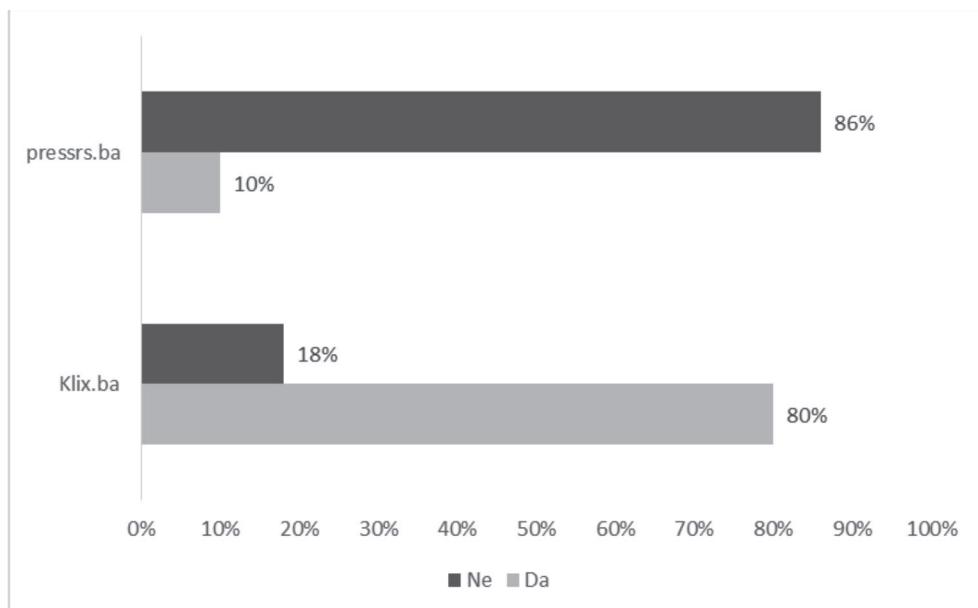
U nastavku će biti predstavljeni rezultati istraživanja do kojih se došlo analizom medijskih sadržaja i komentara plasiranih na portalima klix.ba i pressrs.ba, a s ciljem ispitivanja razine medijskog odgoja i medijske pismenosti posjetilaca ovih portala.

Klix.ba kao najčitaniji news portal u Bosni i Hercegovini prati 80% ispitanih, dok portal pressrs.ba prati svega 10% ispitanih, što se može

⁷ Ispitanici su u ovom pitanju imali mogućnost odabratи više modaliteta ili sve ponudene, te su rezultati predstavljeni kumulativno.

objasniti činjenicom da su ispitanici koji su odgovorili na postavljena pitanja dominantno sa područja Federacije BiH (v. Grafikon br. 2).

Grafikon br. 2: Pratite li medijske sadržaje koje objavljuju klix.ba i pressrs.ba? (%)

Odnos istine i laži na web portalima

U prilog činjenici da su osobe koje posjećuju i komentarišu medijske sadržaje na web portalima ocijenjene kao „medijski nepismene“ ide i podatak da se nemali broj neprovjerenih i nepotpunih informacija objavljenih na portalima uzima kao vjerodostojan izvor (rad po principu: objaviti pa provjeravati, umjesto provjeriti pa objaviti). S aspekta etičnosti, ne postoji niti jedan razlog kojim bi se ovakav vid neprofesionalizma mogao opravdati. „Pošto većinu vremena provodimo konzumirajući vizuelne i zvučne stimulanse koje nam pružaju masovni mediji, kao autonomni pojedinci imamo pravo da očekujemo od medijskih radnika da se ponašaju s istim stepenom integriteta kao i ostatak društva. Kada netačnosti, glasine i nedokazane optužbe zamene istinu zasnovanu na ličnom znanju, dokazima i potvrdama, to znači da donošenje odluka zasnovano na obaveštenosti, a samim tim i pojedinačna autonomija, nije više predrasuda“ (Dej 2008: 103).

U vezi s tim moglo bi se (možda u nekom zasebnom istraživanju) govoriti o segmentu medijske pismenosti naspram istine i laži.⁸ Plasiranje neistina, poluistina, neprovjerenih i neprovjerljivih podataka, zatim reakcije i komentari na takve informacije, stavljaju pred svakog posjetioca/građanina težak zadatak da danas, više nego ikad ranije, bude medijski mudar, a pred vjerodostojnost medija u Bosni i Hercegovini, veliki izazov.⁹ Niz je razloga zbog kojih može doći do ove vrste medijske nepismenosti, a neki od njih su: brzina prenosa informacija, što umanjuje moć rasuđivanja i skraćuje vrijeme za provjeru informacija; veliki broj medija prenosi istu (neprovjerenu) informaciju iz istog (nepouzdanog) izvora, što u svijesti recipijenta stvara osjećaj provjerenosti (čim svi prenose, mora da je tačno!); mala ili nikakva mogućnost provjere... Ovdje se nužno nameću pitanja, kako neistinite informacije uopće dospijevaju na portale, ko o tome odlučuje i koliko se inače provjerava tačnost podataka (koje im daje „povjerljivi izvor“)? „Tko su izvori informacija i koliko im se može stvarno vjerovati? Da li su masovni mediji ‘iznad’ službenih izvora i je li njihova informacija objektivnija? Kako će konzumenti masovnih medija znati da li je lavina svih tih vijesti kojima su svakodnevno bombardirani istinita i točna? Je li vlasnicima medija važniji profit ili istina?“ (Malović 2007: 16)

Povjerenje vs. nepovjerenje u objavljenе medijske sadržaje

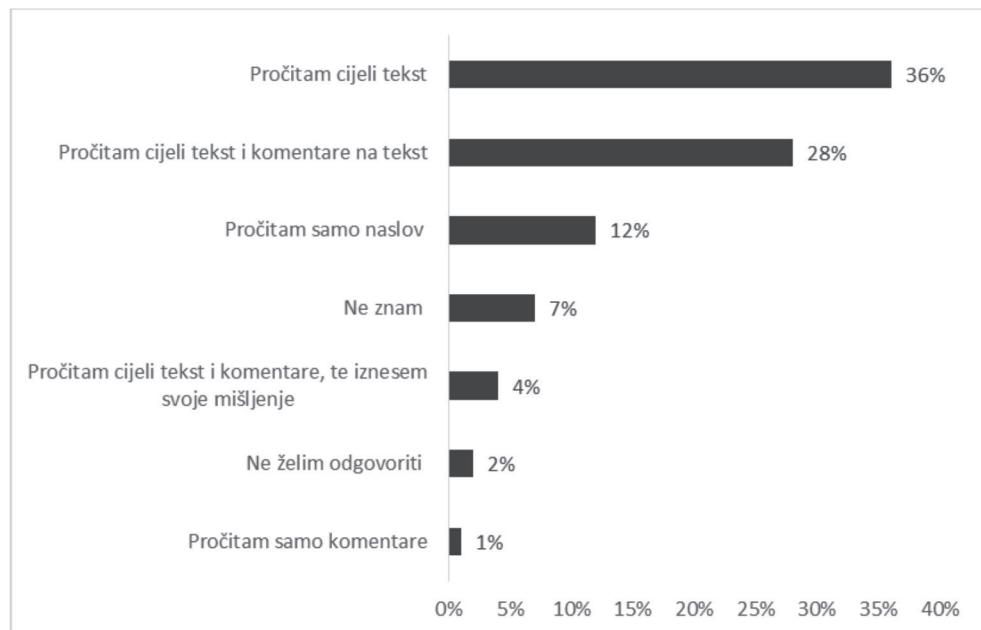
U vezi s prethodno istaknutim, ispitanici su upitani i *koliko vjeruju objavljenom medijskom sadržaju na ovim portalima* (skala 0 – 10; 0 – u potpunosti ne vjerujem, 10 – u potpunosti vjerujem). Da su ispitanici skeptični pri davanju povjerenja portalima ukazuje i podatak da je klix.ba dobio prosječnu ocjenu od 5,03 odnosno da mu ispitana populacija niti vjeruje niti ne vjeruje, dok je pressrs.ba imao ukupnu prosječnu ocjenu 3,01 što govori o određenom stepenu nepovjerenja prema objavljenim sadržajima na ovom news portalu. Vrlo važan pokazatelj za razumijevanje medijskog sadržaja jeste i činjenica *koliko se čitaoci zadržavaju na objavljenim informacijama*. Za potrebe ovog istraživanja ispitane su navike ciljne skupine, a rezultati su sljedeći.

---

8 Prisjetimo se bombastičnih naslova u vezi sa „smrću Kemala Montena“ i „smrću Nelsona Mandele“ (onda kada su još uvijek bili živi). Posjetioci portala su komentarisali kakve su bili osobe, iznosili detalje iz njihovog života, a da нико nije ni posumnjao u istinitost objavljenе informacije.

9 Naprimjer, političke stranke i političari u Bosni i Hercegovini su u predizbornim kampanjama na posljednjim izborima maksimalno koristili prednosti interneta, što je od građana Bosne i Hercegovine zahtijevalo izraženu medijsku mudrost i pismenost.

Grafikon br. 3: Zadržavanje na objavljenim informacijama na klix.ba i pressrs.ba (%)

Zanimljiva činjenica u vezi sa „konzumiranjem medijskih sadržaja” na ovim portalima jeste da svaki deseti ispitanik pročita isključivo naslov teksta, 36% pročita cijeli tekst, dok 28% ispitanika uz tekst pročita i komentare na taj tekst. Dakako, posebna pažnja u ovom istraživanju posvećena je načinu na koji posjetioci ovih portala čitaju, razumijevaju i proniču u srž aktualnih medijskih informacija i sadržaja, odnosno kako ih percipiraju i interpretiraju. Tako je na osnovu spoznaje da je povjerenje u istinitost objavljenih informacija na analiziranim news portalima prilično niska postavljeno i pitanje *da li ispitanici provjeravaju dobivene informacije na drugim portalima*. Gotovo jedna trećina ispitanih pročitano provjerava na drugim news i web portalima i to dominantno domaćim (avaz.ba, radiosarajevo.ba, source.ba, nezavisne.com itd.), dok nešto manji broj koristi ili regionalne ili svjetske news portale za provjeru objavljene informacije (bbc.co.uk, index.hr, politika.rs itd.).

Percepcija pročitanog sadržaja kroz „slobodu izražavanja”

S druge strane, za analizu su posebno zanimljive i reakcije posjetilaca na različite informacije, zbog njihovog sadržaja, ali i zbog efekata koje te reakcije imaju ili mogu postići. Koliko se filtriraju, kritički vrednuju i selektuju reakcije

i da li taj feedback neko prati, pa tragom iznesenih informacija istražuje dalje? Kao primjer navedenog može se uzeti fudbalska utakmica koja je u sklopu kvalifikacija za Evropsko prvenstvo 2016 godine odigrana 14. 10. 2014. godine u Beogradu između selekcija Srbije i Albanije. Analiziran je način prenošenja informacija u vezi s pomenutom utakmicom i interpretacija tih informacija na portalima pressrs.ba i klix.ba, od informacija prije same utakmice, dešavanja u vezi sa utakmicom, ali i informacija objavljuvanim danima nakon. Zanimljivo je da se interes za ovaj sportski događaj na portalu pressrs.ba¹⁰ pojavio već nekoliko dana prije same utakmice. Nešto manji interes za ovu utakmicu bio je na portalu klix.ba¹¹ i počeo je na dan utakmice. Izuzimajući prvi naslov (v. fusnotu 12), čini se da je na portalu klix.ba najveći interes za ovaj sportski događaj pobudio „biznismen koji obećava milion eura za pobjedu nad Srbijom“. Usljedila je „udarna vijest“ – za vrijeme trajanja odnosno prekida utakmice, koja je na portalu pressrs.ba glasila: „Šiptarska zastava prekinula utakmicu! U 44. minutu na meču Srbije i Albanije izbila je tuča nakon provokacije u vidu albanske zastave koja je zakačena za malu letelicu letela iznad stadiona Partizana...“¹² Usljedili su komentari:¹³ „Srbija – Albanija 0:3 Čestitam Velikim Albancima ;); Ti albanci (malim slovom) su stvarno niža rasa; A četničke zastave na stadionu?! Provocirali ljude i kad su dobili povratnu, onda plač i kmečanje!; Sto se ljutite, a kad vi spominjete RS i Kosovo je Srbija i na utakmici skandirati ubi siptara. Uefa je trebala prekinuti utakmicu cim su navijaci uzvikivali ubi siptara; samo da pozdravim ove koji citaju srpske novine HA,HA i moje lovacko drustvo HHAAHa; za srbinu - Sinak, malo skolice nije na odmet! Ovo su BiH novine! srpske novine ne postoje...mozda srbijanske... preko drine :)) ali samo mozda! :) .“¹⁴

„Neutralniji“ naslov objavljen je na portalu klix.ba: „Prekinuta utakmica Srbija – Albanija, tuča igrača, iznad stadiona letjela albanska zastava.

---

10 Tako su na pressrs.ba krenuli tekstovi sa naslovima: „Albancima milion evra za pobjedu u Beogradu?“ (13. 10. 2014.); „Albanci: Srbi spremaju linč za nas“ (13. 10. 2014.); „Albanci već u Beogradu, u utorak ih sitže još?“ (13. 10. 2014.); „Srbija napada Albaniju večeras“ (14. 10. 2014.); „Santrač: Advokat da ubrza igru“ (14. 10. 2014.); „Albanci ipak dolaze u Beograd?“ (14. 10. 2014.).

11 „Kvalifikacije za EURO 2016: Srbija i Albanija igraju utakmicu visokog rizika u Beogradu“ (14. 10. 2014.); „Uprkos zabrani: Albanski navijači ipak u Beogradu“ (14. 10. 2014.); „Albancima milion eura za pobjedu na Srbijom“ (14. 10. 2014.); „Biznismen daje nogometu Albanije milion eura za pobjedu nad Srbijom“ (14. 10. 2014.).

12 <http://pressrs.ba/sr/sport/fudbal/story/72085/%28VIDEO%29+%C5%A0iptarska+zastava+prekinula+utakmicu!.htm>, (15. 10. 2014. godine). Vijest je u cjelini dostupna na ovom linku.

13 Komentari su za potrebe ovog rada ostavljeni u izvornom obliku.

14 [http://pressrs.ba/sr/sport/fudbal/story/72085/\(VIDEO\)+Prekinuta+utakmica+zbog+tu%C4%8De.html](http://pressrs.ba/sr/sport/fudbal/story/72085/(VIDEO)+Prekinuta+utakmica+zbog+tu%C4%8De.html) (15. 10. 2014.).

Utakmica kvalifikacija za Euro 2016. između Srbije i Albanije je prekinuta nakon što su se sukobili igrači domaće i gostujuće selekcije...”¹⁵ Komentari ni na ovom portalu nisu izostali:¹⁶ „Glupi šiptari a i ove poturice muslimanske. Niko od njih ne sme da stane oči u oči pred SRBINA, nego ovako podmuklo iza leđa psuju i prave se pametni a nemaju ni svoju zemlju kako treba. A ovde su...; Srbe treba na jedno deset godina izbaciti iz svih nogometnih natjecanja, pa neka se onda međusobno mlate i kolju; nece oni medjusobno... ali trebalo bi im napraviti pauzu u medjunarodnim takmicanjima dok ne rijese huliganstvo na terenu; Ovo me podsjetilo na onu utakmicu između Srbije i BiH. Samo tada je sudac bio iz Grčke pa nije prekino utakmicu... Svaka utakmica u Srbiji je utakmica visokog rizika... Ovo je za najveću moguću kaznu...; Gamad iskompleksirana i napacena, ovim su se pokazali jos jednom ccc isprani su bezpotrebnom i usadjenom mrznjom do kraja, takvima nema povratka, sevap ih je sve poslati na drugi svijet; Govor mržnje nije sloboda govora i podliježe krivičnoj odgovornosti po krivičnim zakonima u BiH.

Prijavite govor mržnje <http://zalbe.vzs.ba>.“¹⁷ Interes za ovaj sportski događaj potrajan je i deset dana nakon same utakmice.¹⁸ Zanimljivo je da je na portalu klix.ba, ako je suditi prema broju objavljenih informacija, veći interes bio nakon utakmice.¹⁹ Čini se da bi se osim izrazito loše forme (veliki

15 <http://www.klix.ba/sport/nogomet/prekinuta-utakmica-srbija-albanija-tuca-igraca-iznad-stadiona-letjela-albanska-zasta/141014173> (15. 10. 2014.). Vijest je u cjelini dostupna na ovom linku.

16 Komentari su za potrebe ovog rada ostavljeni u izvornom obliku.

17 Iako na portalu klix.ba stoji „NAPOMENA: Komentari odražavaju stavove njihovih autora, a ne nužno i stavove internet portala Klix.ba. Molimo korisnike da se suzdrže od vrijeđanja, psovanja i vulgarnog izražavanja. Portal Klix.ba zadržava pravo da obriše komentar bez najave i objašnjenja. Zbog velikog broja komentara Klix.ba nije dužan obrisati sve komentare koji krše pravila. Kao čitalac također prihvataće mogućnost da među komentarima mogu biti pronađeni sadržaji koji mogu biti u suprotnosti sa vašim vjerskim, moralnim i drugim načelima i uvjerenjima“ (izvor: <http://www.klix.ba/sport/nogomet/prekinuta-utakmica-srbija-albanija-tuca-igraca-iznad-stadiona-letjela-albanska-zasta/141014173>, 15. 10. 2014.), ovoga se očito нико ne pridržava.

18 Tako su na portalu pressrs.ba objavljivane vijesti sa naslovima: „Ivanović: Albanci rekli da nisu spremni“ (14. 10. 2014.); „Albanci slave uz vatromet u Prištini“ (14. 10. 2014.); „UEFA htela da se meč nastavi“ (14. 10. 2014.); „Ko su u stvari ljudi na zastavi sa drona?“ (15. 10. 2014.); „U Beću sukob Srba i Albanaca nakon utakmice“ (15. 10. 2014.); „UEFA odlučila: 3:0 za „orlove“, ali i minus tri boda za Srbiju“ (24. 10. 2014.).

19 „Haos u Beogradu: Navijač upao u studio RTS-a i vrijeđao Vučića u programu uživo“ (14. 10. 2014.); „Pogledajte kako se kapiten Albanije obračunao sa navijačem Srbije“ (14. 10. 2014.); „Albanski igrači: Napadnuti smo i u službenim prostorijama“ (15. 10. 2014.); „Novi snimak s tribina: Pogledajte haos na utakmici Srbije i Albanije“ (15. 10. 2014.); „Pogledajte kako su u Tirani dočekani igrači Albanije“ (15. 10. 2014.); „Video otkriva kako su Albanci „prošvercali“ zastavu u Srbiju“ (15. 10. 2014.); „UEFA: Srbiji pobjeda 3:0 protiv Albanije uz oduzimanje tri boda“ (24. 10. 2014.).

broj gramatičkih, pravopisnih, stilskih, slovnih, materijalnih pogrešaka), važnije bilo pozabaviti sadržajem koji obiluje uvredama, vulgarizmima, huškačkom retorikom i govorom mržnje... „Govor mržnje je nešto što je nemoguće izbjegći u virtualnoj sferi i na njega nailazimo svakodnevno, bilo da ga iščitamo u komentaru na neki članak na portalu, bilo u nazivu neke grupe na Facebooku.”²⁰

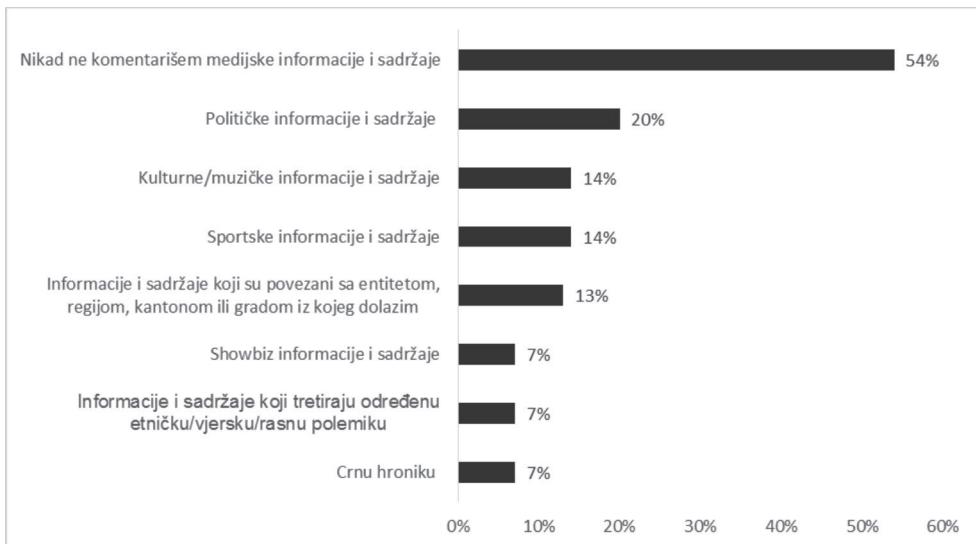
Utjecaj komentara na uređivačku politiku i najčešće komentirani sadržaji web portala

Ne može se sa sigurnošću tvrditi da komentari na određene medijske sadržaje imaju utjecaja na uređivačku politiku web portala. (To je uočeno i u anketi, na postavljeno pitanje *da li komentari koje čitaoci postavljaju na određene medijske sadržaje imaju utjecaja na uređivačku politiku web portala*, dobiveni su veoma zanimljivi podaci. Naime, 46 % smatra da komentari posjetilaca portala imaju utjecaja na uređivačku politiku, dok 34 % ne vidi utjecaj komentara na uređivačku politiku izraženim.) Nažalost, komentari i reakcije najčešće postaju sami sebi svrha. Donekle, ovo bi se moglo tumačiti time što urednici web portala (ili oni koji prate komentare posjetilaca) informacije i reakcije ne uzimaju kao pretjerano relevantne – velik je broj posjetilaca koji su stalno prisutni, oni su „stručnjaci za sve” i sve komentarišu, ali je velik broj i onih koji su tu, skriveni iza lažnih identiteta i nikova, namjenski da „zavade”. Naravno, ima i onih koji baveći se tuđim životima bježe od vlastitih... „Ne zaboravimo da među gomilama koje se zabavljaju ima mnogo onih koji, svesno ili nesvesno, beže od sebe i traže zaborav. Varamo se ako mislimo da se gomile zabavljaju iz čiste potrebe za razonodom. To je samo privid, i ako zavirimo ispod površine toga vidljivog ponašanja otkrićemo da je potreba za razonodom izraz dublje potrebe da se pobegne od sebe, od stvarnosti koja nas postvaruje. To je potreba za životom jednog drugog *Ja* koje tek živi u trenucima *zaborava* svakodnevnoga *Ja*” (Šušnjić 2008: 192). U vezi sa „bijegom od samoga sebe” istraženo je i u koje to sfere ispitanici najradije „bježe”, odnosno koje medijske sadržaje pod okriljem anonimnosti dominantno komentarišu.

---

20 <http://www.media.ba/bs/magazin-mreze-i-web/druga-strana-govora-mrzanje-na-internetu>
(17. 10. 2014.).

Grafikon br. 4: Najčešće komentarisi medijski sadržaji i informacije (%)

Više od polovine ispitanih nikad ne komentariše medijske informacije i sadržaje, dok najdominantniji broj onih koji komentarišu određene sadržaje to čini u slučaju kad se radi o „političkim informacijama” (20%). Interesantan podatak je također da se ravnomjerno komentarišu kulturne/muzičke te sportske informacije i sadržaji, što se može objasniti činjenicom da je u uzorku gotovo dvostruko više žena nego muškaraca. Uzme li se u obzir da su muškarci oni koji češće prate sportske informacije i sadržaje na portalima, mogu se razumjeti dobiveni rezultati. Također, 13% ispitanih redovno komentariše informacije i sadržaje koji su u vezi sa entitetom, regijom, kantom ili gradom iz kojeg dolaze – razlog može biti i činjenica da mnogi iseljenici iz BiH između ostalog i na ovaj način održavaju kontakt sa domovinom. Vrlo važna spoznaja za medijsku pismenost građana BiH jeste i samoprocjena i prikladnost iznesenih komentara na medijske sadržaje i informacije koji se objavljuju na portalima, a s obzirom na anonimnost osobe koja piše komentar. Analizom dobivenih podataka može se utvrditi da građani dominantno smatraju kako većina komentara nije prikladna (61 %), 30 % ima neutralan stav, dok svega 9 % ispitanika smatra kako su komentari prikladni. Problem shvatanja/poimanja medijske pismenosti kod građana u BiH bio je jedan od povoda za ovo istraživanje, a upravo dobiveni rezultati ukazuju na to da građani imaju različita shvatanja šta zapravo pojam „medijska pismenost” znači, te ga najčešće povezuju sa gramatički i stilski pravilno prezentiranim informacijskim i medijskim sadržajem, odnosno kao „glavnog krivca”

za loše stanje medijske pismenosti u BiH percipiraju upravo web portale i medijske kuće. Oni ispitanici koji medijsku pismenost razumijevaju kao sposobnost pristupa, analize i vrednovanja te odašiljanja poruka posredstvom medija smatraju u 69 % slučajeva da su oni koji komentarišu medijske sadržaje generalno medijski nepismeni, svega 7 % ispitanih smatra da su oni dovoljno medijski pismeni, dok veliki procenat, odnosno 24 %, ima neutralan stav o ovom pitanju. Ipak, da je medijska pismenost važna u savremenom bosanskohercegovačkom društvu smatra sedam od deset ispitanika (73 %), sa ovom tvrdnjom ne slaže se svega 8 % ispitanih.

Sumirajući prezentirane rezultate, uočavamo da je populacija koja prati web (news) portale u Bosni i Hercegovini sve dominantnija, a da se starosna lepeza kontinuirano smanjuje, odnosno da internet sve manje postaje ekskluzivitet za mlađu populaciju. Također, ispitanici u odnosu na čitanje vrlo malo komentarišu medijske sadržaje, a kada to čine, smatraju da u velikom broju slučajeva to nije na zavidnoj razini medijskog odgoja i medijske pismenosti. Svakako se uočava tendencija kod ispitanika da ili nemaju povjerenja ili su neutralni u pogledu povjerenja u objavljene informacije na analiziranim portalima, što je svakako jedna od mogućih tema istraživanja u narednom periodu.

Zaključna razmatranja

Čini se da uloga i značaj medijske pismenosti nigdje nisu dosegli takav značaj kao u kontekstu savremenog bh. društva. Medijska pismenost postoji otkada postoje i mediji, no posljednjih decenija, kako u svijetu, tako i u Bosni i Hercegovini, medijska pismenost se promatra iz perspektive izazova novih informacijsko-komunikacijskih tehnologija, čime je i pristup u njenom izučavanju mnogo ozbiljniji, sistematicniji. Medijski pismen, u kontekstu bosanskohercegovačkog društva, znači, prije svega, biti *medijski mudar*.

Uzimajući u obzir provedeno istraživanje, čini nam se da su perspektive medijske pismenosti – s aspekta adekvatne detekcije i tumačenja medijskih poruka, ali i s aspekta podizanja nivoa kvalitete medijskih informacija i sadržaja – veoma dobre, već zbog činjenice da najveći broj ispitanika smatra da se trenutno stanje (koje nije loše) može i treba mijenjati. Na tom putu od medijske polupismenosti ka medijskoj pismenosti, a kako je tokom istraživanja uočeno, javlja se nekoliko prepreka:

- (ne)razumijevanje šta je medijska pismenost (osnovna prepostavka);
- nedostatak ili izostanak medijske edukacije (neizostavan segment medijske pismenosti);

- adekvatno razvijanje/njegovanje medijskopismene kompetencije (kao i drugih vrsta kompetencija);
- uplitanje ličnih stavova i emocija u interpretiranje medijskih informacija i sadržaja (pogotovo iznošenje komentara koji su sami sebi svrha);
- svijest o značaju medijske pismenosti postoji, ali i pasivnost da se radi na njenom poboljšanju.

Rezultati istraživanja do kojih se došlo analizom medijskih sadržaja plasiranih na portalima – pressrs.ba i klix.ba, a s ciljem ispitivanja razine medijskog odgoja i medijske pismenosti posjetilaca ovih portala, ukazuju na izrazitu nepismenost – svake vrste. Kako je posebna pažnja posvećena načinu na koji posjetioci ovih portala čitaju, razumijevaju, vrednuju i komentarišu aktualne medijske informacije i sadržaje, osim medijske uočena je i velika nepismenost posjetilaca ovih portala, generalno. Tako su komentari na aktualne vijesti, i formalno i sadržajno, izrazito loše koncipirani, sa mnoštvom vulgarizama, uvreda, govorom mržnje i huškačkom retorikom. Kako bi ovakvo istraživanje bilo relevantno, kao longitudinalno istraživanje, trebalo bi u skorije vrijeme biti ponovljeno. Analizirajući reakcije posjetilaca portala klix.ba i pressrs.ba, uočili smo kako oni najčešće (adekvatno) ne evaluiraju aktualne medijske poruke i sadržaje, te ih dominantno percipiraju kroz etnopolitičku prizmu, čime je potvrđena postavljena hipoteza. Nadalje, nije uočen značajan utjecaj komentara (koje ostavljaju posjetioci) na uređivačku politiku web portala (čime „forumi postaju slijepa ulica”).

Medijska pismenost može biti kamen spoticanja odgovornih medija u pravcu vjerodostojnosti, jer bez medijske pismenosti nema ni odgovornih medija. U suprotnom, mediji kao „*krojači duhovnih odijela*” (Šušnjić 2008: 183) mogli bi ponuditi šta god žele i to bi moglo biti tumačeno baš onako kako žele, čime bismo imali „*generacije izrađene po porudžbini*” (Šušnjić 2008: 183). Činjenica je da su „novi mediji i nove informacione tehnologije multiplicirale važnost informacije, brzinu njenog prenošenja, dostupnost svim zainteresovanim, mogućnost učestvovanja u njenom kreiranju sa različitim mjestima i pozicijama, njenu veću prilagodljivost, a time i vjerodostojnost” (Osmančević 2003: 15), no profesionalizam je jedini ispravan način na putu ka nezavisnom i poštenom novinarstvu, a aktivno građansko učešće u društvenim procesima – sine qua non.

ROLE AND IMPORTANCE OF MEDIA LITERACY IN THE MODERN SOCIETY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

- Abstract -

This paper shows the research results gathered through the analysis of media contents on portals with high number of readers – klix.ba and pressrs.ba, with the aim of investigating the level of media education and media literacy of the readers. Particular attention was given to the ways in which the visitors of the portals read, understand and get the gist of media contents or, respectively, perceive and interpret them. Besides the analysis of the media contents and media education of the readers, this research included the investigation of readers' attitudes towards their preferences regarding perception, analysis and evaluation of media messages. With this work we tried to depict the current situation regarding the media literacy of the modern Bosnian and Herzegovinian society as well as the impact of media messages on citizens, but also the importance and necessity of media alphabetisation of citizens of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Bosnian and Herzegovinian society, citizens, media literacy, Media education, media in Bosnia and Herzegovina.

Literatura

- Dej, Luis Alvin (2008): *Etika u medijima: primjeri i kontroverze*. Beograd: Klub PLUS.
- Dumičić, Ksenija; Žmuk, Berislav (2009): *Karakteristike korisnika interneta u Hrvatskoj i reprezentativnost internetskih anketa*. Zagreb: Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, godina 7, br. 2., str. 115–140.
- E.kapija (2013): *Rang-lista najčitanijih portala u BiH* <http://ekapija.ba/bs/Vijest/news/rang-lista-najcitanijih-news-portala-u-bih/28282> (16. 10. 2014.).
- Gidens, Entoni (2007): *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Innis, Harold A. (1951): *The Bias of Communication*. Toronto: Toronto University Press.
- Klix (2014): *Prekinuta utakmica Srbija - Albanija, tuča igrača, iznad stadiona letjela albanska zastava*, <http://www.klix.ba/sport/nogomet/prekinuta-utakmica-srbija-albanija-tuca-igraca-iznad-stadiona-letjela-albanska-zasta/141014173> (15. 10. 2014.).

- Košir, Manca; Zgrabljić, Nada i Ranfl, Rajko (1999): *Život s medijima*. Priručnik za odgoj s medijima. Zagreb: Doron.
- Krippendorf, Klaus (1980): *Content Analysis; An Introduction to its Methodology*, Beverly Hills, CA: Sage.
- Kukić, Slavo; Markić, Brano (2006): *Metodologija društvenih znanosti, Metode, tehnike, postupci i instrumenti znanstvenoistraživačkog rada*. Mostar: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Mostaru.
- Lavić, Senadin (2014): *Leksikon socioloških pojmoveva*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- Malović, Stjepan (2007): *Mediji i društvo*. Zagreb: ICEJ.
- McLuhan, Marshall (1964): *Understanding Media*. London: Routledge and Kegan Paul.
- McNair, Brian (2003): *Uvod u političku komunikaciju*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- McQuail, Denis (2007): *Mass Communication Theory*. London: Sage Publication.
- Mejovšek, Milko (2008): *Metode znanstvenog istraživanja*. Zagreb: Naklada Slap.
- Mesihović, Nijaz (2003): *Uvod u metodologiju društvenih nauka*. Sarajevo: Ekonomski fakultet Sarajevo.
- Nuhanović, Asad (2005): *Demokratija, mediji, javnost*. Sarajevo: Promocult.
- Osmančević, Enes (2003): *Internet, tradicionalna i virtuelna javnost*. Sarajevo: Magistrat.
- Poter, Džejms (2011): *Medijska pismenost*. Beograd: Clio.
- Potter, W. J. (2001): *Media Literacy*. Second edition. London: SAGE Publication.
- Pressrs (2014) Šiptarska zastava prekinula utakmicu,
<http://pressrs.ba/sr/sport/fudbal/story/72085/%28VIDEO%29+%C5%A0iptarska+zastava+prekinula+utakmicu!.html>, (15.10.2014.).
- Šušnjić, Đuro (2008): *Ribari ljudskih duša*. Beograd: Čigoja štampa.
- Vujević, Miroslav (2002): *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vujević, Miroslav (2006): *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti*, VII. dopunjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Webster's New World Dictionary of the American Language (1982), New York: Simon and Shuster.
- Zgrabljić Rotar, Nada (2005): *Mediji – medijska pismenost, medijski sadržaji i medijski utjecaji*, str. 09 –45, u: Zgrabljić Rotar, Nada (ur.) *Medijska pismenost i civilno društvo*. Sarajevo: Mediacentar.
- Žuna, Emina (2013): *Druga strana govora mržnje na internetu*, <http://www.media.ba/bs/magazin-mreze-i-web/druga-strana-govora-mrznje-na-internetu> (17. 10. 2014.).

*Vesna Varunek¹,
Mirjana Mavrak²*

UDK: 371.13:[61:378(497.6)
005.6:378(497.6)

ANDRAGOŠKI SUSRET MEDICINE I ODGOJNIH ZNANOSTI: EDUKACIJA EDUKATORA NA MEDICINSKOM FAKULTETU U MOSTARU

- Sažetak -

Ured za kvalitetu nastave Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, u skladu sa svojim radnim obvezama, te uočenim potrebama nastavnika koji rade s odraslima/studentima, razvio je model usavršavanja, zamišljen kao susretanje odgojnih znanosti i medicine. U članku je prikazan proces dizajniranja i provođenja stručnog usavršavanja za nastavnike i suradnike Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru koji su realizirali stručnjaci iz područja medicine i andragogije, iskusni profesionalci u obrazovanju odraslih. Proces je utemeljen na snimanju potreba nastavnika i analize studentske ankete, koju je proveo Ured za kvalitetu nastave Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, koji je ujedno bio i koordinator edukacije, ali i učesnik u realizaciji dijela nastave. Rad je prilog tezi da andragoška djelatnost ima svoje ostvarenje u transdisciplinarnim prostorima različitih znanosti, pa i medicine kako će se vidjeti iz teksta koji slijedi.

**Ključne riječi: medicina, pedagogija, andragogija, andragoški ciklus,
reforma visokog obrazovanja, nastavnik u obrazovanju
odraslih, edukacija edukatora.**

---

¹ Dr. Vesna Varunek, docent na Fakultetu prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti, Sveučilište u Mostaru. E-mail: varunek.vesna@gmail.com.

² Prof. dr. Mirjana Mavrak, vanredni profesor na Filozofskom fakultetu Sarajevo, Univerzitet u Sarajevu. E-mail: mmavrak@yahoo.com.

Reforma visokog obrazovanja i kompetencije sveučilišnih predavača

Bolonjski proces pokrenuo je reformu obrazovanja na svim razinama u Bosni i Hercegovini, sukladno osnovnom cilju reforme za konkurentnost i kvalitetu obrazovnog sustava. Reforma obrazovnog sustava podrazumijeva iznalaženje načina ostvarivanja zacrtanih ciljeva od same institucije/fakulteta, uzimajući u obzir njene potrebe. Za razvoj znanosti kao i za uspješnost postavljenih ciljeva visokoškolske edukacije, naglašava se da su sveučilišni znanstvenci i istraživači ujedno i nastavnici. Naglašava se potreba da i korpus znanstvenika koji ulaze u svijet obrazovanja mora imati odgovarajuće kompetencije iz psihologije i odgojnih znanosti za rad s polaznicima.

Sveučilišne nastavnike, međutim, možemo smatrati i andragoški odgovornim obrazovateljima, jer su voditelji studijskih skupina u kojima najmlađi polaznici imaju 18 godina. Ako se uzme u obzir da visoko obrazovanje nije obavezno, da se ne obavlja nužno u neprekinutom tijeku obrazovanja (povratno obrazovanje i obrazovanje iz rada i uz rad, na pr.), te da u određenom broju upisanih polaznika ne slijedi normu obrazovanja kao javnog dobra, već komercijalizira obrazovni porces (redoviti i izvanredni studij), moguće je i visoko obrazovanje smatrati dijelom andragoški zanimljivog prostora i zastupati tezu da je neophodno nastavnike u visokom obrazovanju obučavati za rad s odraslima, a ne s djecom (razlike u andragoškom i pedagoškom viđenju procesa učenja-poduka).

Medicinski fakulteti nude široko obrazovanje iz medicinske znanosti, ali ne obrazuju svoj kadar u odgojnim znanostima. To se smatra nedostatkom, jer znanje iz didaktike, metodike, psihologije pomaže u pristupu realizaciji nastave i stjecanju većih nastavničkih kompetencija. Odgovoriti takvim potrebama se može organiziranjem neformalnog učenja za stjecanje nastavničkih vještina. Bognar i Kragulj (2010) ističu da se na fakultetu malo tko bavi kvalitetom nastave. Autori ističu kako su donedavno na fakultetima nastavu izvodili profesori koji uopće nisu imali pedagoško, psihološko i, što je posebno važno, didaktičko obrazovanje, te da se tek posljednjih godina počelo s pedagoškom edukacijom asistenata, što će, tek dugoročno, dovesti do promjena. Navodeći tradicionalno zastupljen način poučavanja, autori smatraju da frontalna nastava sama po sebi ne mora biti loša, ali je to didaktički zapušteno područje (Bognar i Kragulj 2010:169).

U ovim temeljitim opservacijama važnosti pedagoške izobrazbe sveučilišnih djelatnika nalazimo uporište za dodatna pitanja: ako pedagogija ima svoje utvrđene tijekove poduke o tome kako se ophoditi prema sadržaju za djecu i djeci kao polaznicima edukacijskog ciklusa, što je s odraslima? Nije

li naivno svesti obrazovanje na proizvodnju odjeće i smatrati da se odraslima šiva ista odjeća samo veća, prilagođena njihovoj veličini? Zapravo je i u ovoj industriji neke dijelove odjeće i obuće nemoguće bez ostatka napraviti istima za odrasle i za djecu – gegice, na primjer – pitamo se onda je li na sveučilištu, gdje se profesori i asistenti susreću u ozbiljnoj akademskoj atmosferi s punoljetnim polaznicima raznih uzrasta, svaki pedagoški postupak primijeren polaznicima? Ne bi li to, metaforično kazano, bilo isto što i navlačenje gegica odraslima?

Bognar i Kragulj, dakle, ističu važnost pedagoško-psihološke i didaktičko-metodičke obuke za sveučilišne predavače, a mi u ovom radu pokušavamo otici korak dalje razmatrajući strukturu i proces jednog edukacijskog ciklusa organiziranog tijekom 2014. godine na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru. Budući da se na Fakultetu postavlja pitanje kvalitete nastave, to smo se odlučili za pozornije promatranje didaktičko-metodičkog dijela, svjesni činjenice da na medicinskim fakultetima nema predmeta koji bi studente medicine, buduće asistente, poučio o vještinama poučavanja i radu s odraslima. Sveučilište je obrazovna institucija koja okuplja povijesno bitna znanja i podatke važne za očuvanje generacijskog iskustva i tradicionalnih vrijednosti, s jedne strane, dok, s druge strane, omogućava susretanja između dva osnovna aktera visokoškolske komunikacije: studenta i sveučilišnog nastavnika ili suradnika. Bez njihove interakcijske isprepletenosti to isto znanje ne bi bilo nadahnuto životom (Mavruk 2005: 29).

Danas se od sveučilišnih nastavnika očekuje ovovremenska „nadahnutost“ te autori Martinko, Matković Živčić (2010)³ iznose ta očekivanja od nastavnika u obavljanju interaktivnih i dinamičnih uloga voda i mentora. Danas, u učenju, nastavnici studentima postaju partneri, rekli bismo.

Stoga se smatra izrazito važnim približiti andragogiju sveučilišnim nastavnicima na Medicinskom fakultetu. Neformalno učenje je dopuna nedostatnom formalnom učenju, pa se čini korisnim odgovoriti potrebama nastavnika Medicinskog fakulteta da u toj ulozi budu bolji od do sada naslijedenog u praksi poučavanja.

Pojmovi formalnog i neformalnog učenja često su maglovito ili nikako razjašnjeni pa laici imaju problem s razumijevanjem njihovih funkcija.

---

³ Kao i u ostalim podsustavima obrazovanja, i u obrazovanju odraslih se od andragoških djelatnika (voditelja obrazovanja i nastavnika/predavača) te ravnatelja očekuje trajno sudjelovanje u procesu usavršavanja, koje pridonosi ostvarenju i povećanju njihovih kompetencija (Matković, J. i Živčić, M. 2010:22).

Za neformalno učenje Pastuović (1999)⁴ iznosi da je također organizirano učenje, ali se provodi izvan redovitog školskog sustava. U suvremenim se obrazovnim zahtjevima od nastavnika očekuje, prije svega, unapređivanje vještina prenošenja znanja, te interaktivne razmjene uslijed promjena na globalnoj razini, primjene novih vrijednosti učenja mišljenjem, koje doprinosi funkcionalnosti i učinkovitosti znanja, te razvijenosti vještina kod studenata. Izrada i provođenje programa usavršavanja nastavnika koji poštuje ove zahtjeve postaje strateški cilj djelovanja Sveučilišta u smjeru izgradnje kulture kvalitete, koja se očituje i u poticanju izvrsnosti, kako u istraživačkom i stručnom radu nastavnika tako i njihovom funkcionalnom način poučavanja, sukladno misiji i viziji Sveučilišta (Strategija razvoja Sveučilišta u Mostaru 2011. - 2016.).

Ured za kvalitetu nastave Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru vidi edukaciju nastavnika kao multidisciplinarno susretanje i djelovanje profesionalaca medicinske i andragoške znanosti kako bi cijeli proces dodatne obuke bio stručno i utemeljeno proveden. Ovakvom koncepcijom i pristupom u organiziranju obuke nastavnika prišlo se na osnovi promatranja nastave⁵, razgovorom s nastavnicima i snimanjem stanja potreba nastavnika u cilju stjecanja kompetencija, gdje su nastavnici Fakulteta u značajnom broju istakli nedostatak „pedagoških znanja“. (Termin „andragoški“ ni poslije 5 decenija postojanja u našim prostorima, još uvijek se ne prepoznaće izvan struke vezane uz odgojne znanosti – obrazovanje odraslih nerijetko se smatra pedagoškom djelatnošću, bez obzira na nelogičnost upotrebe ovoga pojma u radu s odraslima). Obrazovne potrebe za stručnim usavršavanjem i stjecanjem nastavničkih kompetencija u komunikaciji, planiranju nastave i ishodima učenja prepoznate su kao razlika između sposobnosti koje liječnici i medicinsko osoblje koje radi u nastavi već ima kao posredovano matičnim studijem i andragoških znanja koja predstavljaju spoj tradicionalno utemeljenih znanja iz pedagogije, kombiniranih sa specifičnim znanjima iz psihologije, didaktike i metodike u obrazovanom radu s odraslima.

Evropski kvalifikacijski okvir⁶ opisuje nastavničke kompetencije

---

4 Formalno obrazovanje se odnosi uglavnom na školski sustav, rezultira javnom ispravom (svjedodžbom ili diplomom) o završenom stupnju i vrsti obrazovanja. Neformalno obrazovanje je također organizirano učenje, ali se ono provodi izvan redovitog školskog sustava. Takvo obrazovanje nije školovanje, već je npr. seminar, tečaj ili kakav drugi oblik obrazovanja (str. 54).

5 Protokol promatranja nastavnog procesa na Medicinskom fakultetu.

6 Evropski kvalifikacijski okvir za visoko obrazovanje je dokument koji je usvojila Konferencija evropskih ministara obrazovanja u Bergenu 2005. godine; definira generičke deskriptore za svaki od tri ciklusa visokog obrazovanja i primjenjuje se u svim državama potpisnicama bolonjskog procesa.

kao odgovornost i samostalnost u primjeni znanja, vještina, socijalnih i metodoloških sposobnosti na radnom mjestu, a sadržane su i u dokumentu „Principi i standardi obrazovanja u BiH”, gdje su kompetencije i pravno-formalno određene (Službeni glasnik BiH)⁷.

Doktori medicinskih znanosti i medicinske sestre kao polaznici andragoškog ciklusa

Prema Pravilniku o napredovanju u znanstveno nastavno zvanje Medicinskog fakulteta, svi zainteresirani moraju proći organiziranu edukaciju kako bi zadovoljili jedan od uvjeta Pravilnika, te uz ostalu dokumentaciju pridonijeli i certifikat o završenoj „Edukaciji edukatora”.

Edukacija je realizirana za 48 nastavnika Medicinskog fakulteta, a nositelji edukacije bila su 4 predavača, od kojih su 2 bila stručnjaci iz medicinske znanosti i dva iz odgojnih znanosti – andragogije i pedagogije. Ciljna skupina je bila skupina sa stalnim sastavom sudionika i izostanci iz cjeokupnog porcesa učenje-pouka bili su minimalni i uvjetovani mahom obvezama rada s pacijentima. U tom smislu bilo je nemoguće edukacijske ciljeve staviti u prioritet s obzirom na radne odgovornosti na bolničkim odjelima. Činjenica ovog neznatnog osipanja i ponovnog priključivanja radu grupe još jednom govori u prilog andragoškoj preporuci da poslodavac, ako se zaista deklarira kao netko tko podržava rast i razvoj svojih uposlenika, mora biti u cijelosti uključen u edukacijski proces na način podrške i osiguravanja vremena za edukaciju, koje neće biti „kontaminirano” drugim, istodobnim radnim prioritetima polaznika.

Heterogenost grupe očitovala se u uzrasnoj dobi i iskustvu polaznika, te u profesionalnim ulogama koje obnašaju svakodnevno. U tom smislu bilo je vidljivo grupiranje mlađih polaznika u zasebne skupine, zatim grupiranje medicinskih sestara i liječnika u zasebne skupine, te grupiranje različitih specijalistički orijentiranih stručnjaka (doktori stomatologije, na primjer). Potreba da ove skupine rade u što homogenijem sastavu s obzirom na kriterij profesionalne uloge (liječnik – medicinska sestra) bio je posebno vidljiv i osjetan kada je trebalo praktično izvesti neke vježbe poučavanja (dio programa iz mikropouke ili *microteachinga*).

---

⁷ Na osnovu članka 17 Zakona o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH broj: 30/03, 42/03, 81/06, 76/07, 81/07, 24/08) na prijedlog Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine Vijeće ministara Bosne i Hercegovine na 89. sjednici održanoj 4. travnja 2014. godine, donijelo je Odluku o usvajanju principa i standarda u oblasti obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini (<http://www.izbori.ba/Documents/ZAKONI/POZVM110508.pdf>: Zakon o Vijeću ministara BiH).

Skupina polaznika je u cijelosti pratila predavače, bez obzira na područje iz kojega su dolazili. Naša bojazan da bi stručnjaci iz odgojnih znanosti mogli biti u inferiornoj poziciji u odnosu na liječnike-predavače, pokazala se neosnovanom. I ovdje su došli do izražaja način komunikacije i vrijednost pojedinih sadržaja koji su odgovarali na obrazovne i općeljudske potrebe polaznika, prije nego profesionalni back-ground predavača.

Tako je ciljna skupina živjela zahtjeve o kojima čitamo u relevantnoj andragoškoj literaturi.

Ističući značaj angažiranja kvalitetnih predavača, Sherman, Tibbetts, Woodruff i Weidler (1999) ističu izbor nastavnika koji su spremni planirati, organizirati i učinkovito provoditi zacrtane ciljeve. Irish (1978), kako navodi Pastuović (1999) u svezi motivacije odraslih, ističe obrazovnu klimu orijentiranu na odraslog polaznika kao „potkrepljivača“ unutar organizacije edukacije, što je zadatak nastavnika/trenera⁸. Angažirani stručnjaci u našem slučaju su bili dokazani eksperti koji se i znanstveno bave primjenom didaktičkih metoda i strategija predavanja⁹, kao i razvojem nastavničkih kompetencija s obzirom na sadržajna znanja struke, iskustva i vještine prenošenja znanja, pa se činjenica da se radilo o doktorima humanističkih i društvenih, a ne medicinskih znanosti, pokazala kao irelevantna za kvalitetu komunikacije sa polaznicima.

Organiziranje andragoškog ciklusa, sadržaj i ciljevi programa

Polaznici, nastavnici i predavači angažirani u nastavi na Medicinskom fakultetu prošli su ukupno 30 sati nastave, od čega 20 sati predavanja, 6 sati vježbi i 4 sata samostalnog rada. Ured za kvalitetu nastave Medicinskog fakulteta je u suradnji s nositeljima obrazovnih sadržaja izradio i ponudio program za nastavnike Fakulteta poštujući više kriterija: vrijeme održavanja edukacije, raspored aktivnosti, tolerantno postavljanje pravila rada usklađeno s potrebama polaznika te realiziranje sadržaja i ciljeva i odgovarajuće vrednovanje rezultata rada (Meister 2011: 8–26).

Edukacija je realizirana kroz frontalni i grupni oblik rada, uz konstantnu

8 Predavanja valja koristiti samo ako trebaju posredovati informacije. Ako treba razviti intelektualne vještine, kognitivne strategije, motorne vještine ili stavove, valja koristiti metode poput igranja uloga, grupne diskusije, simuliranja strukturiranih vježbi i studija slučaja. Nastavnici trebaju koristiti formativnu evaluaciju, te modificirati bilo koji element kurikulumskog sustava (sadržaj, metodu, organizaciju), ako se pojave motivacijski problemi (Pastuović 1999:296–297).

9 Mavrak (2005) predavanja vidi kao sudar različitih očekivanja govornika i slušatelja, te različitih stilovova učenja i poduke, naglašavajući kako suština predavanja nije: nastavnik govori, ostali slušaju (str. 36).

interakciju na razini polaznik – predavač, a bila je dopunjena samostalnim zadaćama za polaznike, koje su realizirane u formi individualnog rada polaznika. Budući da je cilj edukacije bio podići razinu osposobljenosti sudionika za rad u nastavi, svaki je član edukacijske skupine imao priliku, primjenom iskustvene metode „vlastite kože”, osjetiti što u nastavnom radu znači promatranje, izvedba i samopromatranje. Razina empatije, podrška unutar male skupine koju je pojedinac mogao osjetiti i značaj nastavnog kolektiva za podršku osobnom nastavnom radu tako su bili očigledno primijenjeni i „okušani na licu mjesta”. Stoga su sadržaj i metod rada odgovorili zahtjevu „learning by doing” ili „učenju kroz praktični rad”, što često nije adekvatno zastupljeno u edukacijama za odrasle.

Slijedom iskazanih potreba za stručnim usavršavanjem, definirani su sadržaji koji se prije svega odnose na andragoške modele poučavanja odraslih, ali i medicinski važne sadržaje, te su slijedile teme:

- Upoznavanje s grupom i očekivanja sudionika
- Metodologija rada s odraslima i ishodi učenja
- *Syllabus* u sveučilišnom *curriculumu*: izazovi i granice
- Pristup indeksiranim publikacijama u medicinskoj struci, nastavi i znanstvenom radu
- Komunikacija u sveučilišnoj nastavi
- Metode predavanja
- Problem *BasedLearning*: susret pedagogije i medicine
- *E-learning*: iskustva iz RH i mogućnosti primjene u lokalnim uvjetima
- *Microteaching*: vještine prezentiranja sadržaja (vježbanje javnog nastupa – individualni rad i rad u skupinama).

Ovakva izrada programa bila je rezultat istraživačkog promatranja i angažiranog promatranja nastavnog procesa koji je tekao cijelu akademsku godinu koja je prethodila ideji realiziranja edukacije. Ovo promatranje nije podrazumijevalo tek popunjavanje protokola za opserviranje nastave, već i individualne intervjuje polustrukturiranog tipa koji su primjenjeni u radu s nastavnicima i predavačima te ankete za studente, upotpunjene tehnikom razgovora u fokusnoj grupi. Studentsku anketu znanost smatra iznimno kvalitetnim i moćnim sredstvom ostvarivanja partnerskih odnosa nastavnika sa studentima, odnosno kako autori Bognar i Kragulj (2010) ističu da studenti imaju priliku promatrati, pratiti, kritički komentirati i savjetovati nastavnu praksu profesora. Smatrali smo, međutim, neophodnim upotpuniti je promatranjem i intervjuima s profesorima, poštujući tako kompetencije svih učesnika za procjenu kvalitete nastave, te poštujući metodološko „pravilo triangulacije”.

Pri izboru tema vodilo se računa i o prethodnom iskustvu sudionika, što je značajno doprinijelo ugodnoj radnoj klimi i razmjeni znanja. Radionice su bile fokusirane na rješavanje određenih problema kako bi se odgovorilo potrebama polaznika u obavljanju nastavničkog posla i njihovoj otvorenosti za inovacije.

Mjesto andragoške edukacije u stručnom usavršavanju medicinskog osoblja koje radi u nastavi

Cilj obuke je bio povezati znanja odgojnih znanosti i medicine te primijeniti novije didaktičko-metodičke strategije u procesu poučavanja studenata u pogledu jačanja nastavničkih kompetencija. Kako ovo nije prva edukacija nastavnika na Medicinskom fakultetu, već se ona provodi kontinuirano, svake dvije godine, ova je bila nadopunjena primjerima dobre obrazovne prakse i osuvremenjena didaktičko-metodičkim vještinama prenošenja znanja, s ciljem unapređenja kvalitete nastavnog procesa i korištenjem novih strategija, usmjerenih prema potrebama odraslih.

Cjelovitost kvalitetne nastave sastoji se u njenoj jasnoj strukturi, koja spada u kompetencije nastavnika, primjerenoj komunikaciji između studenta i nastavnika ili suradnika, a odnosi se na kvalitetu vođenja nastave i znanje sadržaja, kao i na „majstorsko” korištenje i odabir metodičko-didaktičkih postupaka. Jasna strukturiranost nastave povećava uspjeh u učenju, slažu se znanstvenici koji su istraživali ovaj fenomen (Gudjons 1994; Petrina 2007; Spours 1992).

U suvremenom pristupu obrazovanju, nastavnik postaje voditelj i savjetnik u traženju novih informacija, različitih putova rješenja koje često unaprijed ni sam ne zna, pa je poželjno uvježbati tzv. „promjenu konja na sred rijeke”, kako fleksibilnost u vođenju nastavnog porcesa naziva Kyriacou (Kyriacou 2001). Zahvaljujući suvremenim spoznajama o kvaliteti poučavanja, uspješni nastavnici nemaju sva znanja u sebi, nego su partneri koji i sami uče ne skrivajući to od svojih studenta. Medicinska poduka će sadržajno uvijek ostati pri zahtjevu za suverenošću prvoga reda (Shultz von Thun et al. 2001) u obavljanju liječenja i medicinskih intervencija, jer je ova disciplina i preciznost neophodna za čuvanje ljudskog života, no u pouci medicinara nekim drugim, odgojiteljskim i nastavničkim ulogama, poseban je izazov promijeniti ovu paradigmu liječnika kao nepogrešivog u paradigmu učitelja koji stoji pred svojim učenicima žećeći dati od svojega znanja i iskustva, ali potpuno svjestan svojih ograničenih moći da svaki njegov postupak u nastavi bude besprije koran poput nekog zakona koji bez izuzetaka funkcioniра u prirodi.

Medicinsko obrazovanje studentima medicine ukazuje na regresivnost pacijenta u trenutku boli i bolesti, podcrtavajući model stručnosti koji prati komunikaciju s pacijentom. Liječnik i pacijent, međutim, danas često imaju odnos koji je utemeljen u modelu partnerstva: insistira se na poštovanju znanja i iskustva pacijenta u doživljaju zdravstvenog nedostatka i njegovom liječenju. Odgojne znanosti poput andragogije i pedagogije desetljećima inzistiraju na partnerskom odnosu nastavnika i polaznika, bez obzira na neznanje koje je polaznik kanio upotpuniti na nekom edukacijskom ciklusu. Njemu se daje pravo da iskaže osobno zadovoljstvo procesom učenje-pouka i da time usmjerava ljekovito djelovanje učitelja načinu koji njemu kao polazniku najviše odgovara. Uloga učitelja i liječnika tako se približavaju jedna drugoj: obje liječe „nedostatke“ bilo zdravstvene bilo znalačke, a pri tom moraju odustati od vlastitog sveznadarstva i omnipotencije.

Polako, ali sigurno, posebno potaknuto reformskim procesima visokog obrazovanja, dolazi vrijeme kada će studenti biti aktivni sudionici nastavnog procesa, umjesto bojažljivi i nesigurni sudionici, koji sumnjaju u svoja znanja te se doimaju nezainteresiranima. Suvremeni pristup stavlja studenta u srž odgovornosti za nastavni proces, studenta i nastavnika u partnerski odnos, a to posljedično utječe na porast samopouzdanja i smanjenja nesigurnosti kod studenata, te ih skupa sa nastavnikom motivira za rad. Podržavajuća atmosfera, briga za rad i rezultate rada, gdje nastavnik i student dijele odgovornost¹⁰, utječu na formiranje interesa za učenje kod studenata, stjecanje njihova samopouzdanja i spremnost studenata za postignuća. Kako bi studenti dosegnuli horizontalnu i vertikalnu izgradnju znanja (Pastuović 1999), kompetentan nastavnik je odgovoran za jasnoću sadržaja odnosno za uvjerljivost teme, provjeru znanja, razumljivost zadataka te integrirani pristup kurikulumu.

---

10 Mavrak (2005) ističe: „Jedna od čestih zabluda je da odgovornost za uspješno predavanje snosi samo nastavnik. Ovaj stav pripada psihologiji vanjske kontrole, u kojoj je uvriježeno vjerovanje da nastavnik motivira učenika.

Ako, pak, vjerujemo da je svatko od nas biće koje bira svoje ponašanje (psihologija unutarnje kontrole), to znači da i svaki učenik, u našem slučaju student, bira s koliko će pažnje i koliko aktivno biti uključen u ono što predavač nudi. Odgovornost za motivaciju ne treba brkati s činjenicom da u predavanju predavač formulira ciljeve, zadatke i sadržaj predavanja. Odgovornost predavača leži u kvaliteti njegova angažmana – on je 100% odgovoran za svoju emociju, svoju motiviranost, svoje znanje, ali ne može biti odgovoran za studentovo znanje, emociju ili motiviranost. Student je 100% odgovoran za kvalitetu svoga angažmana. To, dakle, znači da uspjeh ili neuspjeh jednog predavanja ne leži samo u dvije ruke već je to sinkronizacija svih učesnika koji u tom trenutku pristaju biti prisutni u ovom obliku rada“ (str.9).

Evaluacija

Andragoški ciklus u pravilu počinje snimanjem obrazovnih potreba sudionika, a završava vrednovanjem učinaka edukacije. Ova evaluacija može se obavljati dvojako. Jedan je način tradicionalni, putem evaluacijskih listića uz punu svijest o zaključivanju koje nije strogo objektivno u metodološkom smislu, ali daje uvid u trenutni utisak i kratkoročne ciljeve koji su postignuti nakon edukacije. Drugi je način kreativniji, netradicionalni, koji uvodi različite igre bojama i oblicima ili igrokaze (po principima upotrebe netradicionalnih metoda u obrazovanju odraslih). Evaluacija obavljena na kraju ovog edukacijskog ciklusa bila je tradicionalno osmišljena, ali je pored sumativne funkcije imala i onu formativnu, jer je govorila o tome što u budućim andragoškim ciklusima može biti bolje.

Evaluacijske listice ispunili su polaznici. Detaljnu analizu prikazujemo u nastavku. Kako je edukacija edukatora bila zamišljena i provedena kao poludnevna i cjelodnevna, što je ovisilo o mogućnostima većine zaposlenih polaznika, trećeg je dana, dakle na kraju procesa, dat evaluacijski upitnik koji je popunjeno anonimno. Upitnik je dao prostor za procjenu i ocjenu ne samo primjerenosti sadržaja, kvalitete rada predavača, već i osobnog učešća u procesu rada te vremenskog okvira i rasporeda aktivnosti. Od 48 polaznika, evaluacijski upitnik je popunilo njih 38. Doktori medicine različitih specijalnosti s određenim iskustvom u nastavi, mlađi asistenti i jedan broj medicinskih sestara povremeno su izostajali iz pojedinih dijelova nastave, jer je posao koji obavljuju vrlo specifičan. Povratnu informaciju o ukupnom procesu dalo je 38 sudionika, dok njih 10 nije popunilo upitnik, mada su prethodno svi bili uključeni i uradili predviđene zadatke.

Specifičnost posla, bremenitost problemima koje prolaze zajedno s pacijentima, iznijeli su u velikom broju kao otežavajuću situaciju. Usmeno su se očitovali o umoru nakon posla ili o zabrinutosti za zdravstvene ishode nekog pacijenta, ali su pristajali na puno učešće u aktivnostima, jednako napominjući da „oni to mogu, moraju i navikli su“. Ovakve poruke su iznimno značajne za evaluaciju ukupnog edukacijskog procesa, jer daju ideju o onome što treba „zbrinuti“ u nekoj novoj edukaciji. Ta rečenica govori o ranije pomenutoj omnipotenciji koja se medicinskim radnicima usaćuje kao vrijednost tijekom formalne edukacije i kasnije tijekom radnog angažmana, a direktno dovodi u opasnost njihovo mentalno zdravlje.

Imajući u vidu ove uvjete, veći dio polaznika je i u diskusiji iznio svoja nezadovoljstva vremenskom organizacijom edukacije, ističući obveze na poslu, koje su kontinuirane (oni gotovo da nemaju radno vrijeme, jer stanje

pacijenta je često nepredvidivo). Vrijeme edukacije bilo je naporno izdržati nakon intenzivnog radnog dana: „Predug radni dan” pojavio se 36 puta kao odgovor. Dva su upitnika sadržavala više komentara koji upućuju na nezadovoljstvo, povezano prije svega sa osjećajem polaznika da su „natjerani” prisustvovati edukaciji. Ovi su se komentari odnosili na zakonske uredbe i Pravilnik koji je obvezujući za sve. Neki su sudionici pomenuli mogućnost da raspored bude manje zgasnut, a neki prigovorili pretjeranoj prisutnosti statističkih podataka kojima ne vide svrhu ili odstupanja od pedagoške/andragoške tematike.

Iako su kritizirali vrijeme održavanja edukacije, sudionici nisu davali rješenja za promjenu. Tako problem prilagođavanja vremena u organizaciji ovakvih vidova organiziranog učenja ostaje problem za promišljanje, ali je već sada jasno da bi se ubuduće trebalo zalagati za slobodne dane koje bi sudionicima trebalo osigurati kako bi se u cijelosti mogli uključiti u edukacijski ciklus i pri tom ne podnositi pretjeranu i podvostručenu angažiranost u dvije uloge, polazničkoj i liječničkoj, koje su obje na svoj način zahtjevne.

Upitnik je pored petostepene skale za ocjenjivanje pojedinih obilježja edukacijskog procesa sadržavao i jedan broj pitanja otvorenog tipa, koja su od polaznika tražila da opišu kako su se osjećali, da daju određene ocjene ili preporuke, te upute neki apel organizatoru ili predavačima.

Većina sudionika u evaluaciji, njih 36, opisala je zadovoljstvo nakon trodnevne edukacije. Odgovori su katkad bili jasni, ali ne i emotivno obojeni, poput odgovora „Osjećao sam se kao nekada kad sam bio student”. Budući da bi pozitivno ili negativno shvaćanje ovog odgovora bilo podložno krajnje subjektivnoj interpretaciji čitatelja (ne znamo je li studentski period bio pozitivan ili negativan za ovog polaznika), donosimo ga ovdje samo u izvornom obliku, bez nakane da bilo što zaključujemo o njegovom značenju. Procjenjujući svoj „barometar rapoloženja”, jedan je polaznik naznačio da je njegovo raspoloženje raslo iz dana u dan: „Prvi dan loše, drugi dan malo bolje, ali ne dobro, treći dan izvrsno!”. Edukacijom su polaznici u najvećem broju bili zadovoljni, smatrajući je dobro stukturiranom, što obuhvatno ilustrira odgovor: „Edukacija je obuhvatila sve što bi nam moglo koristiti, odnosno ono što možemo primijeniti u svom nastavničkom poslu”.

I pored zamjerke vezane uz vrijeme organiziranja edukacije, odgovori su odisali pozitivnim odnosom prema sadržaju i metodama rada. Neki od njih govore o motiviranosti polaznika da budu aktivnim sudionicima procesa učenja i poduke: „Dolazila sam umorna s posla, ali sam htjela prikupiti što više informacija i znanja i to me je tjeralo”; „Jako pozitivno i oplemenjeno novim

spoznajama i pozitivnim iskustvima, posebno iz pedagogije” (andragogije, op.M. M.); „Ugodno, važno, korisno, umorno”. Zajednički element svih 38 odgovora bio je osjećaj korisnosti i ugode u radnoj i pozitivnoj klimi, a 15 odgovora podrtavalo je činjenicu umora i istrajanja na edukaciji usprkos iscrpljenosti. Kao posebna ugoda opisana je prijateljska i topla klima s naznakom: „U ova tri dana, koliko je edukacija trajala, mogli smo mnogo toga naučiti što nam može koristiti. Od velike koristi jeste komunikacija izlagača i polaznika, aktivno sudjelovanje, te korisne vježbe.”

Konačno, sudionici su iznosili svoje prijedloge za narednu edukaciju. Posebno važnim smatramo njihovo prepoznavanje važnosti pouke iz oblasti odgojnih znanosti: „Više pedagoških znanja”. „Za vrijeme edukacije treba organizirati *microteaching* svaki dan kako bismo se oslobodili treme, a i vježbali načine i strategije poučavanja.”

Iz tablice 1 vidljivo je da je vremenska strukturiranost imala najnižu ocjenu (3,6), dok je kvaliteta komunikacije na relaciji predavači – sudionici i međusobna komunikacija sudionika najviše vrednovana (ocjene 4,44 i 4,55). Ocenom 4,16 ocijenjena je ukupna edukacija, uključujući i visoke ocjene koje su dobili predavači i voditelji ciklusa.

Tablica 1: Prosječne ocjene za pojedina obilježja edukacijskog ciklusa

Obilježje kvalitete edukacije	Ocjena obilježja					Prosječna ocjena
	1	2	3	4	5	
Smjena vremenskih blokova rada i odmora	-	6	15	9	6	3,6
Jasno izložen cilj edukacije	-	-	10	6	20	4,04
Strukturiranost predavanja i/ili vježbe	-	-	10	9	17	3,95
Komunikacijske vještine predavača/voditelja edukacije	-	-	3	8	25	4,36
Mogućnost za aktivno učešće članova polazničke skupine	-	-	3	5	28	4,44
Mogućnost komunikacije između članova skupina	-	-	-	7	29	4,55
Primjenjivost edukacijskih sadržaja u praksi	-	2	3	8	23	4,22
Prosječna ocjena cijelog edukacijskog ciklusa						4,16

Zaključna razmatranja

Za uspješno planiranje i provođenje stručnog usavršavanja nastavnika na Medicinskom fakultetu korištena je prije svega analiza opserviranih nastavnih sati, razgovor s nastavnicima i analizirana studentska anketa, pogotovo rubrika „slobodni iskazi”. Zaključeno je da nastavnicima ne treba sadržajnog znanja iz predmeta njihove uže specijalnosti i medicine, nego strategija i vještina metodike rada s odraslima.

Na osnovu ovih analiza organizirana je edukacija koja predstavlja značajan iskorak od tradicionalnih edukacija, do sada urađenih na Medicinskom fakultetu. Organiziranjem ovog edukacijskog ciklusa analiza nije završena. Potrebna je daljnja suradnja svih sudionika, potencijalnih ciljnih skupina i potreba koje budu iskazane u budućnosti. Nova edukacija i nadalje mora ostati rezultatom zajedničkog promišljanja trenera o primjerenum aktivnostima i strategijama pouke kao i djelatnika Ureda za kvalitetu nastave, čija je osnovna zadaća i obveza koordiniranje i kontinuirano propitivanje ovog i sličnih modela edukacije. Edukacija prikazana u ovom radu pokazala se opravdanom, sudeći po ispunjenoj anketi i komentarima sudionika.

Ponuđene aktivnosti koje su provođene s ciljem unapređenja kvalitete nastavnog procesa te podizanja nastavničkih kompetencija otvorile su prostor za buduće djelovanje. Tijekom edukacije postigla se visoka razina motiviranosti polaznika, te se osvijestila ne samo potreba nego i voljnost polaznika za unaprjeđivanje kvalitete osobnog stručnog usavršavanja, koje više ne gledaju kao isključivo medicinsku edukaciju.

Namjera nam je ne zaustaviti se u postignutom, već nastaviti sa kontinuiranim promatranjem nastave u svakoj novoj akademskoj godini, po protokolu koji prati zadatke postavljene edukacijom. Jednim od najvećih uspjeha u ovoj edukaciji smatramo povezivanje dviju struka u prostoru edukacije, gdje su liječnici mogli prepoznavati zajedničke točke djelovanja s učiteljima, te lekcijama iz medicine dodati i spoznaju da proces učenja i pouke, organiziran prema andragoškim principima, može imati terapijski i ljekoviti učinak na sudionike. Ako su sudionici edukacijskog procesa studenti medicine, nema razloga ne vjerovati da slični postupci i strategije mogu biti i studentima i nastavnicima obostrano korisne, što je istinski andragoški učinak i doprinos osobnom razvoju svih sudionika u nastavnoj komunikaciji.

ANDRAGOGICAL MEETING OF MEDICINE AND EDUCATIONAL SCIENCES: TRAINING OF TRAINERS AT THE MEDICAL FACULTY IN MOSTAR

- Abstract -

The Office for the Quality of Teaching at the Medical Faculty in Mostar has developed a model of professional development in accordance with its work responsibilities and the needs of teachers who work with adults/student. This model is conceived as a meeting between educational sciences and medicine. This article describes the process of designing and implementing the professional development for teachers and associates on the Medical Faculty of the University of Mostar, which has been realised by experts in the field of medicine and adult education, by experienced professors in adult education. The process is based on recording teacher's needs and analysing of student surveys, which has been carried out by the Office for the Quality of Teaching at the Medical Faculty in Mostar. The mentioned Office was also the coordinator of the education but also a participant in the realisation of a section of the teaching. This paper supports the thesis that adult education has its own achievement in transdisciplinary areas of different sciences and even in medicine, which is evident from the text below.

Keywords: medicine, pedagogy, adult education, cycles of adult education, reform of higher education, teacher in adult education, training of trainers.

Literatura

- Bognar, B.; Bungić, M. (2013): Evaluation in Higher Education. From ERIC database ED546486.
- Bognar, L.; Kragulj, S. (2010): Kvaliteta nastave na fakultetu. Život i škola, br. 24, str. 169–182.
- Martinko, J.; Matković, J.; Živčić, M. (2010): Edukacija edukatora, trening trenera ili usavršavanje nastavnika? Andragoški glasnik. Vol. 14, br. 1, str. 21–31.
- Klapan, A. (2007): Elaborat o stručnom ospozobljavanju i usavršavanju andragoških djelatnika (za potrebe Agencije za obrazovanje odraslih), www.aoohr (pregledano 23. 10. 2014.).
- Kyriacou, C. (2001): Temeljna nastavna umijeća, Educa, Zagreb.
- Kutner, M.; Herman, R.; Stephenson, E.& Webb, L. (1991); Study of ABE/ESL instructor training approaches: State profiles report. Washington, DC: Pelavin Research Institute. www.literacy.org/products/ncal/pdf/TR9411.pdf (pregledano u studenom 2014.).
- Mavrank, M. (2005): Metodologija predavanja - oblici rada s odraslima, u Hadžibegović, Z. (ed.), Prilozi za pedagoško-andragošku praksu na univerzitetu. Des, Sarajevo.
- Pastuović, N. (1991): Obrazovni ciklus: Opća metodika obrazovanja odraslih, Impresum, Zagreb: Andragoški centar Harison.
- Pastuović, N. (1999): Dobne razlike u subjektivnim čimbenicima učenja. Edukologija. Integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja. Zagreb: Znamen, str. 286–303.
- Pastuović, N. (1999.a): Koncepcija i odrednice cjeloživotnog obrazovanja i odgoja. Integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja. Zagreb. Znamen, str. 31–56.
- Pastuović, N. (2008): Cjeloživotno učenje i promjene u školovanju. Andragoški glasnik. Vol. 14, br. 1, 2010, str. 7–20 (file:///C:/Users/vv/Downloads/7_20_Pastuovic.pdf (pregledano 27. 10. 2014.).
- Sherman, R.; Tibbetts, J.; Woodruff, D.& Weilder, D. (1999): Instructor competencies and performance indicators for the improvement of adult education programs. Retrieved from ERIC database. (ED454382).
- Shultz von Thun, F.; Ruppel, J.; Stratmann, R. (2001): Psihologija komunikacije za rukovoditelje, Erudita, Zagreb.
- Službena internetska stranica Agencije za obrazovanje odraslih; www.aoohr.
- Smith, C.; Gillespie, M. (2007): Research on Professional Development and Teacher Change - Implications for Adult Basic Education www.ncsall.net/fileadmin/resources/ann_revsmith-gillespie-07.pdf (pregledano u studenom 2014.).
- Zakon o obrazovanju odraslih (NN 17/07).

PRIKAZ KNJIGE

Jelenka Voćkić Avdagić¹

MEDIJSKA PISMENOST – PREDUVJET ZA ODGOVORNE MEDIJE²

Pažljiva analiza rukopisa zbornika sa 5. regionalne znanstvene konferencije *Vjerodostojnost medija „MEDIJSKA PISMENOST – PREDUVJET ZA ODGOVORNE MEDIJE”* (170 stranica) koji su priredile Viktorija Car, Lejla Turčilo i Marijana Matović, ukazuje na to da se ovdje radi o izuzetnoj elaboraciji povezanosti medijske pismenosti s konceptom vjerodostojnosti medija na primjeru Zapadnog Balkana.

Predočeni tekstovi nam nude detaljno obrađene teorijske postulate i (regionalne) praktične primjere mogućnosti/sposobnosti građana da pristupe medijima, da ih upoznaju, analiziraju, kritički vrednuju, ali i sami proizvode medijski sadržaj.

Ponuđeni rukopis, pored predgovora, koji potpisuju same priređivačice zbornika i biografija autorica i autora, sastoji se od četiri tematske cjeline:

- *Mapiranje medijske pismenosti u regionu,*
- *Čitanje medijskih poruka,*
- *Akteri u razvoju medijske pismenosti i njihove aktivnosti i*
- *Medijska pismenost u praksi.*

U prvom dijelu (*Mapiranje medijske pismenosti u regionu*) su nam ponuđena tri istraživačka teksta: *Bosna i Hercegovina: Nepostojanje strategije kompenzirano individualnim naporima u razvijanju medijske pismenosti*, autorica Lejle Turčilo i Lee Tajić, *Hrvatska: Propuštenje prilike za sustavan pristup medijskoj pismenosti*, Igora Kanižaja i Viktorije Car i *Srbija: Potreba za jasnom strategijom razvijanja medijske pismenosti*, Marijane Matović i Snežane Milin Perković.

Na osnovu teorijskih i analitičkih razmatranja, kao i praktičnih i istraživačkih iskustava, autori nam nude „duplu“ sliku/mapu medijske pismenosti: sliku

---

1 Prof. dr. Jelenka Voćkić Avdagić, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
E-mail: javdagic@bih.net.ba.

2 Recenzija, prikaz zbornika sa 5. regionalne znanstvene konferencije *Vjerodostojnost medija „MEDIJSKA PISMENOST-PREDUVJET ZA ODGOVORNE MEDIJE”* (170 stranica), koji su priredile Viktorija Car, Lejla Turčilo i Marijana Matović.

svake od navedenih država pojedinačno (specifičnosti medijske pismenosti u praksi su izražene i u samim naslovima sva tri ponuđena teksta), čije nam („zborničko“) u/po/vezivanje istovremeno daje sliku regionalno mapirane medijske pismenosti.

Autorice i autor ovih tekstova, iako u situaciji još uvijek nejasno definiranog trenda razvoja i nepostojanja konsenzusa o određenju samog pojma medijske pismenosti, prepoznaju neke činioce koji nam pružaju određenu (moguću) sliku postojećeg stanja na ovom području, a koji se uglavnom odnose na razvoj medijske i informacijske pismenosti, njeno reguliranje, najznačajnije društvene, institucionalne i vaninstitucionalne aktere u promoviranju medijske i informacione pismenosti i njihove programe edukacije, kao i procjenu tih programa/projekata i istraživanja stanja u oblasti medijske pismenosti.

Ponuđena analiza politika i prakse medijske pismenosti i medijskog obrazovanja ukazuje na njihovu prepoznatost kao potrebu samog društva, ali još nedovoljno shvaćenu kao naučni i društveno-politički projekat, koji „...se neće desiti sam od sebe“. U ovoj sferi puno je, kako ističu Marijana Matović i Snežana Milin Perković, i čije stavove prepoznajemo i kod ostalih autora, *nepovezanih aktivnosti različitih aktera*, koje bi trebalo na neki način organizovati i podržavati radi sistematskog razvoja medijskog obrazovanja.

Autorice druge tematske cjeline (*Čitanje medijskih poruka*) svoja istraživanja primarno smještaju u kontekst komunikološke teorije i prakse: *Evaluiranje kredibiliteta online vijesti među generacijom Y – Zarfe Hrnjić Kuduzović i (Bi)Homo sacer: čitanje konteksta*, Vedade Baraković.

U tekstovima koje nam nude, autorice se bave kritičkim razumijevanjem medijskih poruka u koje su upisani različiti diskursi čiji konstrukti su, po njima, središte proučavanja koncepta medijske pismenosti u digitalnom okruženju.

Specifičnosti savremenog čitanja medijskih poruka i značaj medijskog opismenjavanja „nove“ publike proizvodnih konzumenata za kompetentnije vrednovanje vijesti one istražuju na primjerima evaluiranja kredibiliteta online vijesti među mladim korisnicima (Hrnjić Kuduzović) i izvještavanja *online* medija o februarskim prosvjedima 2014. godine u Bosni i Hercegovini (Baraković).

Polazeći od činjenice da kvantitet *online* informacija, njihova kontinuirana ponuda i višestruka mogućnost korištenja mijenjaju informativne navike mlađih korisnika i da je sve teže razlikovati vjerodostojne od nevjerodostojnih informacija, autorica Hrnjić Kuduzović u svom radu preispituje načine i kriterije po kojima ih korisnici „generacije Y“ odabiru i poimaju.

Istražujući njihove informacijske navike i razvijanje medijskih kompetencija, ona zaključuje da se koncept vjerodostojnosti vijesti mijenja u internetskom okruženju, a kriteriji na kojima mladi temelje svoju percepciju kredibiliteta značajno razlikuju od profesionalnih standarda vjerodostojne vijesti. Strategiju za ublažavanje ove diskrepancije vidi u opismenjavanju novomedijskih korisnika prema kriterijima razvijenim u klasičnom medijskom okruženju.

Rezultati istraživanja Vedade Baraković, čije je polazište bilo da politički diskurs temeljen na etnonacionalnim i političkim podjelama utječe na diskurs online medija, ukazuju na načine na koje se politička biomoc u tranzicijskim zemljama poput Bosne i Hercegovine putem novih medija (portala) posreduje do javnosti i konstituira diskurs neprepoznavanja novih oblika političke kontrole. Bosanskohercegovački portali, kako se pokazalo u većini istraživanih slučajeva, nemaju kapacitete da istovremeno ispune producijske zahtjeve *multitasking* novinarstva i profesionalne i etičke standarde.

Mogući izlaz iz ovakvog stanja i ova autorica, kao i Hrnjić Kuduzović, vidi u demistifikaciji medijskih poruka kao početnoj tački medijskog opismenjavanja, pri čemu je, po njoj, naročito važno ukazati na diskurse upisane u medijske poruke, a koji su, po pravilu, vezani za dominantne ideologije i moći.

U trećoj tematskoj cjelini (*Akteri u razvoju medijske pismenosti i njihove aktivnosti*) autori svoja istraživanja „usmjeravaju“ na područja analize aktivnosti konkretnih činilaca razvoja medijske pismenosti: *Uloga evropskih regulatornih tijela u oblasti medijske pismenosti*, Lee Tajić i *Djeca medija – mladi obrazuju mlade*, Danijel Labaš.

Tako nam Lea Tajić u svom tekstu nudi prikaz kako se u okviru evropske regulacije audiovizuelnih medijskih usluga tretira medijska pismenost i na koji način evropski regulatori u praksi pristupaju pitanju medijske pismenosti, ukazujući, kako sama ističe, na mogućnosti i perspektive angažmana regulatora u ovoj oblasti.

Pojašnjavajući vezu između medijske pismenosti i medijske regulacije kroz konkretnе aktivnosti regulatornih tijela, Tajić pokušava da odgovori na sljedeća pitanja: na koji način regulator utiče na pristup građana medijskim uslugama, šta poduzima da osigura da medijski korisnici razumiju jezik i prirodu medija i na koji način doprinosi sposobnosti evaluacije medijske poruke i utiče na sposobnost njenog kreiranja.

Autorica nam kroz ponuđene „odgovore“ ukazuje na činjenicu da „... i regulatorni zadaci koji nisu eksplicitno usmjereni ka unapređenju medijske

pismenosti imaju izuzetan značaj za stvaranje povoljnih uslova okruženja za razvoj medijske pismenosti”.

Njeno istraživanje potvrđuje da je medijska pismenost dobila značajno mjesto u evropskoj medijskoj politici (posebno uključivanjem u Direktivu o audiovizuelnim medijskim uslugama), bez obzira na znatne razlike u aktivnosti pojedinačnih regulatora (zemalja).

Danijel Labaš u svom radu analizira aktivnosti još jednog aktera u razvoju medijske pismenosti, nevladinu organizaciju „Djeca medija” i njen odgojno-obrazovni pristup kroz projekat što ga na području Hrvatske provodi Društvo za komunikacijsku i medijsku kulturu (DKMK).

Projekt, kako nas upućuje autor, uključuje predavanja i medijske radionice po osnovnim i srednjim školama, radijsku emisiju i priloge koji se objavljaju na internetskoj stranici www.djecamedija.org, i iako su u središtu projekta djeca i mladi, namijenjen je svima koji se zanimaju za novomedijsku pismenost i žele postati odgovorni korisnici i stvaratelji medijskih sadržaja.

Kroz teorijsko-empirijsku analizu ovog projekta, autor nam ujedno predstavlja jednog od najaktivnijih sudionika saradnje s pojedincima, odgojnim i obrazovnim ustanovama, lokalnim zajednicama ali i sa samim medijima na području informacijske i medijske pismenosti, ne samo u Hrvatskoj nego i u cijeloj regiji, a to su nevladine organizacije! Dosadašnja istraživanja (što potvrđuju i radovi predstavljeni u ovom zborniku) ukazuju da, za razliku od vladinih, nevladine organizacije svojom strategijom, gotovo u pravilu, obuhvataju šira područja medijske pismenosti i svojim korisnicima daju mogućnost da se sami od primatelja medijskih poruka pretvore također i u njihove stvaratelje.

Svrha i ovog projekta, kako ističe sam autor, jest „odozdo” pomoći pojedincima, institucijama i zajednicama u suočavanju s učincima novih medija, posebno na djecu i mlade.

Zadnji dio zbornika (*Medijska pismenost u praksi*) donosi rezultate analize sadržaja nastavnih jedinica o medijskoj kulturi na primjeru čitanki maternjeg (u ovom slučaju hrvatskoga) jezika u okviru kojeg se najčešće i izučavaju neki od segmenata medijske pismenosti u cijeloj regiji.

Polazeći od činjenice da je u Hrvatskoj medijska kultura jedna od predmetnih sastavnica hrvatskog jezika i da su za medijski odgoj djece zaduženi nastavnici hrvatskoga jezika, Lana Ciboci i Leali Osmančević u tekstu *Kompetentnost nastavnika hrvatskoga jezika za provođenje medijske kulture u hrvatskim osnovnim školama* problematiziraju njihov (nedovoljan i/ili neujednačen) „kapacitet” znanja o medijima. Autorice ističu činjenicu da

u sklopu fakultetske naobrazbe neki fakulteti na kojima se obrazuju budući nastavnici hrvatskoga jezika nude veliki izbor medijskih predmeta, dok na drugima skoro da ih i nema.

Ako se „definicijski” pod medijskom pismenošću podrazumijevaju „vještine, znanja i razumijevanja koje korisnicima omogućavaju učinkovito i sigurno korištenje medija” (Direktiva Europskog parlamenta i Europskog vijeća 2007/65/EC. Official Journal of the European Union L 332/27.) i/ili „skup kompetencija koje građanima omogućuju pristup, preuzimanje, razumijevanje, vrednovanje, korištenje, stvaranje i dijeljenje informacijskih i medijskih sadržaja u svim oblicima, koristeći različite alate na kritičan, etičan i učinkovit način, kako bi mogli sudjelovati i uključiti se u osobne, profesionalne i društvene aktivnosti” (Unesco, 2013: 29 *Global media and information literacy assessment framework: country readiness and competencies*. <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002246/224655e.pdf> 19.1.2015.), i sl., autoricama se nameće „dvojno” pitanje: da li su potrebni stručnjaci koji bi u potpunosti preuzeli poučavanje o medijima ili je dovoljna dodatna naobrazba nastavnicima hrvatskoga jezika u ovom području?

Na temelju rezultata provedenih istraživanja, autorice smatraju da je, između ostalog, nužno uvesti poseban predmet u osnovne škole koji bi se bavio medijskim odgojem djece, ujednačiti nastavne programe na visokoobrazovnim institucijama na kojima se obrazuju budući nastavnici hrvatskoga jezika i organizirati njihova dodatna usavršavanja, kao i modernizirati sadržaje o medijskoj kulturi i povećati njihovu kvalitetu.

Iako ovaj rad daje detaljan uvid u sadržaje medijske kulture (koji uključuju ospozobljavanje učenika za komunikaciju s medijima i vrednovanje medijskih ostvarenja) na primjeru čitanki iz hrvatskoga jezika, prijedlozi nužnih promjena u medijskom odgoju koje nude autorice (kao i prijedlozi autora i autorica ostalih tekstova koji su predstavljeni u ovom zborniku) na temelju rezultata provedenih istraživanja mogu biti mnogo šire primjenjivi.

Završavajući ovu analizu rukopisa pod naslovom *Medijska pismenost – preduvjet za odgovorne medije*, želim još jednom naglasiti da ponuđeni tekstovi, kako je istaknuto i u samom uvodu zbornika, imaju za cilj podstaći širu debatu o stanju medijske pismenosti u regionu Zapadnog Balkana, ali i poslužiti kao svojevrstan orijentir u mapiranju medijske pismenosti na ovom prostoru.

Oni predstavljaju korektnu elaboraciju veoma značajnih problema relevantnih za oblasti komunikologije, medijskih studija i novinarstva. Istraživanjima stanja i perspektive medijske pismenosti nije se pristupilo

primarno iz do sada dominantne perspektive izazova novih tehnologija. Ovdje su informacijska, digitalna i filmska pismenost prepoznate kao nove društvene kompetencije građana bez kojih je teško ostvariv interaktivni odnos medija i javnosti.

U tom smislu posebno je detaljno obrađen teorijski postulat vjerodostojnosti medija kao ideala profesionalnog novinarstva čijem približavanju mogu pridonijeti samo građani koji su medijski pismeni. Koliko je teško dostizanje tog idealja, posebno u tranzicijskim i podijedljenim društvima, autori su nastojali pokazati nizom primjera zasnovanih na konkretnim istraživanjima.

Ključno pitanje za raspravu je bilo: može li medijska pismenost u državama sa slabim socijalnim kapitalom i slabom političkom kulturom pridonijeti vjerodostojnosti medija i osnažiti društvo?

To pitanje je ujedno predstavljalo „vezivno tkivo”, neku vrstu poveznice svih prezentiranih istraživanja i projekata koji su iz različitih uglova promišljali različite oblasti medijske pismenosti.

Koristeći adekvatne bibliografske jedinice, autori su teorijski izuzetno dobro zasnovali svoje radove, a teorijske elaboracije dodatno su potvrđene empirijskim istraživanjem, posebno nastavnih planova medijskih predmeta i normativnih dokumenata koji definiraju i reguliraju oblast/i medijske pismenosti.

Rezultati predstavljenih diskusija potvrđuju polazne teze da je medijska pismenost jedan od preduvjeta vjerodostojnosti medija i da postoji snažna isprepletenost pošiljalaca i primalaca poruke koju determiniše socijalno okruženje.

U tom smislu, navedena i analizirana sve intenzivnija istraživanja medijske pismenosti i pokušaji njenog uključivanja u formalno obrazovanje u regionu Zapadnog Balkana mogu istovremeno poslužiti i kao „dokaz” njene prepoznatosti kao potrebe samog društva i kao podsticaj da se još uvijek nepovezane aktivnosti različitih aktera organizuju i podrže radi sistematskog razvoja medijskog obrazovanja.

Lejla Turčilo¹

UDK: 001.102:004[37]
316.774:001.102:004[37]

INFORMACIJSKA I MEDIJSKA PISMENOST: DISKURS PRILIKE VS. DISKURS OPASNOSTI²

„Kada naučite kako analizirati informacije, zapravo ste naučili kako da mislite!” Ova polazna teza Herberta E. Meyera, kao i podnaslov njegove knjige „Vodič korak po korak kroz najvitalniju vještinu” (informacijsku pismenost *op. L.T.*) ukazuju na značaj informacijske i medijske pismenosti u savremenom društvu i dobu i važnost analitičkog mišljenja kao metakompetencije koja je u središtu nove obrazovne paradigmе za 21. stoljeće.

Naime, informacijska i medijska pismenost područja su o kojima se sve više diskutuje i koja se sve brže razvijaju u posljednjih pet godina, naročito u evropskom diskursu. Brojni istraživački projekti koji okupljaju stručnjake iz oblasti mediologije, pedagogije, andragogije, komunikologije, sociologije (kao naprimjer: ANR TRANSLIT, EMEDUS, EAVI, DTI, COST ISO906 itd.), sve više se fokusiraju na integriranu definiciju informacijske i medijske te digitalne, bibliotečke, računarske i filmske pismenosti. UNESCO, naprimjer, promovira koncept integrirane medijske i informacijske pismenosti (engl. *media and information literacy*, MIL), kao kombiniranog seta kompetencija (znanja, vještina i stavova) neophodnih za savremeni rad i življenje. Ovakva definicija polazi od činjenice da se informacijama ne smatraju samo medijski posredovani sadržaji nego i svi drugi sadržaji koje obezbjeđuju i arhive, muzeji, online platforme itd.³ Iako, dakle, mnogi autori (Potter, Zgrabljić Rotar i dr.) medijskoj pismenosti primarno pristupaju iz perspektive izazova medija i novih tehnologija, sve više autora u medijskoj pismenosti prepoznaje i mogućnost za građane da steknu posve nove društvene kompetencije (usp. Pfaff-Rüdiger i dr., 2012.; Hasebrink, 2012.), usmjeravajući tako pažnju na

1 Prof. dr. Lejla Turčilo, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
E-mail: turcilo@fpn.unsa.ba.

2 Osrt na knjigu Herberta E. Meyera: *How to analyze information: a step by step guide to life's most vital skill.*

3 <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/media-development/media-literacy/mil-as-composite-concept/> (09.05.2015).

širi koncept razvoja korisničkih kompetencija, koji se najobuhvatnije opisuje pojmom „informacijska pismenost“. Kako podsjeća Senada Dizdar, „u skoro 40 godina od prve artikulacije pojma ponuđeno je pregršt definicija informacijske pismenosti, a vjerovatno najcitiranije njen pojmovo određenje objavljeno je u *Proglasu Američkog bibliotečkog društva* (American Library Association – ALA) 1989. godine, pri čemu se informacijski pismene osobe definiraju kao: „one koje su naučile kako učiti (...) jer znaju kako je znanje organizirano, kako pronaći informacije i kako se njima koristiti na sasvim razumljiv način“. U istom dokumentu se navodi da je potrebno rekonstruirati proces učenja, što će studentima omogućiti da se aktivno uključe u obrazovni proces te ih potaći da:

- budu svjesni informacijske potrebe,
- prepoznaju informaciju koja može riješiti problem,
- pronadu potrebnu informaciju,
- vrednuju informaciju,
- organiziraju informaciju
- djelotvorno se koriste informacijama.”⁴

Medijska i informacijska pismenost, dakle, direktno su povezane i međusobno komplementarne, a oba koncepta upućuju na potrebu razvijanja novih metoda i sadržaja učenja i poučavanja, usmjerenih kako na mlađe korisnike informacija i medija tako i na procese cjeloživotnog učenja. Američki Centar za medijsku pismenost⁵ tako definira medijsku pismenost kao „novi pristup u obrazovanju nastao u 21. stoljeću, a koji kreira okvire za kvalitetan pristup, analizu, evaluaciju, kreaciju i participaciju u društvu na osnovu poruka u različitim formama – od printanih i video do online. Medijska pismenost omogućava razumijevanje uloge medija u društvu i daje građanima osnovne vještine za propitivanje poruka, ali i samozražavanje putem njih.“ Ova definicija zapravo je proširila prvobitnu definiciju medijske pismenosti koju je izveo Aspen Media Literacy Leadership Institute, 1992. godine, prema kojoj je „medijska pismenost sposobnost pristupanja, analiziranja, evaluacije i kreacije medijskih informacija u najrazličitijim formama.“⁶

---

4 Više o ovome vidi u: ALA / ACRL definicija 2000 dostupna na mreži <http://www.ala.org/acrl.html>, kao i u Banek-Zorica, Mihaela; Špiranec, Sonja. Informacijska pismenost. Zagreb: Zavod za informacijske znanosti, 2008. str. 23. (prema Dizdar, S. (2012) *Informacijska pismenost-metakompetencija za cjeloživotno učenje*, [http://www.unsa.ba/s/images/stories/pdf/a-ad/SD.docx\(9.5.2015\).](http://www.unsa.ba/s/images/stories/pdf/a-ad/SD.docx(9.5.2015).))

5 Više informacija na <http://www.medialit.org>.

6 Više na: <http://www.ccb.lis.illionis.edu>.

Baš kao što su informacije (sadržaj medija), i mediji (tehnološki zasnovani i institucionalno utemeljeni sistemi posredovanja informacija), neodvojivi i međusobno uvjetovani, tako je nemoguće i ovakvu definiciju medijske pismenosti izdvojiti iz šireg konteksta informacijske pismenosti, koju Senada Dizdar tumači kao metakompetenciju za cjeloživotno učenje i „kao vrstu kvalitativnog pomaka i proširenja tradicionalne paradigmе obrazovanja, koja se proširila od tradicionalne pismenosti (čitanje i računanje) do klastera pismenosti relevantnih za moderno društvo“.⁷

U diskusijama i pristupima vezanim za razvijanje kompetencija za interakciju s medijima i drugim izvorima/prijenosnicima informacija uočavaju se dva dominantna diskursa koja se sve češće karakteriziraju kao „diskurs opasnosti“ nasuprot „diskursa prilike“. Diskurs opasnosti podrazumijeva odnos prema medijskim sadržajima i informacijama općenito koji nalaže veliki oprez, izrazitu kritizerku poziciju i stanoviti otklon i otpor, odnosno nepovjerenje u kvalitet informacija i agendu koja stoji iza njihova posredovanja.⁸ Diskurs prilike, pak, podrazumijeva kvalitetno korištenje informacija u svrhu osnaživanja znanja korisnika i odnos prema medijima kao institucijama i organizacijama koje imaju, između ostalog, i edukativnu ulogu. Kvalitetno poučavanje za kompetentno korištenje medija podrazumijeva, međutim, uzimanje u obzir oba navedena diskursa. Kako navodi Nada Zgrabljić Rotar „mediji nisu ni štetni ni korisni, a mogu biti i jedno i drugo. Iako se javnost najčešće bavi opasnom i štetnom stranom medija, pretjeranim nasiljem, pornografijom, stereotipima, senzacionalizmima i žutilom, oni mogu biti i koristan izvor zabave i informacija. Oba načina utječu na društvenu socijalizaciju i oblikovanje identiteta.“ (Zgrabljić Rotar, 2005:13)

Knjiga Herberta E. Meyera *How to Analyse Information: A Step by Step Guide to Life's Most Vital Skill* (Storm King Press, 2010) upravo polazi od ove dimenzije informacijske, odnosno medijske pismenosti, a koja se odnosi na korisnost informacija u povećanju znanja i potencijala korisnika, ali uz preduvjet da korisnik zna da se nalazi u moru informacija kojima je svakodnevno okružen. „Mi informacije koristimo da bismo donijeli određene odluke; koristimo zapravo znanje akumulirano u tim informacijama. Stoga je nužno da znamo analizirati informacije – odrediti kakve informacije trebamo da bismo donijeli odluke, kako da dobijemo te informacije i, što je zapravo najvažnije: kako da unutar tih informacija prepoznamo potencijal, odnosno

7 Dizdar, S. (2012), *Informacijska pismenost – metakompetencija za cjeloživotno učenje*, [http://www.unsa.ba/s/images/stories/pdf/a-ad/SD.docx\(9.5.2015\).](http://www.unsa.ba/s/images/stories/pdf/a-ad/SD.docx(9.5.2015).)

8 Ovaj diskurs obično je vezan za poučavanje mlađih korisnika o opasnostima koje ih mogu zadesiti pri korištenju interneta i sl.

znanje koje one sadrže.” (Meyer, 2010:3). Iako pisana prije pet godina, ova knjiga vremenom zapravo samo dobija na značaju, s obzirom da se bavi suštinom informacijske, odnosno medejske pismenosti: pitanjima kako prepoznati svoju informacijsku potrebu, kako je zadovoljiti pronalaženjem i odgovarajućom upotrebom informacija i kako informaciju transformirati u znanje. U vremenu općeg zasićenja informacijama⁹ i izrazite selektivnosti korisnika u pristupu i korištenju informacija¹⁰ izuzetno je važno razvijati upravo kompetencije sveobuhvatnog pretraživanja dostupnog kvantuma informacija o nekoj temi koja nas kao korisnike zanima i njihove procjene i upotrebe na način da povećavaju znanje korisnika o toj temi. Kako primjećuje James Potter, „Pojedinci i zajednice uvijek su imali problem s informacijama. Taj problem je hiljadama godina bio u tome da se o značajnim oblastima života proizvede dovoljno informacija i da se ljudima omogući pristup njima. Ali, s razvojem medija, naročito u posljednjih pola vijeka, problem informacija se od obezbjeđivanja njihove dostupnosti pretvorio u zaštitu od njihovog prevelikog obima.” (Potter, 2011: 27)

Dakle, ključno pitanje korisnika ranije je bilo: kako doći do informacije, dok je danas ključno pitanje: kako doći do *prave* informacije. Asad Nuhanović ovaj problem odnosa korisnika prema preobilju informacija i (ne)povjerenja u medije kao njihove prijenosnike opisuje na sljedeći način: „Dugo vremena se postavljao problem pristupa informaciji, dok je danas problem u izboru informacije uslijed enormnog broja vijesti. U isto vrijeme postavlja se pitanje kako se zaštiti od nasilja onih koji manipulišu informacijama i dovode do njihovih deformacija. Samim tim gubi se povjerenje u medije. To obilje vijesti zbujuje javnost, koja malo-pomalo počinje to prihvdati indiferentno. Pojedinac sve više postaje neosjetljiv na patnje drugih, zatvarajući se u sebe da bi opstao i zaboravio. To nije pobjeda, već poraz informacije kao takve.” (Nuhanović, 2005: 147)

U knjizi „Informacijska pismenost: smjernice za razvoj mrežnih modula” (S. Dizdar et. al., 2014., Sarajevo: UNSA) navodi se kako se „ovaj fenomen suočavanja korisnika sa ogromnom količinom informacija, koja mu nameće potrebu selekcije i kritičke valorizacije, opisuje sa nekoliko pojmova:

- Informacijsko preopterećenje (*information overload*, eng.)
- Fenomen informacijskog obilja (*information abundance phenomenon*, eng.)
- Informacijsko zagađenje (*information pollution*, eng.)

---

9 Engl. *Information overload*.

10 Što se opisuje pojmom *informacijska čahura* (engl. *Information cocoon*).

- Informacijsko preopterećenje koje izaziva prekid (*information interuption overload*, eng.)
- Informacijska poplava (*information flood*, eng.)
- Zagodenje podacima (*information smog*, eng.)
- Zagušenje informacija (*data asphyxiation*, eng.)
- Informacijska prezasićenost (*information glut*, eng.)
- Informacijska gojaznost (*information obesity*, eng.)
- Informacijsko blato (*information mud*, eng.)
- Sindrom informacijskog zamora (*information fatique syndrom*, eng.) (Bauk, prema Dizdar et. al. 2014:68)".

Svi ovi pojmovi sugeriraju kako je prekomjerna količina informacija jednako otežavajuća po korisnika kao što je, recimo, prekomjerna količina hrane opterećujuća za njegovo zdravlje. Upravo iz ovog razloga „ono što je za korisnika medija najvažnije (a u kontekstu informacijske i medijske pismenosti) jeste činjenica da je prekomjerna količina informacija uzrokovana prije svega ogromnim brojem najrazličitijih (prije svega online) izvora informacija (pa i onih nekvalitetnih), a ti izvori produciraju ogromne količine najrazličitijih informacija koje:

- Nisu filtrirane ni na koji način, pa korisniku treba više vremena da ih pronađe,
- Nisu uvijek napisane jasno i kvalitetno, pa korisnicima treba više vremena da ih razumije,
- Često sadrže faktografske greške ili nekonzistentnosti, pa korisnicima treba više vremena i dublje istraživanje da ih provjeri.

Upravo iz ovih razloga od ključne je važnosti za korisnika selekcija potrebnih informacija i kritička valorizacija.” (Dizdar et.al. 2014:72)

James Potter smatra kako se selekcija odvija principom „autopilota” (Potter, 2011:28), odnosno uglavnom nesvesno, ali na osnovu naših ranije uspostavljenih preferencija. Herbert E. Meyer, pak, smatra kako ovaj proces prepoznavanja informacijske potrebe, selekcije medija, odnosno izvora informacija i kritičke valorizacije samih informacija prolazi kroz nekoliko svjesnih faza kod svakog korisnika, koje on opisuje kroz sedam koraka:

- *Korak 1: Spoznajte gdje ste* – „Dok ne znate gdje ste, ne znate ni kakvu informaciju trebate,” kaže Meyer (2010: 20), napominjući kako ovo „saznajte gdje ste”, naravno, ne podrazumijeva geografsku lokaciju, nego metaforički opisanu procjenu naše informacijske potrebe u nekom konkretnom kontekstu.

- *Korak 2: Budite sigurni da vidite jasno* – Vidjeti jasno u kontekstu informacija podrazumijeva našu samospoznaju o tome kroz koju prizmu posmatramo određene informacije, odnosno sa kakvim osobnim predznanjima, predubjeđenjima i stavovima pristupamo određenom sadržaju. Procjena koliko je distorziran naš pogled na ono o čemu nastojimo prikupiti određene informacije od krucijalne je važnosti za naše osvještavanje našeg odnosa ne samo prema informacijama nego i prema onome o čemu želimo proširiti znanja putem tih informacija. Samorefleksija je, dakle, ključna u ovom kontekstu.
- *Korak 3: Spoznajte kakvu odluku treba da donesete* – Kako je već rečeno, Meyer polazi od pretpostavke da su informacije kojima raspolažemo podloga donošenja odluka u našem svakodnevnom životu, te je stoga prije prikupljanja tih informacija nužno osvijestiti kakvu odluku trebamo donijeti, što je preduvjet da u traganju za informacijama (kao odgovorima na neko konkretno pitanje/problem) budemo sigurni da uopće postavljamo prava pitanja. Drugim riječima, kada znamo šta želimo, znat ćemo kako to i naći, bilo da je riječ o ljudima, stvarima ili informacijama.
- *Korak 4: Odredite šta uopće treba da znate* – Količina informacija koje prikupljamo direktno ovisi o kvantu znanja koje uopće trebamo dobiti o nekoj situaciji, pitanju, fenomenu o kojem učimo i/ili odlučujemo. Stoga je odrediti koliko znanja trebamo imati o nečemu suštinski važno da bismo izbjegli *information overload*. Ovaj proces osvještavanja onoga što uopće treba da znamo također podrazumijeva samorefleksiju (baš kao i prethodna tri koraka).
- *Korak 5: Prikupite informacije* – Ovo je, suštinski, momenat kada samorefleksija treba da rezultira konkretnom aktivnošću. Prvi i izuzetno važan segment te aktivnosti je procjena vjerodostojnosti izvora informacija, nakon čega slijedi selekcija izvora koji zadovoljavaju naše parametre vjerodostojnosti i kolektiranje i selektiranje informacija. Ovo je *time consuming proces*, koji zahtijeva ne samo vrijeme i strpljenje nego i kompetencije procjene vjerodostojnosti i prikupljanja informacija, i upravo u ovom kontekstu informacijsko i medijsko opismenjavanje građana/korisnika dobiva izuzetno na značaju kao sredstvo/način /metod podizanja njihovih kompetencija. „Kada ste u procesu prikupljanja informacija najvažnije je znati kako naći odgovore na prava pitanja”, smatra Meyer (2010: 64), a upravo

informacijska pismenost podrazumijeva kompetencije postavljanja pravih pitanja i pronalaženja pravih odgovora.

- *Korak 6: Pretvorite informacije u znanje* – Cilj je, zapravo, spoznati šta određena informacija znači u kontekstu odluke koju donosimo ili pitanja/problema sa kojim se suočavamo. Ovo je izrazito intelektualni proces i također vještina koja se uči, a u tom procesu izuzetno je važno „misliti izvan okvira”, odnosno sagledavati različite dimenzije i aspekte problema o kojem se informiramo oslobađajući se predubjeđenja sa kojima smo krenuli u taj proces, a koje smo osvijestili u koraku 2.
- *Korak 7: Dodajte finalni „sastojak”* – „Judgment” („Procjena”) je finalni sastojak svakog na informacijama zasnovanog odlučivanja i djelovanja. To je kombinacija našeg karaktera, naše osobnosti, našeg instinkta i naših znanja. U tom kontekstu od izuzetne je važnosti naša sposobnost da kontekstualiziramo prikupljene informacije, a ovaj korak, zapravo, objašnjava zašto dvoje ljudi o istom fenomenu i sa istim informacijama na raspolaganju može misliti različito. „Naprosto, ljudi smo, a ne mašine”, kaže Meyer (2010:98).

Meyerov vodič za kompetentno prikupljanje i analiziranje informacija zapravo pledira za kompetentnim i sposobljenim korisnikom informacija i medija, koji vidi izvan i šire od diskursa opasnosti i koji informacije ne samo da koristi kao sredstvo kontinuiranog traganja za novumom, za vijestima i novostima, nego prije svega kao putokaze u traganju za znanjem.

Takav korisnik se ne rada, nego postaje, podizanjem vlastitih informacijskih kompetencija i razvijanjem kritičkog mišljenja. „Opstanak najsposobnijih ispravna je teza”, kaže Meyer, „ali moramo promijeniti definiciju ‘najsposobnijih’. Ona je drugačija od one koju je Darwin koristio. Biti ‘najsposobniji’ danas više ne znači fizičku snagu. Danas to podrazumijeva mudrost.” (Meyer, 2010: 105)

Upravo iz ovog razloga plediranjem za podizanje kompetencija svakog od nas kao korisnika informacija i zagovaranja koncepta cjeloživotnog učenja u području informacijske pismenosti knjiga Herberta E. Meyera knjiga je „neograničenog roka trajanja” i aktuelna je i danas kao i prije pet godina kada je tek objavljena. Ona, naime, upravo slijedi ideju informacijske pismenosti koja zagovara „odmak od cilja pronalaženja unaprijed zadanoj odgovora, zapamćivanja specifičnih činjenica i prepakiranja ili parafraziranja informacija prema dubinskom učenju (...), zbog čega informacijsko opismenjivanje

podupire i potiče cjeloživotno učenje, kao i kritičko razmišljanje utemeljeno na odgovornoj potrošnji informacija” (Špiranec, Banek, 2008:3), a koje će zasigurno biti u temeljima obrazovanja u budućnosti i za budućnost.

Literatura

- Dizdar, S., Turčilo L., Rašidović E.B. (2014) *Informacijska pismenost: smjernice za razvoj mrežnih modula*. Sarajevo:UNSA.
- Dizdar, S. (2012) *Informacijska pismenostst – metakompetencija za cjeloživotno učenje* <http://www.unsa.ba/s/images/stories/pdf/a-ad/SD.docx>(9.5.2015).
- Meyer, H.E. (2010) *How to Analyse Information: A Step by Step Guide to Life's Most Vital Skill*.New York: Storm King Press.
- Nuhanović, A. (2005) *Demokratija, mediji, javnost*. Sarajevo:Promocult.
- Potter J. (2011) *Medijska pismenost*. Beograd: Clio.
- Špiranec, S, Banek, Z.M. (2008)*Informacijska pismenost: teorijski okvir i polazišta*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Zgrabljić Rotar N. (2005) *Medijska pismenost i civilno drustvo*. Sarajevo: Media Centar.

Mirjana Mavrak¹

OBRAZOVANJE I ZAPOSLENOST 50+²

Procesi starenja i fenomen starosti je **oskudno istraživan fenomen na području BiH**. Čini se da je nakon opsežnog istraživanja koje je sedamdesetih godina prošlog stoljeća vodio profesor sociologije dr. Rudi Stojak o kvaliteti života umirovljenika na prostoru BiH moguće na prste jedne ruke nabrojati diplomske radove, magistarske teze i doktorske disertacije koje su tretirale problem kvalitete života starih ljudi. Sociologija i psihologija češće posežu za ovim temama, dok bosanskohercegovačke **odgojne znanosti svejednako bivaju ustoličene u pitanjima rada s djecom i mladima**.

Starost i starenje, prelazak iz jednog u drugo životno ili pak profesionalno doba (što nisu sinonimi), kao da su **ravni tabuiranim temama** koje je bolje ostaviti po strani, jer pritisnuti svakodnevnom bitkom za bolju kvalitetu života radije u fokus stavljamo aktualne probleme koji mogu napraviti neke pomake u zajednici tako što će afirmirati ulaganje u mlade i odrasle sposobne za rad i stvaranje. Nismo svjesni koliko time u cijelosti zaboravljam na ono što zrelost i proces starosti donosi, te **predrasude s kojima razmišljamo o ljudima „preko pedesete”** kada je u pitanju mogućnost da se stipendira njihovo napredovanje u struci, da se podrži njihova kreativna energija ili uloži u njihovu izobrazbu ili prekvalifikaciju.

Godina 2012. bila je Međunarodna godina aktivnog starenja i međugeneracijske solidarnosti, kada su profesionalci okupljeni u Društvu andragoga Srbije prepoznali potrebu i mogućnost sustavnog bavljenja pitanjima vezanim uz proces starenja u Srbiji, a unutar toga jednim vrlo konkretnim problemom: **obrazovanjem i zapošljavanjem osoba koje imaju 50 i više godina** i koje, najčešće zbog još očuvane fizičke snage, nikada nisu tretirane kao ranjivi dio populacije, a nezaposlene su i time, u zreloj dobi, onemogućene obavljati svoje funkcije. Taj dio nezaposlenih, nalazeći se na granici ili u drugoj polovici života i radnog angažmana, u svekolikom surovom narastanju konkurenциje na tržištu rada i ubrzanih promjena koje se

1 Prof. dr. Mirjana Mavrak, Filozofski fakultet Sarajevo, Univerzitet u Sarajevu.
E-mail: mmavrak@yahoo.com.

2 Prikaz knjige „Zaposelnost i obrazovanje posle pedesete”, autoricâ Aleksandre Pejatović i Violete Orlović Lovren.

dešavaju u ekonomiji, proizvodnji, obrazovanju, predstavlja skupinu surovo, a često gotovo nesvesno isključenih osoba iz onoga što možemo nazvati projiciranjem budućnosti.

Pedesete su godine koje s jedne strane dovode do neminovnih, normalnih i očekivanih fizioloških promjena mijenjajući tjelesni ili mentalni aktivitet osobe, a s druge strane te su osobe u ovom životnom periodu još uvijek odgovorne za dobrobit vlastite, još uvijek nezaposlene ili neizškolovane djece i svojih roditelja, koji su u četvrtoj životnoj dobi posebno potrebiti dio populacije, često jednako egzistencijalno nezbrinuti poput djece, što zbog osobnog zdravstvenog, što zbog socio-ekonomskog stanja u okruženju.

Knjiga „**Zaposlenost i obrazovanje posle pedesete**“ autorica Aleksandre Pejatović i Violete Orlović Lovren priložena je prošle godine paleti izdanja **Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Društva andragoga Srbije**, koji decenijama znanost i struku bogate novim naslovima iz oblasti obrazovanja odraslih. Ova je knjiga, međutim, naslovom uputila na temu koja je marginalizirana, iako prema statističkim podacima koje autorice donose ta tema ima značaj za 21,96% nezaposlenih, koliko od ukupnog broja nezaposlenih u Srbiji čine osobe sa 50 i više godina. Radi se, dakle, o osobama koje još 15-20 godina mogu biti radno aktivne u punom kapacitetu, a gurnute su na društvene margine dva puta: jednom, činjenicom nezaposlenosti i drugi put, činjenicom da ne pripadaju mladim nezaposlenima.

Knjiga je koncipirana u **dva dijela** koji međusobno **komplementarnim stilom** tretiraju međuodnos obrazovanja i nezaposlenosti, uz poseban osvrt na kvalitetu života nezaposlenih sa 50 i više godina starosti.

Teorijski dio donosi određenja pojmove zaposlenosti i nezaposlenosti na lokalnoj i globalnoj razini ne zanemarujući pojmove koji leže na kontinuumu između ove dvije krajnosti, poput pojmove podzaposlenosti ili zapošljivosti. Pojam nezaposlenosti dobija niz pridruženih mu pridjeva koji čitatelu oslikavaju svu složenost jednog fenomena koji smo skloni pojednostavljivati u laičkom govoru. Tako se razjašnjava da pojam *frikcione nezaposlenosti*, koja nastaje uslijed stalnih ulazaka i izlazaka stanovništva iz kontingenta radne snage (bilo zbog završetka jednog obrazovnog stupnja ili iz nekih drugih razloga), ne dijeli kvalitetu sa *strukturalnom nezaposlenošću* kao posljedicom raskoraka između ponude i potražnje radne snage ili *tehnološkom nezaposlenošću*, koja se smatra potpojmom ove potonje. Frikcionala nezaposlenost može biti i *dobrovoljna*, jer osoba ne mora prihvati prvi posao koji nađe, dok je strukturalna često i *dugoročna i stagnanata*. *Ciklična nezaposlenost* kao posljedica ekonomске krize, propadanja poslova

i smanjenje potražnje za radnom snagom pogađa također i sezonske radnike koji s neizvjesnošću očekuju svoj budući radni status, uvijek neminovno povezan s ekonomskim i društvenim tokovima. Sva ova određenja imaju višestruki značaj za poimanje fenomena zaposlenosti i nezaposlenosti, koji je neminovno povezan sa fenomenom obrazovanja odraslih.

Veze obrazovanja i (ne)zaposlenosti teško su prebrojive, kako kaže autorica Pejatović razmatrajući subsisteme **formalnog i neformalnog obrazovanja** s obzirom na broj „nezaposlenih osoba 50+”. Iz niza preglednih tablica moguće je vidjeti različite relacije relevantne za razumijevanje problema nezaposlenosti i obrazovnog statusa pojedinaca. Tako nalazimo podatke o broju nezaposlenih od 50+ godina po stepenima stručne spreme, različite grupe zanimanja u kojima egzistiraju nezaposleni sa 50+ godina, duljinu čekanja na posao osoba sa 50+ godina, što poručuje ne samo o trenutnom stanju zaposlenosti ili nezaposlenosti u Srbiji već navodi na razmišljanje o izborima škola, fakulteta i zanimanja koje čine mladi ljudi u vremenu svoga sazrijevanja, što ima direktnе veze s izborom kvalitete života u materijalnom i društvenom smislu.

Ovdje se ističe i **važnost nevladinog sektora**, koji je značajan činitelj u kreiranju obrazovne ponude koja vodi u svijet rada i zapošljivosti, ali se ilustrira i orientiranje ovih organizacija ka područjima obrazovanja odraslih, poput kulture i umjetnosti, profesionalnog i stručnog osposobljavanja i ekološkog obrazovanja odraslih, kao i prioriteten interes za različite marginalizirane i potrebite skupine, među kojima, međutim, nije prepoznatljiv kriterij „50+ godina” kao posebno izdvojen. Teorijski uvidi nadalje se temelje na analizama obrazovnih programa koji su od 2010. godine bili realizirani u krilu nevladinog sektora, a namijenjeni su ovoj posebnoj skupini odraslih. Ono što posebno zaokuplja pažnju čitatelja jesu stalni osvrti na praktične efekte koje obrazovanje ima u poboljšanju kvalitete života polaznika ovih obuka, jer to na poseban način daje smisao ovakvim aktivnostima i zalaganju za obrazovanje odraslih. Posebno je zanimljiv podatak koliko formalno obrazovanje može čak biti i kontraproduktivno u svijetu stalnih tržišnih promjena, što znači da može i povećati i smanjiti šanse za zapošljavanje, dok obrazovne programe nevladinog sektora pohaća vrlo mali broj osoba s „50+ godina”.

Tržište rada, tragom različitih analiza, preduzima određene mjere za ublažavanje posljedica nezaposlenosti, ali je ponovno evidentirana niska participacija osoba sa „50+ godina” u korištenju ovih mjer. Autorica Pejatović uočava disbalans u očekivanjima pretpostavljenim na osnovu teorijskih razmatranja o efektima akcijskih mjer i stvarnih učinaka kojima

se bave empirijska, terenska istraživanja, no taj disbalans drži istodobno i prostorom za nove kreativne ideje u ovoj oblasti.

Drugi dio knjige posvećen je **empirijskom pristupu problemu nezaposlenosti i obrazovanja** osoba sa preko pedeset godina koji je jasnom sponom povezan sa prethodnim teorijskim razmatranjima. Ovaj dio odiše metodološkom jasnoćom i strukturiranošću koja je po sebi primjer na kojem se u radu sa studentima humanističkih i društvenih znanosti može izvesti niz vježbi iz oblasti metodologije znanstveno-istraživačkog rada.

Orijentirano **pitanjima kvalitete života** nezaposlenih osoba s 50+ godina, **pitanjima značaja obrazovanja i akcijskih mjera** koje mogu pomoći u ublažavanju ovog problema, te pitanjima **mogućih novih prijedloga** za boljšak u životu ove marginalizirane skupine odraslih, istraživanje uzima u obzir socijalne karakteristike ispitanika, poput spola, nivoa obrazovanja, bračnog statusa, roditeljstva, zatim njihov radni i socio-ekonomski profil, a propituje njihov odnos prema nezaposlenosti, uključivanje u različite tržišne mjere, obrazovne aktivnosti i zadovoljstvo kvalitetom života. **Uzorak je činilo 387 osoba** koje imaju 50 i preko 50 godina starosti, a prijavljene su u Nacionalnoj službi zapošljavanja u Srbiji. Ono što je u ovom istraživanju posebna vrijednost u metodološkom smislu jeste **jasna crvena nit koja vezuje teorijski i praktični istraživački dio**, tako da je cijelu knjigu moguće čitati ne samo linerano već uz unakrsno povezivanje informacija iz prvog i drugog dijela, što je posebna zanimljivost čitatelju.

Ono što istraživanju koje obiluje statističkim podacima daje **notu ljudske topline** jeste kombinacija deskriptivne metode, tehnike anketiranja i sekvencijalne analize, posebno kada se radi o pitanju doživljaja povezanosti nezaposlenosti s kvalitetom aktualnog života ispitanika. U sekvencijalnoj analizi posebno je izdvojeno ono što je u odgovorima ispitanika slijedilo iza riječi „*nedostaje mi, nemam, ne mogu, lišen sam, nisam, odričem se*”, pri čemu čitatelj može biti direktno suočen sa svom težinom koja je dio svakodnevice ispitanika. Riječima autorice Orlović Lovren, „na trenutke se nameće pitanje šta od nje (kvalitete, op. M. M.) ostaje sačuvano u životima pojedinaca”. Težina se, međutim, ublažava osvrtima samih ispitanika koji svojim izjavama još jednom **svjedoče o nepresušnom vrelu ljudske kreativnosti**, pominjući svoje *izoštreno čulo za samoodržanje, aktivnost i zadovoljstvo malim stvarima ili nove, često i avanturističke pothvate*. I ovdje kao u mnogim sličnim istraživanjima čitamo da su obitelj i prijatelji, djeca koja su stekla svoju diplomu, očuvano zdravlje i neke karakterne osobine presudne za kvalitetu života i pored nezaposlenosti, a da se obrazovanje

samo djelomice doživljava kao „čuvar” te kvalitete, jer je usko povezano sa duljinom nezaposlenosti ili uzaludnog iščekivanja da se to stanje promijeni.

Autorice zaključuju svoju opsežnu analizu nudeći **dvadesetak različitih smjernica** koje mogu biti vodilja kako državnim, vladinim, tako i nevladinim djelatnicima koji preuzimaju konkretne akcije za tretiranje problema nezaposlenosti. Ova je knjiga, međutim, podcertala **skrivenu diskriminiranost** jedne ranjive skupine zrelih ljudi koji nisu ni stari ni mladi i čija se egzistencija može paradoksalno povezati s adolescentnom zbumjenosti kada „nisi ni veliki ni mali”. Osobe sa 50+ godina imaju očuvane potencijale za stvaralaštvo, ali postaju žrtvama predrasude da se u profesionalnom razvoju – strukovnom ili znanstvenom – kreativnost događa i doseže svoj maksimum u tridesetim godinama. Time se ujedno negira važnost iskustva i životne mudrosti koja, posebno u nekim sektorima rada, mora imati prednost nad brzinom.

Tegobna tema koju autorice donose u svojoj knjizi o zaposlenosti i obrazovanju osoba sa preko 50 godina **spojena je sa toplom žutom bojom u likovnom rješenju korica**, što upućuje ne samo na sadržaj koji čitatelj može očekivati već i na toplinu i nadu na koju ne treba zaboraviti ni onda kada nam je kvaliteta života iz temelja poljuljana okolnostima koje najčešće nismo birali.

Knjigu doživljavam kao posebno inspirativnu za rad sa studentima pedagogije, andragogije, psihologije, sociologije i srodnih znanosti, ali smatram da njena vrijednost nesmanjeno postoji i za sve mlade i one starije ljude koji su spremni na novi način osvijestiti u sebi probleme koji su decenijama dio naše svakodnevice.

IZ PRAKSE

Amra Muratović¹

UDK : 37.013.83:331.5](497.6)
005.96 (497.6)

PASOŠ KOMPETENCIJA: IDENTIFICIRANJE I PREPOZNAVANJE INFORMALNO STEČENIH ZNANJA

Uvod

Američki Univerzitet Princeton jedan je od prvih univerziteta u svijetu koji je napravio zaista velike pomake i uveo inovacije u svoju filozofiju učenja. Na Univerzitetu Princeton smatraju da se *pravo* učenje događa samo onda kada se kombinuju formalno i informalno učenje, te da je najefikasniji način razvijanja i potpunog usvajanja znanja i vještina zapravo njihova primjena u praksi i u svakodnevnim životnim situacijama. Oslanjajući se na „formulu 70/20/10”² ovaj univerzitet njeguje holističku filozofiju učenja prema kojoj 70% naših znanja i vještina usvajamo u svakodnevnom životu, na poslu, baveći se svojim hobijima ili prosto rješavajući svakodnevne probleme, 20% znanja i vještina usvajamo posmatrajući svijet oko sebe, slušajući osvrt na naš rad, sarađujući sa mentorima i 10 % znanja i vještina stičemo kroz formalno obrazovanje.

Ovakav pristup ne razlikuje se od onoga što već godinama tvrde brojne studije, dakle da više od 70% naših funkcionalnih znanja i vještina usvajamo van formalnog sistema obrazovanja. Razlika je jedino u tome što Univerzitet Princeton rezultate brojnih studija primjenjuje u praksi i stvara novu holističku filozofiju učenja.

Ako, dakle, većinu naših znanja i vještina stičemo u svakodnevnom životu, postavlja se pitanje na koji način identificirati ta znanja i vještine. Kako osvijestiti samome sebi da smo nešto naučili, dok smo se, recimo, bavili svojim hobijem? Kako tim usput stečenim znanjima dati ime? Kako ih prevesti u jezik vještina?

---

1 Amra Muratović je profesorica njemačkog jezika, M. A. iz obrazovanja odraslih, stručna savjetnica u GIZ-projektu „Podrška obrazovanju odraslih“. E-mail: amra.muratovic@giz.de.

2 Michael M. Lombardo, Robert W. Eichinger, 2006, The Career Architect Development Planner, 4th Edition.

Pasoš kompetencija

U Bosni i Hercegovini se od 2011. godine implementira GIZ³- projekat financiran sredstvima njemačke vlade pod imenom „Podrška obrazovanju odraslih“. Jedna od komponenti projekta bavi se identificiranjem i prepoznavanjem informalno stečenih kompetencija, a u tu svrhu se koristi instrument koji se zove *pasoš kompetencija*. Preteča *pasoša kompetencija* je *pasoš profila*, koji su 2006., nakon tri godine intenzivnog rada, na njemačko tržište plasirali Njemački institut za obrazovanje odraslih i Institut za razvojno planiranje i strukturno istraživanje.

Izraditi svoj *pasoš kompetencija* znači da, prije svega, postoji odluka pojedinca da se malo pozabavi sam sobom. *Pasoš kompetencija* je, dakle, instrument za putovanje u sebe. Autorefleksija uz pomoć *pasoša kompetencija* i certificiranog savjetnika ili savjetnice traje otprilike četiri do šest sedmica, i u tom vremenu u mapi *pasoša* će se sakupiti svi rezultati, znanja, postignuća, vještine i kompetencije bez obzira na to da li su stečeni formalnim, neformalnim ili informalnim učenjem. Akcenat je na onim znanjima i vještinama koje stičemo informalnim putem, baš zbog toga što ova znanja i vještine teško percipiramo, jer za njih nemamo nikakvu diplomu ili certifikat.

Ono što svakodnevno radimo itekako aktivira proces učenja, vještine i znanja se usvajaju potpuno neintencionirano, i vrlo često teško postajemo svjesni da smo nešto naučili ‘usput’, jer nas niko ne propituje o tim znanjima, za njih ne dobivamo ocjene, niti ih drugi procjenjuju. Izradom svog *pasoša kompetencija* stičemo uvid u sve naše kvalitete, ali i slabosti na kojima valja poraditi, otkrivamo svoje jače strane i postajemo svjesni naših stvarnih kompetencija. Dakle, koja to znanja i vještine mi doista umijemo da primijenimo i primjenjujemo u svakodnevnom životu, šta nas to odvaja od drugih, za šta smo sve još (pored onoga što piše u diplomi koju posjedujemo) zapravo kompetentni?

---

3 *GIZ u BiH*: Njemačka vladina organizacija GIZ - Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH – od 1995. godine pruža podršku zemljama Jugoistočne Evrope u ime njemačke vlade u uspostavi demokratskih struktura i konkurentne tržišne ekonomije. U Bosni i Hercegovini GIZ je prisutan od 1996. godine, sa posebnim fokusom na projektima koji doprinose održivom ekonomskom razvoju, demokratskim procesima i razvoju civilnog društva. Putem programa i projekata koji ne poznaju granice u geografskom ili etničkom smislu, GIZ podržava aktivnosti koje su usmjerene na održiv razvoj i stabilnost prioritetnih segmenata društva u BiH. Značaj regionalne saradnje zemalja Jugoistočne Evrope je u porastu pa je stoga jedan od glavnih zadataka GIZ-a u BiH da, pored bilateralnih projekata, sprovodi i aktivnosti koje doprinose regionalnoj saradnji kroz otvorene regionalne fondove i regionalne projekte.

Šta kaže Evropa?

Tehnološki napredak i brz razvoj tržišta rezultirali su činjenicom da danas više ne postoje radna mjesta za cijeli život. Onaj ko nije spremjan na stalno usavršavanje i prilagođavanje, teško će opstati. Krajem 2012. godine Vijeće Evropske unije donijelo je preporuku da sve zemlje članice najkasnije do kraja 2018. moraju imati sisteme za validiranje informalno i neformalno stičenih znanja, vještina i kompetencija. Validiranjem znanja i vještina stičenih van formalnog sistema obrazovanja pojedincu se s jedne strane omogućava bolje pozicioniranje na tržištu rada, jer ga se više ne pita samo koju kvalifikaciju ima nego i kakve ima kompetencije. Šta zapravo umije raditi. Sa druge strane, ovo omogućava stalni napredak i razvoj individue, jer se validiranjem informalno stičenih znanja odaje priznanje sklonostima i interesima pojedinca i potiče ga se na dalji razvoj.

Pasoš kompetencija prvi je korak prilikom validiranja informalno i neformalno stičenih znanja i kao takav se pod istim ili sličnim imenom počinje koristiti u nekoliko evropskih država – pored Njemačke, gdje se koristi od 2006. godine, u Španiji, Francuskoj, Irskoj i Sloveniji.

A Bosna i Hercegovina?

Bosna i Hercegovina nije članica Evropske unije i nije obavezna poštovati ovu preporuku Vijeća Evropske unije. Ipak, u Bosni i Hercegovini se uz pomoć certificiranih savjetnika može izraditi *pasoš kompetencija*.

Sredinom 2011. godine u okviru GIZ-projekta „Podrška obrazovanju odraslih“ počelo je prilagođavanje instrumenta *pasoš profila* kulturološkim i socio-ekonomskim uslovima u BiH. Oko godinu i pol kasnije nastao je *pasoš kompetencija*, a paralelno s njegovim nastankom tekla je dvogodišnja obuka za Prvu generaciju savjetnika za *pasoš kompetencija*. Polaznici ove obuke imali su priliku sarađivati sa uglednim profesorima iz Njemačke i učiti od najboljih praktičara – savjetnika za njemački *pasoš profila*. U oktobru 2013. godine 18 osoba uspješno je položilo ispite i steklo certifikate za savjetnike i mudiplikatore za *pasoš kompetencija*. Nakon toga odmah se pristupilo implementaciji, odnosno izradi *pasoša kompetencija* sa najrazličitijim kategorijama stanovništva u BiH (zaposlenim, nezaposlenim, socijalno ugroženim).

Istraživanje⁴ urađeno sa prvih 200 korisnika *pasoša kompetencija* pokazalo je nekoliko zanimljivih rezultatata:

---

⁴ Neobjavljeno istraživanje „Rezultati primjene Pasoša kompetencija“, Customs Concept, 2014.

- ukupna ocjena samog instrumenta je bila 4,5 (na skali od 1 do 5),
- ispitanici navode da im je izrada *pasoša kompetencija* pomogla prilikom otkrivanja sposobnosti i vještina u identificiranju novih vještina za koje nisu znali da ih posjeduju i u određivanju daljih koraka i ciljeva,
- proces savjetovanja i rad sa stručnim savjetnikom preko 85% ispitanika ocjenjuje izvrsnim,
- svi ispitanici bi svojoj porodici, prijateljima i kolegama preporučili izradu *pasoša kompetencija*,
- 17,5% ispitanika uspjelo je da se zaposli u roku od šest mjeseci od ispunjavanja *pasoša kompetencija*,
- kod 11,1% ispitanika došlo je do samozapošljavanja i
- 4,8% ispitanika odlučilo se na dalje usavršavanje ili nastavak školovanja.

Reagujući na ove pozitivne rezultate, projekt „Podrška obrazovanju odraslih” u drugoj polovici 2014. godine proveo je petomjesečnu obuku za Drugu generaciju savjetnika za *pasoš kompetencija*. Vrijedno spomena je da su na dizajniranju i implementaciji obuke radili multiplikatori za *pasoš kompetencija* iz Prve generacije.

Obuka provedena u okviru pet modula obrađivala je sljedeće teme:

- kompetencija kao pojam – razvoj definiranja i poimanja,
- sticanje i mjerjenje kompetencija,
- instrumenti za mjerjenje i upoređivanje kompetencija,
- nastanak, namjena, struktura i koncept primjene *pasoša kompetencija*,
- efektivna komunikacija, priprema i vođenje interpersonalnog razgovora,
- značaj aktivnog slušanja i neverbalne komunikacije,
- pojmovi savjetovanje, savjetnik, savjetovana osoba,
- savjetodavni standardi pri upotrebi *pasoša kompetencija*,
- faze savjetovanja za *pasoš kompetencija*,
- nedirektivni i direktivni pristup u savjetovanju,
- granice u procesu savjetovanja,
- tehnike i metode savjetovanja za *pasoš kompetencija*,
- tehnike usmjeravanja, aktiviranja i motivisanja savjetovanih osoba,
- biografsko savjetovanje i
- grupno i individualno savjetovanje.

U februaru 2015. godine polaganjem ispita 52 od ukupno 74 polaznika zavrijedila su certifikat za savjetnika za *pasoš kompetencija*, pa je sada u Bosni i Hercegovini, uz 18 savjetnika iz Prve generacije, ukupno 70 osoba koje su stručno osposobljene da prate proces izrade *pasoša kompetencija*.

U ovom trenu, imajući na umu ukupnu populaciju odraslih u BiH, populaciju nezaposlenih ili onih koji bi mogli posegnuti za dodatnim certificiranjima u oblasti andragoškog savjetovanja, *pasoš kompetencija* je zasigurno mali, ali svakako jedan od bitnih koraka ka holističkom shvatanju učenja.

UPUTSTVO ZA AUTORE PRILOGA

Časopis *Obrazovanje odraslih* objavljuje originalne naučne i stručne rade iz oblasti obrazovanja i učenja odraslih. Časopis objavljuje i saopćenja, recenzije, dokumente i informacije o praksi obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini i regionu, prikaze i osvrte, aktuelne članke iz stranih časopisa, kao i informacije o značajnim događajima iz zemlje, regiona, Europe i svijeta koji se odnose na obrazovanje odraslih.

Dostavljanje rada

Radovi se dostavljaju Redakciji časopisa isključivo u elektronskoj formi na e-adresu: casopis@dvv-international.ba. Primaju se isključivo neobjavljeni rukopisi, koji se ne vraćaju. Prihvatanje članka za objavljivanje obavezuje autora da isti članak ne smije objaviti na drugome mjestu bez dozvole Uredništva.

Oprema rada

Oblikovanje teksta

U radu navesti podatke prema sljedećem rasporedu:

- Ime i prezime autora/autorice
- Naslov rada na bosanskom, hrvatskom, srpskom ili crnogorskom jeziku
- Sažetak i ključne riječi na bosanskom, hrvatskom, srpskom ili crnogorskom jeziku
- Naslov, sažetak i ključne riječi na engleskom jeziku, na kraju rada
- Literatura

Obim. Poželjno je da tekst ima obim do 15 kartica (1 kartica = 1800 elektroničkih znakova s razmacima), a za ostale rubrike (prikazi knjiga, osvrti i sl.) do pet kartica. Ovi radovi ne podliježu recenziji.

Naslov rada. Treba biti što kraći (najviše 10 riječi), te davati dobar uvid u bit rada. Piše se velikom slovima.

Autori rada. Ime autora piše se iznad naslova, prvo ime a zatim prezime. Ako je više autora, njihova se imena odvajaju zarezom. Iznad prezimena svakog autora dodaje se oznaka fusnote.

U fusnoti se navodi titula i adresa autora, e-pošta autora te drugi podaci relevantni za tekst.

Sažetak. Piše se na bosanskom, crnogorskom, hrvatskom ili srpskom jeziku, te istovjetan tekst na engleskom jeziku, najviše do 200 riječi. Sažetak treba odražavati svrhu teksta i njegovu bit.

Ključne riječi. Ispod sažetka (engl. abstract) navode se ključne riječi (najviše 10 riječi) koje su bitne za brzu identifikaciju i klasifikaciju sadržaja rada.

Naslov rada i podaci o autorima/autoricama: Times New Roman 12 pt, normalan stil, bez proreda.

Tekst treba biti oblikovan na sljedeći način: font Times New Roman 12 pt, normalan stil, bez proreda, podjednako poravnjanje.

Recenzija. Sve pristigle rade anonimno recenziraju dva recenzenta, koje imenuje Redakcija.

Citiranje i literatura. Koristiti harvardski stil citiranja.¹

Adresa i kontakt-telefon Redakcije:

DVV International – Ured u Bosni i Hercegovini

Kulovića 8, 71 000 Sarajevo

Tel.: +387 33 552-291, fax: +387 33 552 290.

¹ Upute za to se nalaze na adresi: <http://bkc.ba/bosanski/izdavastvo.html#03>.